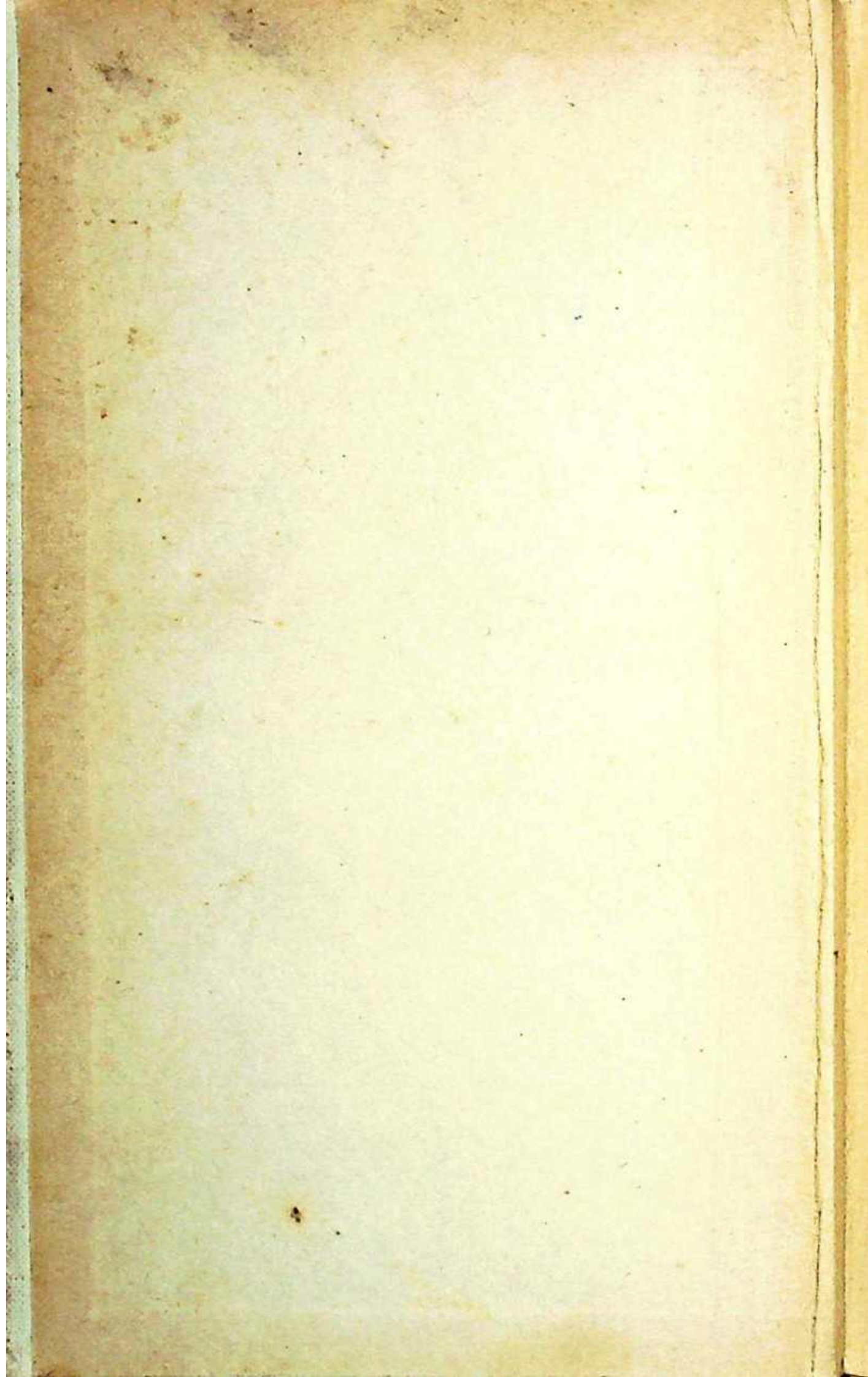

MinisterievanPropaganda.org

J. v. TILBURG

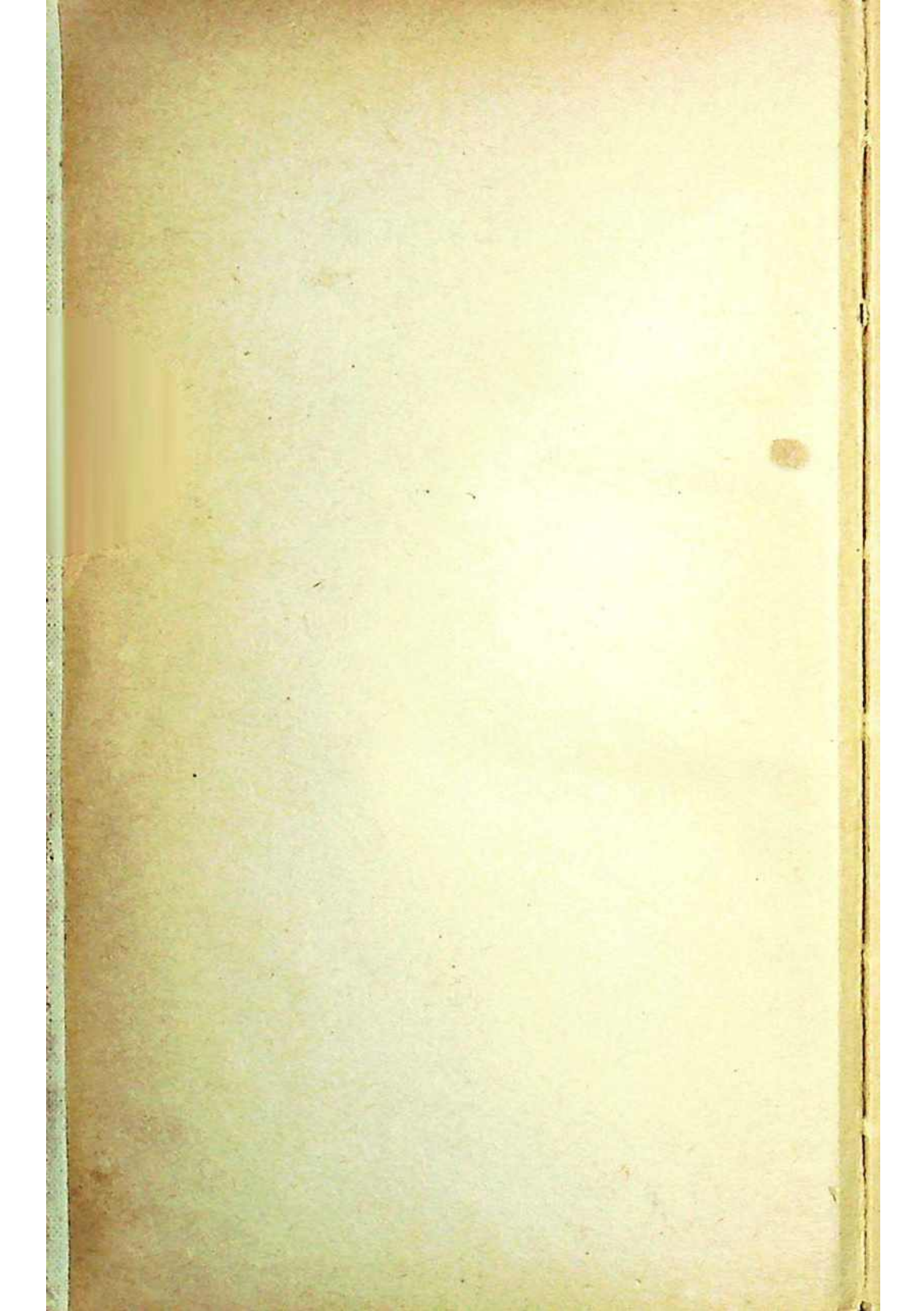
DE VIER
WINDEN

186
92
11
2 Mrs

Partridge 14w

Berk

J. v. TILBURG

DE
VIER
WINDEN

UITGEVERIJ PEGASUS
AMSTERDAM

1952

*Deze roman verschijnt als no. 29
in de Pegasus Roman Reeks*

*

Druk.: Heermann & Co. — Amsterdam

TEN GELEIDE

„De Vier Winden” is een roman van arbeiders in onze tijd, van het leven in de misères van de DUW en van de dagelijkse, soms bittere, maar nooit versagende strijd, die de proletarische klasse te onzent voor haar levens- en mensenrechten voert.

Er zijn voor en na vele arbeidersromans geschreven — ook al heeft ons land er dan nog niet zoveel aan te wijzen. Het zeer bijzondere en verheugende van de roman „De Vier Winden” is, dat hij geschreven werd door een arbeider, een man die met zijn klassebroeders en -zusters in het gelid staat, en elke dag aan den lijve de ontrechting, maar ook de historische betekenis en de veldwinnende perspectieven van zijn klasse begrijpt en doorleeft.

Het komt niet vaak voor, dat arbeiders naar de pen grijpen en zich zetten tot het schrijven van een boek. Deze daad is op zichzelf al van bevrijdende betekenis, niet alleen voor de arbeider-auteur zelf, maar in het grote, groeiende verband van de bewustwording der onderdrukten en uitgebuiten.

Men mag en hoeft niet te verwachten, dat zo’n roman als een gaaf en uniek kunstwerk uit het hoofd van de arbeider-schrijver komt. Ook aan „De Vier Winden” kleven tekortkomingen. Het boek draagt de kenmerken van zijn moeizaam, doorworsteld ontstaan. Maar het legt tegelijk zoveel getuigenis af van de kracht, het talent en de vaste wil tot slagen, die er in de arbeiders leven, dat het in zijn eenvoud niet zal nalaten, indruk op andere arbeiders en vele lezers te maken. En het wekt vooral de verwachting, dat het niet de eerste en enige roman zal zijn, die in ons land door een

Nederlandse proletariërshand wordt geschreven.

Moge het ook in die zin, zoals het hier onopgesmukt voor ons ligt, een stem zijn die andere, nog sluimerende stemmen in het werkende volk tot leven roept, opdat zij ons als de schrijver van „De Vier Winden” verhalen, wat er in het volk leeft, onder welke omstandigheden het arbeidt, hoe het leert denken en zijn strijd voor een menswaardig leven strijdt.

Najaar 1952

Theun de Vries.

HOOFDSTUK I

Tegen de rand van de arbeiderswoonwijk aangedrukt, staat de grote textielfabriek van Bergen. De vele verlichte ramen van het grote fabriekscomplex, lijken in de rust van de avond op even zovele vurige ogen, die de duisternis tot aan de overzijde van de straat doorboren. Het dreunend geraas van de talrijke spinmolens en weefgetouwen, die in lange rijen in de afdelingen staan opgesteld en door een brute kracht vanaf de vroege morgen zijn voortgestuwd, dringt tot buiten door en slaat tegen de arbeiderswoningen aan de overzijde van de straat stuk.

Plotseling, alsof een onzichtbare reuzenhand de fabriek omklemt, sterft rochelend het geraas weg. Even later zwaait een deur van de fabriek open en met de brede lichtstraal, die brutaal naar buiten schiet en een lange lichtbaan op het fabrieksterrein aftekent, stromen de textielarbeiders van de avondploeg naar buiten. Het werk voor vandaag is beëindigd en zij haasten zich naar huis. Snel lopen de jongeren naar de fietsenrekken, om als eersten de fabriekspoort uit te rennen, terwijl hun laatste kwinkslagen over het terrein klinken. Op straat waaieren zij uit, de dansende rode achterlichtjes met zich meevoerend.

Met schokkende bewegingen flitsen de lichten achter de grote ramen van de fabriek uit en even later ligt zij in de duisternis gehuld. Uit het portiershokje stapt als laatste de nachtwaker naar buiten. Rammelend met de grote sleutelbos, sluit hij de grote monumentale poort, waardoor zojuist

de laatste arbeiders de fabriek hebben verlaten. Eenzaam wandelt hij over het stilgeworden terrein terug naar zijn portiershokje en laat de deur achter zich in het slot vallen.

De grote textielfabriek ligt als een vierkante klomp stenen onder de donkere sterrenloze hemel. In de verte glijdt het zoemend geluid weg van een snel voortschietende auto. De stilte rond de fabriek is voelbaar geworden, alsof zij plots in een diepe vermoeiende slaap is gegleden.

Met opgetrokken schouders, het smalle gezicht hoog in de kraag van zijn jas weggedoken, fietste Dré Jansen naast Gust Verhagen over de hobbelige straatkeien. In het licht van de straatlantarens, die zij passeerden, werd het gezicht van Dré even mat verlicht, waarbij zijn ogen in de schaduw van de borstelige wenkbrauwen verborgen bleven.

In gedachten verzonken keek hij naar de dansende lichtjes van de fietslampen, die twee ovale lichtvlekken op de straat wierpen en nu eens als in omhelzing samen vloeiden, om dan met een rukje van elkaar weg te springen. Hij scheen zich zelfs de aanwezigheid van Gust niet bewust te zijn. Het geraas van de spinmolens suisde hem nog steeds in de oren. In de dansende lichtvlekken op de straatkeien, zag hij steeds het beeld van de kantoorklerk voor zich staan, die aan Gust en aan hem en verschillende anderen in de spinnerij, ontslagbriefjes uitreikte. De letters hadden voor zijn ogen gedanst, toen hij het briefje wilde lezen. Onwillekeurig greep Dré naar de jaszak waarin hij het ontslagbriefje opgeborgen had.

Deze beweging maakte hem los uit de ban van zijn gedachten, waarin zij in een klein kringetje rond het ontslagbriefje zweefden. Hij keek Gust van terzijde aan, die schijnbaar onbewogen naast hem fietste, en zei:

„Wie had dat nu kunnen denken zo plots ontslagen te worden?..”

Gust wendde zich naar hem toe en antwoordde:

„Zo is het nu eenmaal met de meeste mensen Dré en misschien wel met alle mensen. Een ongeluk

komt altijd plotseling. Ook een ontslagbriefje, al weet je weken van te voren dat je de straat op gaat."

Met een nijldige beweging gooide Gust het peukje sigaret op de straat, waar het nog even vonkend bleef na smeulen. „En toch hebben we het zien aankomen," vervolgde hij, „maar het verrast je altijd, zie je. Die lange econoom met z'n schele ogen, scharrelt niet voor niets met z'n stopklok door de afdelingen van de fabriek. 't Zou wel goed zijn om er morgen eens verder op door te praten."

Vermoeid en ontdaan over het ontslag, opende Dré het tuinkekje dat het plaatsje achter het huis afsloot en zette de fiets in het schopje. Even bleef hij staan, keek naar de donkere sterrenloze hemel, en luisterde naar de stilte die in zijn oren ruiste. Met trage beweging opende hij de keukendeur. Het helle licht dat naar buiten schoot, deed hem even met de ogen knipperen. Dré voelde de warme blik van zijn vrouw die het maal reeds op tafel plaatste, en hoorde de blijde zachte stem die hem begroette. Het gevoel van zorg en onbehagen, welke met nieuwe kracht omhoog. Hij wilde gewoon doen, doch zijn bewegingen waren als belemmerd door de zwaarte van het ontslag, zijn stem klonk hem zelf vreemd toe, toen hij zei:

„Zie zo, Gerda, het zit er weer op voor vandaag!..."

Verrast door de ongewone houding van Dré, keek Gerda hem na, toen hij naar het bijkeukentje doorliep om zijn jas aan een spijker te hangen. Gerda fronste haar mooie, gebogen wenkbrauwen, die als gepenseeld leken, zij zette zwijgend het bord, dat ze nog in haar hand hield, op tafel.

Even later toen Dré aan tafel plaats nam, bemerkte zij de verlegen trek om zijn mond, en hem onderzoekend aankijkend, trachtte zij een blik van hem op te vangen, doch Dré hield zijn ogen strak op het bord voor hem op tafel gevestigd. 'Hij lijkt vanavond op een schooljongen die straf heeft gekregen,' flitste het in haar op.

Zwijgend en langzaam at Dré door. Het eten

smaakte hem niet, maar hij wilde Gerda niets laten blijken, was blij haar stem te horen. In stilte wenste hij, dat zij door zou blijven praten en hij niets van het ontslagbriefje behoefde te zeggen. 'Maar straks zal ik het haar toch moeten vertellen,' peinsde hij. Je kunt zoiets nu eenmaal niet verzwijgen. Met moeite slikte hij een hap eten door. 't Lijkt wel of m'n strot ook dicht gaat zitten,' gromde hij in zich zelf. Hij moest weer aan de woorden van Gust Verhagen denken, die zei: 'Het spelletje begint weer opnieuw. Alleen met dit verschil, dat vóór de oorlog de fabrikanten de arbeiders met het uur ontsloegen en nu per week en met behulp van de arbeidsbeurs.'

Zijn gedachten vlogen terug naar de jaren dat hij op de textielfabriek van Somers werkte. Hij zag zich zelf lopen en het was of hij het kleppen van de klompen op de straatstenen nog hoorde, toen hij voor het eerst als jongen van dertien jaar met zijn vader in de vroege morgen naar de fabriek stapte, om een paar centen voor het huishouden mee te verdienen. Het lijkt of het lang, heel lang geleden is... In gedachten rekende hij uit hoeveel jaren zijn vader reeds dood was. Hij had nog bij hem ingewoond. Vijftig jaren van zijn leven had hij op de fabriek van Somers gesleten en op de dag dat hij met pensioen zou gaan, stierf hij. Het oude hart heeft zeker de komende rust niet kunnen verdragen, zei hij tegen Gerda. Het gouden horloge, dat zijn vader daags voor zijn dood nog van Somers voor zijn trouwe dienst ontving, droeg hij nu. Gerda heeft ook op de fabriek van Somers gewerkt, herinnerde hij zich. Ze werkte daar als stopster. Gerda had 'n mooie stem. Als ze zong, zwegen de andere meisjes en als Gerda zwijgend aan een stuk werkte, zeurden zij om een lied van haar. Ook thuis zingt Gerda veel. Ik weet altijd hoe haar stemming is. Vroeger, als we 's avonds langs het kanaal wandelden, vertelde ze weleens, dat ze graag zangeres wilde worden. Maar ik ben stopster en bederf m'n ogen, zei ze dan. Jesus! .. wat gaat alles vlug voorbij. Dré zuchtte en schraapte zijn bord leeg. Zijn

gedachten waren als een wriemelend mierennest. Hij herinnerde zich plotseling vele kleine gebeurtenissen uit het verleden, die hij meende reeds lang vergeten te zijn. Hij voelde een wrange smaak in zijn mond komen en hij vroeg zich af: 'waarom moet ik nu hieraan denken?.. Somers heb ik ook trouw gediend. Geen dag heb ik daar verlet. Maar in de oorlogsjaren plaatste hij mij op de lijst om naar Duitsland gestuurd te worden. De boekhouder noemde het arbeidsinzet, maar Gerda vond het verschrikkelijk.' Dré onderging weer de treurige stemming waarin hij toen leefde. Ze hebben me toen m'n vrijheid ontnomen, peinsde hij, maar ik heb ze terug genomen, toen ik weer hier kwam. Hij dacht aan de gespannen verhouding met Gerda, toen hij thuis komend, het briefje op tafel vond dat Somers hem gestuurd had en waarin hij schreef dat er een plaats voor hem op de fabriek open was. Vloekend had hij het briefje in stukken gescheurd en geroepen: „Nooit ga ik weer bij die vent werken. Ik zal zelf beslissen waar ik ga werken.” Men kon immers overal terecht. De textielfabrikanten schreeuwden om werkvolk. Ze namen zelfs landarbeiders aan die nog nimmer een textielfabriek van binnen hadden gezien...

„Zal ik nog thee zetten?..” hoorde hij Gerda vragen. Hij knikte zwijgend, veegde de mond af en liep naar de huiskamer. Gerda volgde even later, zij keek misnoegd naar Dré, en stak haar kleine kin naar voren, daarbij haar mond tot een dunne streep samentrekkend. 'Waarom zegt hij niets?' vroeg ze zich telkens af. Met handige bewegingen ruimde zij de tafel af. Haar blauwe ogen, die in het licht van de lamp diep en donker leken, waren telkens op Dré gericht. Dré voelde de beklemming weer op zijn borst en trachtte zich een beeld te vormen, hoe Gerda het ontslag op zou vatten. Ze was er op tegen geweest dat hij naar Bergen was gegaan. Zou ze me het nu verwijten?..

'Gerda mocht dan Bergen nooit hebben kunnen zetten, omdat hij in zijn verwatenheid als alleenheerser van de fabriek, voor de oorlog arbeider

ders ontsloeg die een lap op hun overall hadden staan. Maar de tijd van voor de oorlog is voorbij, zei hij toen tegen Gerda, en Bergen is blij als hij nu een arbeider kan krijgen die misschien wel tien lappen op zijn overall heeft staan.

„Je thee wordt koud, Dré...”

Dré schrok uit zijn gepeins op en keek in de vragende ogen van Gerda, die hij vluchtig ontweek. De rimpels trokken op zijn voorhoofd samen, waardoor het gezicht nog smaller leek. Dré pijnigde zich de hersens af, of het niet beter was om het nu meteen maar te zeggen dat hij ontslagen was. En terwijl de woorden van Gust in zijn borst nog naschroelden, zocht hij een aanknopingspunt.

„Is het op de fabriek niet goed gegaan?...” klonk de stem van Gerda hem in de oren. Hij voelde haar losse donkerblonde haarlok in zijn hals en het leek hem toe alsof de huiskamer boordevol was met haar woorden, en de wanden ze naar elkander toekaatsen... Hun blikken ontmoetten elkaar en met een flauwe glimlach trachtte Dré het antwoord te ontwijken, terwijl hij de lippen vast opeen klemde om haar niet toe te schreeuwen: Bergen heeft me ontslagen!.. Hij heeft me niet langer nodig! Ik die nog nooit een dag zonder werk ben geweest, die er trots op ging zelf de kost voor m'n gezin te kunnen verdienen en niemand nodig had... Ik loop straks met m'n handen in m'n broekzakken doel-loos langs de straten!..

Dré voelde de strelende hand, die door zijn haren gleed en de benauwdheid om het ontslag, dat zijn tong verlamde. De vragen van Gerda striemden als zweepslagen. Hij antwoordde:

„Nee!.. je kunt me niet helpen, niemand kan me helpen. Ik heb altijd gedacht voor ons gezin de kost te kunnen verdienen... en nu...” Als door een mist zag Dré de ogen van Gerda, op zich gericht. Groot en verschrokken als de ogen van een ree die door de jagers wordt opgejaagd.

Dré staarde vermoeid naar een bloem van het behang. Hij kon niet begrijpen dat hij, juist hij, bij de ontslagen moest behoren. Wat betekent het

zonder werk te zijn?.. Wat betekent reorganisatie?.. vroeg hij zich peinzend af.

Het leek hem toe of de bloem op het behang begon te draaien, sneller en sneller. Nu was het een rondtollende schijf waar een drijfriem over hoepelde, die naar een spinmolen liep. De molen liep uit, talloze draden in een sneldraaiende beweging met zich meevoerend. Een draad knapte af. Twee sterke handen grepen de uiteinden van de gebroken draad vast en met een enkele beweging knoopten die handen de draad. De molen liep ratelend in. Hij zag zich zelve aan de spinmolen staan met Gust, die steeds praatte of zong. Rappe handen die klossen opzetten. De kantoorklerk schoof naar voren, de ontslagbriefjes in zijn hand houdend. Plots zag Dré weer de gekleurde bloem, zag hij weer het behang, de huiskamer en de tengere gestalte van Gerda tegenover hem, onder het licht van de lamp zitten, met het verstelwerk op haar schoot. Haar glanzende ogen, die het licht weerkaatsten, rustten in de zijne. Zij stond op, schoof op zijn knie, en haar armen om zijn hals leggend, zei ze:

„Pieker er maar niet langer over Dré. Komt tijd komt raad. Het loopt naar twaalf uur, we zullen gaan slapen en morgen zien we verder.”

Het kopje thee dat op tafel stond, werd koud.

*

Gust Verhagen schoof de ligstoel bij de warme kachel en de benen ver voor zich uitgespreid, lag hij lui achterover en las in de krant de laatste berichten. Lichte radiomuziek golfde door de huiskamer en ruiste langs de zoldering. Even keek hij van de krant op naar Marie, die tegenover hem zat met een kous in haar handen. Hij zag de wimpers waarachter haar ogen verborgen bleven en het donkere haar dat met een eenvoudige slag achterover lag gekamd. De rode blosjes op haar wangen en de zachte trekken om haar mond, die even geopend was, waardoor de witte tanden juist zichtbaar werden, drukten vriendelijkheid uit.

't Lijkt me het beste om nog maar niet over het ontslag te praten, peinsde Gust. Ik wil haar stemming vanavond niet bederven. Hij drong zijn brede schouders vaster tegen de rugleuning van de stoel, die kraakte onder zijn zwaar gewicht. Zijn volronde gezicht, dat door krachtige kaken werd afgesloten, leek een volmaakte rust uit te stralen. De kloeke neus viel direct op, terwijl zijn brede mond ieder moment bereid scheen in een gulle lach los te barsten.

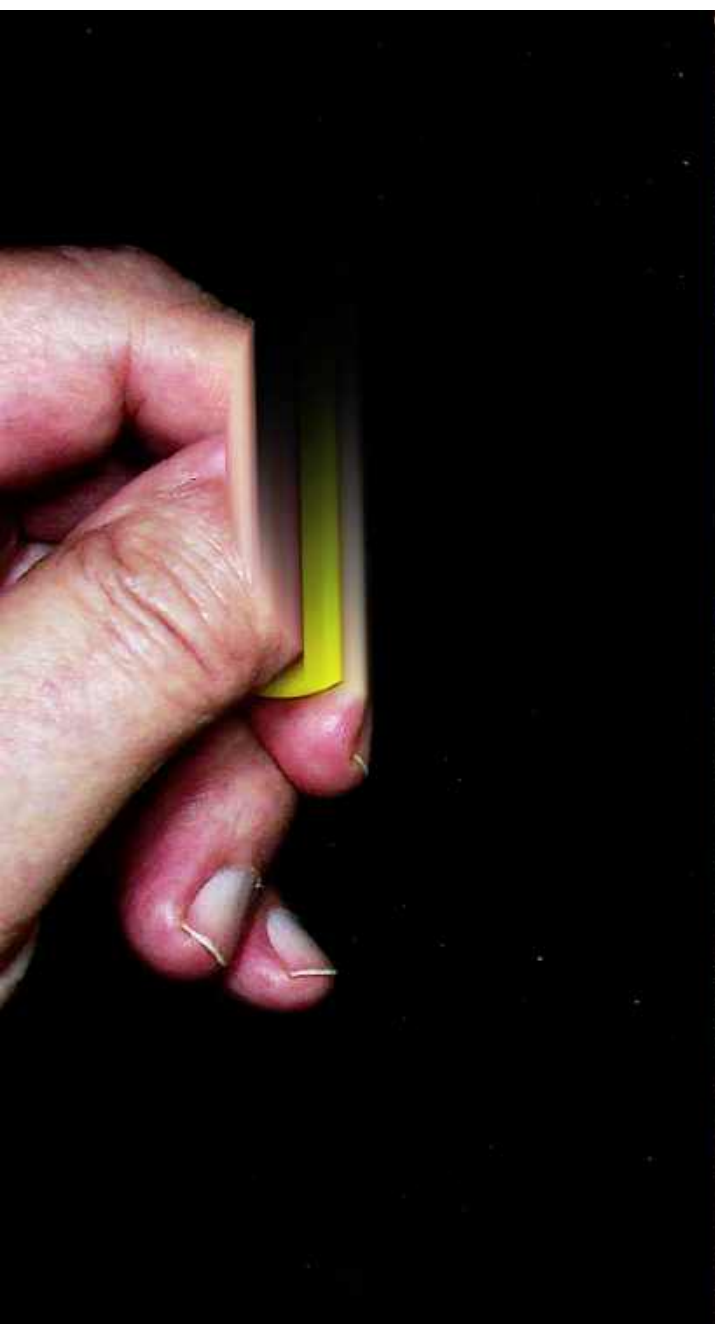
De radioklok sloeg elf uur. Gust legde de krant op tafel om naar de berichten te luisteren, maar telkens gleed zijn aandacht weg en moest hij aan het ontslag denken.

„Nieuws?...” vroeg Marie. Zij keek hem aan en bemerkte dat hij opvallend stil was.

„Mm...” antwoordde Gust. Hij voelde zich niet in een stemming om zoals anders met haar te keuvelen over het werk en over politieke gebeurtenissen. De berichten gleden langs hem heen en smoorden tegen de muren van de kamer. Onwillekeurig bekeek Gust zijn handen, vol eeltplekken en kloofjes, waar de zwart geworden smoutolie zich ingevreten had. In gedachten zag hij de kantoorclerk op zich afkomen. Ik was nummer een, peinsde Gust en toen ik hem vroeg, worden er veel arbeiders ontslagen? antwoordde hij me op 'n toon alsof hij zojuist een aantal pakketten voor de verzending gefeld had.

Gust zette de radio af. De ingezette avondmuziek hinderde hem en hij nam de krant weer op. Zijn aandacht werd getrokken door een bericht over de woningbouw en hij herinnerde zich, vroeger ook op de bouw gewerkt te hebben. Maar de regelmatige werkloosheid in de jaren rond achttendertig had hem naar de fabriek van Bergen gedreven, die toen vol zat met militaire orders. Snel had hij het spinnen aangeleerd. Feitelijk was hij het niet verleerd, want direct na de schooljaren had hij ook nog enige jaren op 'n textiel fabriek gewerkt. 'Wat gaat de tijd vlug', peinsde hij. 't Lijkt me al een hele tijd geleden dat ik de

speciebak naar boven droeg... En hoelang werk ik nu voor de arbeidersbeweging?..' In gedachten begon hij te rekenen en verschillende gebeurtenissen kwamen weer in zijn geest. 'Ik was zeventien jaar, toen Toon van de Sande mij als lid van de moderne bond inschreef... Ik weet het nog goed, het was toen ik ontslag kreeg, omdat ik de baas uitschold die me te weinig loon uitbetaalde. Toon zei tegen mij: 'Je moet niet zo hard van stapel lopen. De andere arbeiders heeft hij toch ook te weinig uitbetaald?.. Waarom dan niet gezamenlijk naar de baas gestapt?.. En de bond, heb je die al in de arm genomen?.. Gust voelde nog vaag de verlegenheid waarin hij toen verkeerde, maar die spoedig in nieuwsgierigheid was overgegaan, onder het lange gesprek dat er op volgde. — Je bent nog jong en je hersens zijn soepel. Probeer eens alles wat de arbeiders aangaat te weten te komen. Je leeft in een gelukkige tijd en er zijn volop boeken, die je kunt lezen en bestuderen... ' Toon van de Sande is mijn leermeester geweest, peinsde Gust en hij is het nog... Gust dacht terug aan de avonden die hij met hem had doorgebracht. Nog bewonderde hij het geduld van Toon, wanneer er een manifest gemaakt moest worden, hoe hij met 'n stalen stift, letter voor letter op de stencyl tekende. Nu is er een schrijfmachine, gaat alles vlugger. Een stille lach krulde zijn lippen, toen hij er aan terug dacht, hoe hij die machine van de Duitsers, in de bezettingstijd had weggenomen. 't Was nodig voor het ondergrondse werk. Als door een wervelwind voortgestuwd, stormden de vele momenten die hij tijdens de bezettingsjaren had beleefd, op hem af. Hoe hij onder had moeten duiken en op het laatste nippertje aan de Gestapo ontsnapte. Ik was bang, en toch heb ik het werk gedaan dat me werd opgedragen, omdat ik geloofde in de arbeidersklasse en in de overwinning op het fascisme. Ik heb in die jaren veel geleerd, maar ik zal nog meer moeten leren. Ik geloof dat je nooit uitgeleerd raakt... Wat zei Toon het laatst ook weer?.. De arbeiders moe-

ten voorgelicht worden. We moeten met hen praten en nog eens praten. We moeten de arbeiders leren en de arbeiders leren ons. . . Ja, zo zal het moeten zijn. Gust streek met zijn hand door zijn dikke haardos. Hij sloeg het blad van de krant om en trachtte zich weer op het lezen in te stellen. Hij las de grote koppen van de voornaamste artikelen. „Troepentransporten naar Indonesië, Amerika telt reeds meer dan twee miljoen werklozen.” Gust sloeg opnieuw een blad om. „De koude oorlog.” Hij legde de krant terug op tafel. — M'n kop staat vanavond niet naar lezen! Hij stak een sigaret aan. Peinzend volgde hij de rook, die als een tere sluier om de lamp zweefde en dacht aan de fabriek, aan de arbeiders die ontslagen waren en aan de onrust die nu door het bedrijf waarde.

— Dré zei: wie had het kunnen denken dat je ontslagen zou worden? . . Het verrastte hem, maar mij heeft het ook verrast. . . Ongemerkt doorleefde Gust weer de gebeurtenissen in de eerste maanden na de bevrijding. De afdeling was nog op haar zelve aangewezen. De verbindingen met de andere plaatsen waren gebrekkig, wat dikwijls verwarring meebracht. Militair Gezag hield het Westen van het land nog hermetisch afgesloten en terwijl over de radiozender van Eindhoven gesproken werd over de heropbouw van het vernielde vaderland en er een beroep werd gedaan op de arbeiders, om zich in te spannen, waren er reeds de eerste conflicten op de fabrieken.

„Nooit meer ploegenwerk! . .” riepen de textielarbeiders elkander toe. Zij kenden de pest van het ploegenwerk, dat de textielfabrikanten een „rouleringssysteem” noemden, omdat de ploegen elkan- der aflostten als er een schaft gewerkt was.

Maar de textielarbeiders riepen: „Barst! . . rouleer zelf.” en een geest van verzet, tegen het ploegenwerk golfde door de textielfabrieken.

Vandaag is er weer onrust in de fabrieken. Niet alleen bij Bergen, maar ook in de andere textiel- fabrieken. Er wordt weer gepraat over slapte en werkloosheid. Een diepe zucht welde uit zijn borst

op. Als ik niet beter wist, zou ik ook onrustig worden. We hebben geproduceerd en produceren nog. Elke dag... En we hebben gewerkt, met kapotte schoenen en in versleten kleren. Er is nu weer van alles te koop. De magazijnen liggen stampvol en de winkelétalages zijn weer een lust voor de ogen. Maar wij zijn even arm gebleven, terwijl in de kranten, die voor de zakenlui bestemd zijn, hele pagina's volstaan over de winsten, die ze uit onze arbeid geperst hebben. Ze schrijven weer over de reservekapitalen die worden aangelegd en over de dividenden die stijgen. Opgewonden trommelde Gust met z'n vingers op de leuning van de stoel. Hij zag hoe Marie de ene kous na de andere gestopt had en nu een scheur dicht naaide in het hemdje van zijn oudste jongen. — Maar de loonstop handhaven ze, terwijl de huismoeders steeds minder kunnen kopen omdat alles duurder wordt. Gust voelde de kilte in de huiskamer. Hij legde zijn voeten tegen de schuif van de kachel, waarin het vuur wegwijnde, om de laatste warmte op te vangen.

— Er moest iets gedaan kunnen worden... Maar hoe? .. 't Lijkt me een moeilijk probleem toe...

„Gaan we slapen?..” Gust schrok op en trok zijn voeten van de kachelschuif weg. Hij zag Marie opstaan en het verstelde hemdje over de leuning van haar stoel leggen. De lichte rooksluier werd door de ontstane luchtstroom uiteen gescheurd en vervaagde. Gust stond op, strekte zijn armen wijd uit en gaapte luid. — Het zal er van moeten komen, zei hij en meteen sloeg hij zijn arm om haar middel en trok haar naar zich toe. Hij voelde haar stevige harde borsten tegen zijn lichaam en keek in haar ogen die dichtbij waren. Zwijgend drukte hij een kus op haar lachende mond.

*

Na het ontbijt liep Gust naar buiten en ademde met diepe teugen de frisse en prikkelende morgenlucht in. Met een opgewekt gevoel keek hij naar

de zwellende knoppen van de rhododendron, die tegen de schutting van het plaatsje stond.

„Als het weer zo blijft, komen de knoppen te vroeg uit!” riep hij naar Marie de juist buiten kwam om het plaatsje aan te vegen. Zij plaatste de bezem tegen de muur en wiegend op haar heupen, liep ze op hem toe.

„’t Zou jammer zijn als er nog een strenge vorst zou komen.” Gust hoorde de bezorgde toon in haar stem. Zij legde haar hand op zijn schouder, en aandachtig bekeek Marie de knop, die ze voorzichtig, bijna strelend tussen de vingers hield. Het was de enige struik op het plaatsje en ieder jaar opnieuw beleefde zij het plezier als de rhododendron in volle bloei stond. „Het zijn sterke bloemen Gust, ik geloof dat ze tegen een stootje kunnen.” Ze wendde het hoofd om en zag naar de fruitboompjes in de andere tuintjes, die hulpeloos de dunne takjes in de lucht leken te steken.

Gust volgde haar blik. Achter hun plaatsje grensden de tuintjes van de woningrij waar Dré woonde. Het dakkapelletje kon hij nog juist zien. Met een schok dacht hij aan het ontslag. — Marie weet er nog geen bliksem van af. Zijn hand die hij juist om haar middel wilde leggen, bleef in z’n broekzak steken en met geweld smoorde hij een vloek. Hij had geen oog meer voor de knoppen aan de struik, die zwollen van het toekomstige leven, ook niet meer voor de schapenwolkjes die door de strakblauwe lucht zeilden. Hij liep terug naar de huiskamer en begon aan de knoppen van het radio-toestel te draaien. Flarden van muziek stroomden uit de luidspreker, die telkens bruuft werden afgebroken. Door het raam zag hij Marie het plaatsje aanvegen. ‘Als ze binnenkomt zeg ik het,’ bromde hij in zichzelf. ‘t Is niet de eerste keer dat ik ontslag heb gekregen. Voor de oorlog was het een gewone zaak om, als ik ontslagen was, met de deur in huis te vallen en te zeggen: „Voorlopig ga ik weer eens rentenieren...” Maar ja, wie liep toen niet zonder werk?...’ Vrolijke muzieklanken stroomden de kamer binnen. Gust stelde op de juiste meterband

af en zette zich aan tafel. 'We zullen nog maar niet gaan treuren.' Op de maat van de muziek, trommelde hij met de vingers op het tafelblad, maar het onrustige gevoel wilde niet van hem wijken.

Toen Marie een kop koffie inschonk, zei hij: „Op de fabriek zijn twintig arbeiders ontslagen...” De eerste woorden waren er uit. Hij voelde het als een opluchting, zuchtte diep en dacht: 'Had ik het gisteren maar gezegd, dan was 't nu achter de rug...'

„O ja!, begint het weer?...” De stem van Marie leek hem de stem van een wandelaar toe, die vraagt omdat hij toevallig graag vraagt en dan weer onverschillig verder wandelt.

„Er zijn in Nederland al wel duizenden werklozen... en nu begint het ook op de textielfabrieken. Bij Bergen schijnt het ook slapper te worden. De bedrijfsleider heeft het over deviezen en het Marshallplan gehad... en over de wol, die steeds duurder wordt.” Gust zweeg plotseling voor de blik van Marie. Zij keek hem strak aan en hij zag de vraag die op haar lippen lag. „Ben jij daar ook bij?...” vroeg ze langzaam en nadrukkelijk. Het verraste hem. Met een omweggetje had hij haar er op willen voorbereiden. Hij had haar willen vertellen welke motieven Bergen aanvoerde, om de ontslagen te rechtvaardigen, motieven waarin Bergen zelf niet geloofde. Nu had zij hem rûwweg onderbroken en op de man af de vraag gesteld. 'Verrek!...' zuchtte Gust. 'Ik heb het kunnen weten. Marie is kort en bondig aangelegd. Ze windt nergens geen doekjes om, vroeger al niet. Maar 't is toch geen schande, als een arbeider ontslagen wordt?... Werkloos kan toch alleen maar een arbeider worden? Het is toch normaal in deze rotte maatschappij?...' Gust roerde niet langer in de koffie. Hij staarde naar de rafels van het vloerkleed en doorleefde opnieuw de tijd dat hij werkloos rondliep en op de steun was aangewezen. En Marie aankijkend zei hij:

„Berger kan ons wel ontslaan, maar zo gemakke-

lijk zullen de arbeiders de ontslagen niet meer nemen. Wij zijn geen schapen, die van de wol ontdaan, zich laten weggagen om straks weer eens goed genoeg te zijn opnieuw geschoren te worden."

Marie stond van haar stoel op en antwoordde:

"Ik hoop Gust, dat er iets tegen gedaan kan worden, anders..."

Ze voleindde de zin niet en liep langs hem heen naar de keuken, hem alleen in de huiskamer achterlatend.

Gust overdacht wat er nu gedaan kon worden. „Vanavond moet ik direct met het bestuur van de bond praten, maar nu, .. direct, moet er iets gebeuren."

Hij stak een sigaret aan en wandelde naar het huis van Dré. In diepe gedachten verzonken, zag hij iets van de lage rozenstruikjes en de armetierige fruitboompjes, die in de aaneengereide tuintjes stonden en begerig de naakte takken naar de zon uitstaken. De aarde dampte en liet zich door de zonnestralen koesteren. „Ik denk dat het beste is om eerst bij de directeur van de arbeidsbeurs te gaan protesteren. Ik zal ook aan enkele van m'n ontslagen maats vragen, of ze mee willen gaan. Je staat dan immers sterker." Plannen makend liep Gust tussen de tuintjes door en overwoog de woorden, die hij straks tegen de directeur zou moeten zeggen.

Toen hij het tuinhekje van Dré's huis openmaakte, zag hij Gerda. Ze lachte hem toe. Haar lichtblauwe ogen, leken op het blauw van de lucht, die het plaatsje overkoepelde. De blonde haren lagen in golven naar achter en glansden in het zonlicht. Ze blijft op een meisje van achttien jaar lijken, dacht Gust. Hij vroeg:

"Is Dré nog thuis? . ." Aan de zorgelijke uitdrukking, die op haar gezicht verscheen, maakte Gust op, dat ze reeds van het ontslag afwist. „We zullen proberen of er iets tegen gedaan kan worden," zei hij troostend.

Gerda volgde Gust naar de huiskamer, waar Dré lusteloos in de stoel zat.

"Ga je mee naar de arbeidsbeurs? . ." Gust vroeg

het recht op de man af. „Het zou goed zijn als we onze tanden eens laten zien. Wij moeten er tegen protesteren! . . .”

Dré werd door een stroom van woorden overspoeld. Hij veerde uit zijn stoel op.

„Naar de beurs? . . . Protesteren? . . .”

Hij keek Gust niet begrijpend aan. Het waren voor hem vreemde klanken. Hij had nog nooit iets met ontslagen te maken gehad. Hij wist niet dat je daar tegen kon protesteren. . . „Waarvoor? . . .” vroeg hij langzaam. „Zal het helpen? . . . Zal de directeur van de arbeidsbeurs zich iets van ons ontslag aantrekken? . . .” Het kon hem geen vertrouwen schenken. Moedeloos liet hij zich in de stoel terugvallen. Hij voelde geen lust om met Gust naar de arbeidsbeurs te gaan. Hij voelde zich lusteloos. Het liefst bleef hij in de stoel zitten, en toch nergens over piekeren. Je wordt er zot van . . . zijn gedachten de vrije loop latend, kreeg Dré een vage angst voor de ambtenaren van de arbeidsbeurs, die je zo vanuit de hoogte konden aankijken. Hij herinnerde het zich nog, uit de bezettingsjaren. Voor hij naar Duitsland werd gestuurd, moest hij zich daar laten inschrijven.

Geprikkeld luisterde hij naar wat Gust zei:

„We kunnen toch niet op onze stoelen blijven zitten, Dré? . . . en daarbij, je moet toch ook een gezin onderhouden?”

Als door een vuistslag getroffen, sprong Dré van zijn stoel op. „Natuurlijk! nondejuu, moet ik een gezin onderhouden. Ik heb altijd m'n gezin kunnen onderhouden. Ik heb nog nooit iemand nodig gehad! . . .”

Dré voelde het bloed uit zijn gezicht wegtrekken en een leeg en lam gevoel maakte zich van hem meester. Als van uit de verte hoorde hij Gust praten: „Als Bergen in zijn bedrijf wil reorganiseren, is dat zijn zaak, maar als er arbeiders voor op straat geschopt moeten worden, komt het toch wel wat anders te liggen.” Gust raakte in vuur. Hij dacht niet meer aan het ontslag, dat hem, Dré en de anderen troffen, maar leefde in de eindeloze strijd van uitgebuiten en uitbuiters, een strijd, die eens beslist zal worden.

„Denk je dat de fabrikanten zullen opschrikken en de ontslagen intrekken als wij protesteren?” wierp Dré op. Hij maakte een afwerende beweging met de handen. Uit het verleden rakelde hij de herinneringen op van arbeiders, die zich tegen de fabrikanten verzet hadden, omdat hun lonen verlaagd werden en zij nadien lang zonder werk langs de straten hadden gelopen. Men had hen op de zwarte lijst geplaatst. „Ik ga niet mee,” sprak hij als tot zichzelf. „Ik ga direct naar de fabriek van Somers en eens horen of ze daar nog werk voor me hebben.” Met onrust in het hart liep Dré de huiskamer heen en weer. Hij had het gezegd om niet met Gust naar de arbeidsbeurs te hoeven gaan. Nu moest hij fatsoenlijkheids halve naar Somers. In stilte vervloekte hij zijn eigen woorden. „’t Is niet eerlijk,” striemde het door hem heen. Een smalle strook zonlicht viel door het raam naar binnen en tekende een lichte vlek op het tafelleed. Dré keek naar de dwarrelende stofjes in de stralenbundel. Het maakte hem nog meer opgewonden. „Als ik met Gust naar de beurs ga, denken ze daar, dat ik ook een rooie ben.” Hulpzoekend zocht hij de blik van Gerda, die zei:

„Ik zeg niet, dat het verkeerd is om naar ander werk uit te zien, maar als ik jou was, ging ik met Gust en de anderen eerst naar de beurs.”

Gust die voor het raam stond, luisterde zwijgend toe. Hij zag naar buiten waar het weer lokte. Hij had medelijden met Dré. Hij voelde de angst die zijn ziel moest beklemmen, nu het op handelen aankwam. „Hij is niet de enige,” dacht Gust, „die de kracht van de arbeidersklasse niet kent en daarom de klassenstrijd onderschat en ontvlucht. Hier is nu tijd, voorlichting en geduld voor nodig.”

Even later zag Dré, Gust het tuinpaadje aflopen. Zijn verwarde gedachten losten zich op in een fel schuldgevoel, dat het bloed deed prikken. „Jezus! . . . wat bezielt me,” riep hij uit. Hij smeet het sigarettenpeukje op de vloer. „Ik ga toch maar met Gust mee!” riep hij naar Gerda en trok met heftige bewegingen zijn jas aan.

Op de hoek van de straat stond hij weifelend stil.

Van Gust was niets te bespeuren. „Misschien zit hij al met de anderen op de beurs?” Spijtig sprong hij op de fiets en reed de straat uit. Zijn houding van straks, tegenover Gust en Gerda hinderde hem geweldig. Mistroostig fietste Dré straat in straat uit. Een gevoel van onveiligheid en onrust bekleemde hem en met weemoed dacht hij terug aan de jaren die voorbij waren. „Ik heb zonder zorgen geleefd en ik geloofde niet in de zorgen van anderen.” Hij dacht aan Geert Obbens, die naast hem woonde en die voor de oorlog lange jaren zonder werk was geweest. Op lange zomeravonden, als de hitte van de dag door de koelte van de avond werd verdrongen, maakte hij dikwijls met hem een praatje. Geert sprak dan over de moeilijkheden waarin z'n gezin leefde. Hij zei dan: 'Ik zie geen uitkomst. Er zijn teveel mensen op de wereld en er is voor velen geen werk meer. 't Zal wel op een oorlog uitdraaien. Het kan me trouwens niks schelen. Laat komen wat komen wil... 'Ik liet z'n praat langs me heen glijden,' peinsde Dré, 'ik dacht, hij zegt het zo maar, omdat hij werkloos is. Waarom zoekt hij geen ander werk? Zou hij lui zijn? Aan Gerda vroeg ik, als ze dicht tegen me aan in bed lag, zou het wel zo erg met Geert gesteld zijn? Zij antwoordde me: Als het goed is moet iedereen werk hebben en moet hij z'n kost kunnen verdienen. Ook de buurman. En nu heb ik geen werk en ik kan de kost niet verdienen. Wat zal Geert nu van mij denken? Hij heeft nou goed werk...' Met geweld drong hij de tranen terug, die uit zijn ogen persten.

Als een geslagen hond kwam Dré thuis en met een smak gooide hij het tuinhekje achter zich dicht. Door het raam zag Gerda hem aankomen. Zij voelde het angstig kloppen van haar hart, toen ze vroeg: „Hoe is het op de beurs afgelopen? . . .” en op haar gezicht kwam een zorgelijke trek, toen Dré zonder antwoord te geven, langs haar heen liep en zich op een stoel liet neervallen.

„Ik ben bij Somers geweest,” zei hij somber. „Ze hebben niemand nodig. Gust heeft goed praten. Wat haalt het uit, als er geen werk is? . . . 'n Rotzooi is 't.”

Dré voelde de teleurstelling als een mist in zich opstijgen, waarin hij nog slechts zijn eigen moeilijkheden zag. Het gaf hem een machteloos gevoel, waar over hij zich woedend maakte. Met doffe blik staarde hij naar buiten en zag hoe de poes, die op de schutting zich door de zonnestralen liet strelen, plots haar rug in een sierlijke boog strekte en naar beneden sprong. Tegelijk hoorde hij het tuinhekje dichtkleppen. Even later trad Gust de huiskamer binnen.

„Het is al warm buiten,” zei hij, en knoopte zijn jas los.

Dré keek naar Gust, hij zag de rustige blik, die op hem gericht werd en een weinigje hoop, waaraan hij zich aan zou kunnen vastklampen, gloeide in hem op. „Waarom eigenlijk die angst voor de beurs en de zwarte lijst? . . .” vroeg hij in stilte zichzelf af. Hij wilde vragen, hoe het op de beurs was afgelopen, maar het was alsof hij er geen woorden voor kon vinden. De zonnevlek op het tafelkleed was weg, de huiskamer lag in de schaduw van het plaatsje, maar het leek Dré toe alsof Gust de warmte van de zon naar de huiskamer had overgebracht. Hij luisterde, vol van verwachtingen, naar Gust, die vertelde van zijn bezoek bij de directeur van de arbeidsbeurs.

„Piet Wanrooy trapte de directeur direct op zijn tenen. Hij zei tegen hem: 'De beurs en de fabrikant, zijn twee handen op één buik.' De Directeur balde zijn vuist tegen hem en snauwde terug: 'De arbeidsbeurs is een rijksinstelling die ook de belangen van de werknemers behartigt...’”

Stromend als het water van een beek vloeide de stem van Gust door de huiskamer.

„Ik geloof dat het er warm toe is gegaan? . . .” onderbrak Dré het verhaal. Het sprankje hoop gloeide hoger op. Hij zei: „Misschien gaan de ontslagen niet door? . . . De directeur zal toch geen twintig arbeiders voor het lapje houden? . . .”

Gust haalde zijn schouders op en antwoordde: „Reken niet teveel op de beurs, of beter gezegd, reken daar helemaal maar niet op, maar probeer

meer op onze eigen mensen te vertrouwen. We zullen zelf tegen ons ontslag moeten vechten."

Dré voelde de terechtwijzing en sloeg de ogen neer. In zijn verbeelding zag hij de priemende ogen van de boekhouder van Somers en hoorde de stem van Gust, die hem hoop gaf en hij verweet zichzelf, voorbarig te zijn geweest.

Toen Gust weg was, bleef Dré alleen in de huiskamer achter. Het gebeuren van deze morgen had hem overrompeld. Vermoeid streek hij met de rug van zijn hand over het voorhoofd, alsof hij het kluwen van gedachten, dat zijn hoofd vulde, wilde wegvegen. Hij stond van de stoel op en wandelde in de huiskamer heen en weer. Voor de spiegel bleef hij staan. Lang bekeek hij zijn spiegelbeeld, als zocht hij zich zelve terug. 'Ik ben helemaal van de kook geraakt,' peinsde hij hardop.

*

Het was vroeg in de morgen en de stad lag nog in de duisternis van de nacht geborgen. Hier en daar flitsten achter de ramen van de arbeiderswoningen lichten aan, die hun schijnsel door de dunne overgordijntjes, zwakjes naar buiten uitstraalden. Om de hoek van de straat verscheen het zwakke licht van een fietslantaarn, dat dansend vooruitsprong. Meerdere lichtjes volgden, kruisten de hoeken van de straten en dreven allen één richting uit. Nog hield het drukke stadsleven zich achter de huizen schuil en reden de textielarbeiders, die in de morgenploeg werkten, zwijgend en diep in de kragen van hun jassen weggedoken voor de koude wind, die hen in de oren beet, naar de fabriek van Bergen, waar de vele verlichte ramen de duisternis tot de overzijde van de straat terugdrongen. Binnen de fabriek heerste nog de stilte, die slechts zo nu en dan even onderbroken werd door het sissend geluid van ontsnappende stoom uit een lekke leiding. De deur van het portiershokje werd geopend en uit de smalle lichtbundel, die over het fabrieksterrein flitste, trad de nachtwaker naar buiten, die

snel op de grote fabriekspoort toe liep om deze te openen.

Voor de poort stond een man, die diep in de kraag van zijn jas weggedoken, telkens als een arbeider passeerde, hem een manifest in de hand drukte. Nog half slapend, of half verwonderd werd het aangenomen en in de jaszak weggeduwd. In de kleedkamer, die helder verlicht was, werden de manifesten te voorschijn gehaald en gelezen. De stemmen gonsden door de ruimte, enkelingen groepten samen, en ieder gaf zijn mening ten beste. Hun stemmen schalden door het kleedlokaal. Velen borgen het manifest in hun zakken, om het straks nog eens te lezen. Het liefst op de w.c., daar was het rustig en geen baas kwam hen daar storen. Anderen maakten er proppen papier van en gooiden deze hun buurman in de nek. Hun lach klonk als de schreeuw van de nachtvogel.

Langzaam golfde de kleedkamer leeg en verspreidden de arbeiders zich over de afdelingen van de fabriek, waar zij wachtten op het sein, om de schakelaars over te halen. Een baas kwam nog even in de kleedkamer kijken en zag de manifesten over de vloer verspreid liggen. „Die verdomde rooien! ..” gromde hij tussen de tanden. Zorgvuldig raapte hij ze bijeen en maakte er een grote prop van. „Deze zullen niet meer gelezen worden!” In het ketelhuis gooide hij de prop papier in het vuur. De sirene loeide door de afdelingen, een siddering ging door de fabriek. Steunend en trillend kwamen de spinmolens en weefgetouwen in beweging, zich nog even verzettend tegen de ontembare kracht van de gierende motoren, die hen tot diep in de avond rusteloos zou voortjagen. Doch daarna gaven de machines het verzet op en de stem van de arbeider werd gesmoord door het dreunend geraas van de rondtollende drijfwielen, het klepperen van de spoelen door de bakken van de weefgetouwen en het ratelen van de spinmolens, die in en uit liepen, telkens een lange rij draden met zich meevoerend.

Toen 's middags de sirene weer door de afdelingen loeide, lostten de ploegen elkaar af. De binnen-

komenden zwaaiden met manifesten en riepen: „Hebben jullie het al gelezen! . .” Maar de mannen van de morgenploeg riepen terug: „Oud nieuws! . . We weten er al alles van af.”

„De ontslagen zijn doorgedaan! . . De beurs heeft toestemming gegeven! 't Was te voorzien, fabrikant en beurs zijn twee handen op een buik, we gaan hetzelfde gat weer in! . .” Flarden van uitroepen klonken boven de ratelende spinmolens uit en kaatsten tegen de hoge ramen terug.

Gust zei tegen Dré, die naast hem stond en een draad knoopte: „Bergen is gedekt. Hij kan doorgaan met z'n reorganisatie en die hem niet aanstaan de straat opschoppen.” En even later zei hij tegen Dré: „Maar het manifest is ingeslagen, hè! . .”

Gust keek over de spinmolens, die rusteloos in en uitliepen, telkens opnieuw draden met zich meevoerend alsof er nooit geen eind aan kwam. Hij zag de spinners in groepjes van twee of drie en soms met zessen tegelijk, even bijeen klitten. Hun ogen richtten zij telkens op de baas. Gust kon enkele woorden opvangen, die zij elkander toeriepen en hij krulde zijn lippen. Er leeft iets, dacht hij. Hij zag ook enkele spinners, die diep over hun werk heenbogen, toen de bedrijfsleider de spinnerij inliep. Met schuinse blikken sloegen zij ieder van zijn bewegingen gade en Gust meende een zucht van verlichting te horen, toen de bedrijfsleider achter een deur verdween.

„Wie zijn de volgenden? . .” Het roepen dat even was weggefallen, borrelde weer als kokend water op. „We moesten staken! . . Bergen verdient genoeg! Als we minder uren werken, hoeft er niemand de poort uit! . .”

Zij, die over het werk gebogen stonden, lachten en haalden de schouders op. „Lariekoek,” riepen ze terug, „je doet er niets aan! . .” Snel werden nieuwe klossen opgezet. De spinmolens moesten doordraaien. Ze wilden niet ontslagen worden en angstig keken ze naar de deur, waardoor de bedrijfsleider was verdwenen.

Een oude spinner liep achter zijn spinmolen om

naar Gust. Een grimmige trek lag om zijn mond, terwijl hij onrustig rond kéek. Hij zei: „Er is maar een bond, die iets voor ons wil doen en dat is jullie bond. Het manifest spreekt de waarheid. Als we met de ontslagen genoeg nemen is het hek van de dam. Ik weet niets van reorganisatie. Ook van arbeidsbezetting en tarieven heb ik geen verstand. 't Is me allemaal te geleerd. Wij deden daar vroeger niet aan. We werkten en beurden onze centen. Maar dat Bergen er op uit is, ons nog harder uit te zuigen, voel ik aan m'n ouwe knoken. Z'n ouwe heer deugde al niet. Hij gooide ons op straat, als hij maar dacht ons te kunnen missen. Eens zei hij: 'Als ik honden kon dressereren om garen te spinnen, konden jullie voor mijn part gaan bedelen...' Zo was hij! . . Er moest maar eens een eind komen aan dat trappen. Waarom kan ik hier niet rustig blijven werken? . .” vervolgde hij, met een omfloerste stem.

Het leek Gust toe alsof hij het smekend aan hem vroeg. Verdomd. . . maar ik houd van de fabriek en van m'n werk, als van m'n eigen vrouw. Ik kan ze geen van beide missen! . . Zwijgend werkte Gust door. Hij had geen antwoord kunnen vinden. „Maar het manifest is ingeslagen! . .” Hij voelde de spanning, die als een onzichtbaar web, over de fabriek lag gespannen. Bergen en de beurs moeten een antwoord krijgen, hamerde het in zijn hoofd.

Nadenkend liet hij zijn blikken over de woldraden glijden.

Dré stootte hem aan. In de deuropening stond de bedrijfsleider die naar Gust keek. „Hij is bang voor heibel! . .” riep Dré hem toe.

*

De sirene loeide door de fabriek voor het schaft. De draadmakers, de wevers, de kettingscheerders en de andere arbeiders uit de afdeling liepen naar het grote schaftlokaal, dat plots vol leven kwam. De stoelen knersten over de rode betegelde vloer en de stemmen van de schaftende arbeiders

roezemoesden door de zaal, waarboven uit soms een korte lach of een harde vloek uitspetterde. De ondergaande zon wierp haar laatste stralen door de ramen naar binnen en tekende grillig bewegende schaduwen op de muur.

Gust luisterde naar de oude arbeider, die naast hem was gaan zitten. „Ik ben nog lang niet uitgepraat. Ik kan wel jaren aan een stuk doorvertellen,” zei hij.

Gust luisterde half toe en dacht: 'Direct moet ik spreken. Ik zit boordevol en ik weet nog niet wat of ik zal gaan zeggen...' Hij voelde de lichte verdoving die hem belette zijn gedachten te ordenen. 'Het lijkt wel of er 'n klem in m'n hersens is dicht geslagen. Hij hoorde niet meer wat de oude man naast hem zei, maar dacht er plotseling aan, hoe hij hier nog eens een keer op tafel was gesprongen. Het was nog niet eens zolang geleden. Scherp als een mes herinnerde hij zich de toespraak, die de bedrijfsleider gehouden had, toen Bergen het ploegenwerk weer wilde invoeren. „Ik heb toen stom gehandeld en de bedrijfsleider heeft er handig gebruik van gemaakt, toen hij zich beriep op de slechte stroomvoorziening en de overbelasting van de elektrische centrale, om de werkverdeling over een groter aantal uren uit te smeren, zoals hij dat noemde. Het was stom om tegen de fabriekskern uit te vallen, die met meerderheid van stemmen zich voor het ploegenwerk uitsprak. De hele fabriek wist toch dat de grootschreeuwers van de kern zich door Bergen een lap herenstof in de handen hadden laten duwen. We hadden ze toen moeten dwingen om verantwoording af te leggen. Maar het is vergeten. We waren allemaal woest. . .”

Met een ruk stond Gust op en klom op de tafel. Hij wist wat hij nu zeggen moest. Het leek hem toe of de muren van het schaftlokaal terugweken, toen hij over de hoofden van de arbeiders heen keek. Hij hoorde de stoelen schuiven en zag de verwachting en de nieuwsgierigheid in de blikken die op hem gericht werden.

„Makkers! . .” Stilte vulde plots het lokaal en Gust

kreeg even het idee alsof ook de fabriek, en Bergen in zijn directiekamer mee gingen luisteren. „Er dreigt ons gevaar! . .” Met enkele woorden herinnerde Gust hen aan de invoering van het ploegenwerk, en stapte direct over op de ontslagen, die gegeven waren. „Er zullen nog meer ontslagen volgen en het zal ons nog slechter gaan, als we ons niet verzetten! . . Bijna op alle fabrieken lopen economen rond, die nieuwe tarieven uitrekenen. We moeten weer even hard werken als voor de oorlog. Ik denk, dat de econoom, die hier rondzwerft. . .”

„Noem hem maar Schele! . . dan weten we allemaal wie je bedoelt,” riep iemand uit een hoek van het schaftlokaal.

Een honend gelach steeg op, dat even snel wegvloede, toen Gust zijn hand in de hoogte stak en vervolgde:

„Ik denk dat hij het reeds uitgepluisd heeft. Reorganisatie, noemt Bergen het, maar ik noem het een aanval op ons bestaan! . .”

„We moeten staken! . .” klonk weer dezelfde stem van zojuist.

Een deining golfde door het lokaal, alsof een rukwind aan de hoofden schudde. Men keek elkaar aan, alsof men elkanders gedachten wilde raden.

Opgewonden zag Gust rond. Hij voelde het bloed tot in zijn vingertoppen stromen. Door het raam naar buiten kijkend, zag hij de zon, die nu snel achter de huizenrij daalde, en een vage, rode gloed achterliet. „Het zou wel goed zijn als er tegen de ontslagen een actie op touw werd gezet, maar dat moeten wij dan gezamenlijk doen,” riep Gust. Hij werd zichzelf weer meester.

Hij zag de troebele glans in de ogen van de oude arbeider naast zich en wist weer wat hij bij de spinmolen gezegd had. Met verheffing van stem, vervolgde Gust: „Wij zeggen niet voor niets, ons fabriek. Dat komt, omdat we in de fabriek een groot deel van ons leven slijten. We houden van de machines waar we voor staan, al is er dan geen moertje bij, waartegen je kunt zeggen, jij bent nou eens

van mij, maar we houden ook van ons werk. We moeten er van leven! . . Maar Bergen interesseert dat niet. Hij denkt in winstcijfers en smijt ons op straat als hij ons niet meer nodig heeft. . .”

„Juist! . . Juist! . . Goed gezegd! . . Verder! . .”
Heftig werd er geknikt.

Gust voelde de band, die zijn woorden tussen hemzelf en de schaftende arbeiders legden en hij onderging een gewaarwording alsof hij tot ieder van hen persoonlijk sprak. „Elke arbeider heeft er belang bij, dat zijn mede-arbeider werk blijft houden. . . Daarom moeten we tegen de ontslagen protesteren!”

Gust bemerkte, dat de arbeiders hem begrepen, toen hij hun uitlegde, waarom dit zo was. Zij knikten en enkelen riepen: „Zo is het, Gust! . . Je kunt het met je handen pakken! . .” en zij stootten hun buurman tegen de elleboog en keken hem aan alsof ze zeggen wilden: dat wist ik al zolang. Zij keken weer op, toen zij Gust hoorden zeggen:

„Maar we moeten ook eens verder kijken dan hier de fabriek. . . Er lopen reeds duizenden werklozen in Nederland rond en het zijn niet allemaal textielarbeiders. . . Hebben jullie weleens van deviezen gehoord? . . Nou, daar koopt de regering kanonnen en tanks voor en stuurt ze met onze jongens naar Indonesië. Daardoor wordt ook de wol duurder en komen er steeds minder grondstoffen in ons land. . .”

„Geen politiek hier! . .” klonk het onverhoeds.

Gust zweeg en keek in het krampachtig vertrokken gezicht van IJsbouts, die voor de wevers in de fabriekskern zat.

Schuw keek IJsbouts om zich heen. Hij wilde nog meer zeggen en opende reeds zijn grote mond, waarin enkele bruine tanden naar voren staken, toen Mels hem ruw tegen de schouder stootte.

„Hou jij je hazensnuit dicht,” snauwde hij. „Gust heeft gelijk, we moeten verder kijken dan onze neuzen lang zijn! . .” en hij sprong van zijn stoel op en sloeg met de vuist hard op tafel. Hij fronste de wenkbrauwen, keek naar IJsbouts, daarna naar

Gust, en riep toen driftig: „M'n zoon hebben ze in 'n soldatenpak naar Indië gestuurd. Toen hij nog op de schoolbanken zat, moest hij bidden voor de arme Javaantjes. Thuis zette hij een missiebusje op de schoorsteen en pingelde van iedereen centen af. Op dat busje stond zo'n kleine bruine halfnaakte dreumes afgebeeld. De broeder zei, we moeten die arme zwartjes gaan bekeren en beschaving bijbrengen. Ze hebben geen kleren. . . En nou moet m'n zoon hen volstoppen met kogels!” Weer liet hij zijn vuist op tafel vallen. Zijn ogen gloeiden van opwinding.

IJsbouts keek angstig naar de grote vuist naast zich op tafel.

„Gust heeft gelijk, zeg ik, daarom komt er werkloosheid. En als het politiek is wat hij zegt, nou goed, dan is het politiek, maar het gaat ons ook aan. . . er mag niemand ontslagen worden! . . Begrijp je!” wendde Mels zich tot IJsbouts, die snel zijn stoel achteruit schoof.

Even werd het stil. De spanning stond op ieders gezicht te lezen. Een onzichtbare hand liet de grote elektrische lampen aanflitsen, die het schaftlokaal in een zee van licht zetten en de ingevallen stilte verbrak.

Gust riep met stemverheffing: „De fabriekskern moet met Bergen gaan praten. Ze moeten een vergadering aanvragen! . .”

Vele handen gingen in de hoogte. „Ja! . . Ja! . . De kern moet met de heer praten, dat is de weg!”

„En als de heer niet wil? . .” riep iemand.

„Dan steken we de koppen opnieuw bij elkaar!” riep Gust snel.

Weer loeide de sirene en kondigde het einde van de schafttijd aan. Enkelen schoven hun stoelen met veel geraas achteruit en liepen naar deur.

„Hier blijven! . .” riep Mels, „het is belangrijk, we zijn nog lang niet uitgepraat!” En hij zwaaide met zijn armen naar de groep, die zich voor de deur opeen drong.

„De fabriekskern werkt het toch verder af! . .” riepen zij terug. „Wij weten waar we aan toe zijn! . .”

Er werd over en weer geroepen, tot het groepje rond Gust alleen in het schaftlokaal achterbleef.

*

Voor de grote monumentale fabriekspoort stonden enkele textearbeiders bijeen geklit. In de fabriek zelf was de stilte ingevallen. De spinmolens en de weefstoelen waren uitgetold en glansden in het daglicht, dat door de ramen binnen viel. Olie druppelde in de bakken, die onder de smeerpotten geplaatst stonden. Het was alsof de machines nog beefden van de onstuimige kracht, die hen een volle week had voortgedreven.

„En ik zeg, dat het een rotstreek van de bedrijfs-leider is! . . .” Fel klonk de stem uit het groepje op. „We moeten het recht hebben om ons te kunnen verdedigen. . .” De stemmen werden door de wind aan flarden gesleurd en ijlden met de wolken het luchtruim door. „En wat hebben de bonden gedaan? . . .”

„Onze bond heeft gedaan, wat ze kon doen,” zei Gust. „Ze heeft geprobeerd om de ontslagen ongedaan te maken, maar. . .”

„Ja, ja. . . maar ik bedoel die andere bonden? Ze zijn gekomen, hebben eens rondgeneusd en zonder een bakkes tegen ons open te doen, zijn ze weer gegaan! We weten van niks!”

Ruw klonk het door de straat en enkele voorbijgangers keken het groepje even na.

Vanuit het portiershokje, sloeg de bedrijfsleider hen gade. Hij had met de fabriekskern gesproken en nadien een lang gesprek met Bergen gevoerd.

„Willen we de onrust in het bedrijf indammen, dan moet er iets gebeuren.” Bergen had geknikt en gezegd: „Stagnatie in mijn bedrijf kan ik niet hebben.”

„Maar die rooie bond heeft onze plannen in de war geschopt. We moeten hun de wind uit de zeilen nemen.” Bergen knikte en zei: „Gooi de oproerkraaiers er uit en over enkele weken, kan de reorganisatie verder worden doorgevoerd.”

„Oppassen blijft geboden,” zei de bedrijfsleider tegen de portier, die bezig was met het invullen van formulieren en deze zorgvuldig rangschikte.

De bedrijfsleider zag het groepje uiteen brokkelen. De een na de ander stapte op de fiets en zwenkte de straat in.

De laatsten waren Gust en Dré. „Dus nu zijn we werkloos geworden?” Dré kon het zich niet voorstellen, dat men hem op de fabriek niet meer nodig had en als een tol draaide het gebeuren van de afgelopen dagen in zijn hoofd rond. Nog onderging hij de emotie van de vergadering in het schaftlokaal en voelde hij de schaamte, toen de sirene door het schaftlokaal loeide en hij uit oudergewoonte naar de deur liep.

„Dat je zo vast in een sleur kunt groeien,” peinsde hij. „En wat moeten ze van me gedacht hebben? . . . Het was helemaal mijn bedoeling niet om weg te lopen.” Hij zag zich zelve in het schaftlokaal, waar hij even weifelend bij de deur bleef staan, maar toen weer haastig naar Gust terug liep, die hem lachend aankeek en vroeg: „Ga je vanavond mee naar Toon van de Sande? . . .” Ik ben blij, dat ik met Gust daar geweest ben, zei een stem binnen in hem. Ik voelde me daar direct thuis. Alles was gewoon en toch weer anders dan bij mij thuis. Maar Toon van de Sande kan z'n mondje roeren. 't Was net of hij er zelf bij geweest was, toen hij vertelde over de textielfabrieken in Twente en over de Uniebonden en de Stichting van de Arbeid en de fabrikanten. . . Ik wist niet, dat alles zo in elkaar zat. 't Duizelde in m'n kop. Maar voor Gust leek het niet moeilijk te zijn, hij scheen alles te begrijpen. . .

„De fabriekskern had niet toe moeten staan, dat er ook maar één man werd ontslagen,” verbrak Dré zijn gedachten en hij keek vragend naar Gust, die antwoordde:

„De fabriekskern heeft zich door de bedrijfsleider in de luren laten leggen, daar zit geen ruggegraat in.” Hij keek schuins naar Dré en vervolgde: „En daarbij, het ontbrak aan eenheid en onderling vertrouwen. . . Je voelt je dan machteloos. Bergen

heeft er van geprofiteerd en ons heeft hij ontslagen om de anderen af te schrikken." Moedeloos keek hij de straat af, maar zich dan met een heftige beweging naar Dré toedraaiend, zei hij: „Maar de ontslagen, die Bergen met de beurs bekonkelde, zijn toch niet doorgestaan, hé! . . .”

*

Dré liep het tuintje in. Het zachte weer lokte hem naar buiten en hij had zich voorgenomen om de bloemperken opnieuw aan te leggen. 'Je raakt er op uitgekeken,' zei hij tot zichzelf en ik krijg er nu de tijd voor. In gedachten zag hij vormen van de bloemperken, zoals zij er straks zouden komen liggen. Daar zal ik de rozenstruiken planten en daar plant ik de horthensia's. Het seringeboompje laat ik staan. Van binnenuit kun je er net opkijken, mijmerde hij rond zich heen kijkend. Met de schop in de hand liep hij langzaam over het tuinpaadje. Ik moest er kiezel op kunnen gooien, dat knerpt zo lekker onder je voeten als je er over loopt, maar. . . ik heb geen werk. Ik zal nu moeten leven van de overbrugging. Dré stond stil en dacht: We zullen het krap krijgen. . . Op het plaatsje zag hij de kinderen spelen. „Ze weten van niets. Het is maar goed ook, dat ze van niets weten. Ze denken, dat alles gewoon doorgaat. . . Ook dat denken ze niet, ze gaan alleen maar in hun spel op. . .” Hij stak de schop in de grond en gooide enkele kluiten aarde om. Zijn gedachten ijlden terug naar de fabriek. 'Maandag staat er een ander aan m'n spinmolen. . .’ Dré voelde een pijnlijke scheut. Vijftien mogen er Maandag terugkomen, maar ik en Gust en de Lange Tinus en Willem Stuit en Piet Wanrooy moeten naar de beurs. En dan zegt Gust, dat we Bergen een antwoord hebben gegeven. Maar wat schiet ik er mee op? . . Dré keek naar de wolken, die een spel met de zon speelden en het tuintje telkens in de schaduw legden. Gust heeft goed praten als hij zegt: 'wanneer de arbeiders op de fabriek niets gedaan hadden, stonden wij Maandag met twintig van ons

aan de beurs. 't Gaat niet om jou of om mij, zei hij, 't gaat tegen de rechteloosheid waarin wij leven, en daar ben jij ook het slachtoffer van...'

Opnieuw stak Dré de schop in de grond en peinsde: 'Alles goed en wel, maar ik ben nou zonder werk.' Hij begon een deuntje te fluiten. Ik wil nergens meer aan denken. . . dat het barst! . . je kop loopt er van over. Doelloos liep hij heen en weer door het tuintje, tot hij het zelf bemerkte. „'t Gaat niet,” bromde hij tussen de tanden en zette de schop weer op zijn oude plaats terug. Zijn blik viel op de fiets, die tegen het muurtje stond. „Ik ga er op uit! . . 't Wordt me hier te eng” en een verlangen om buiten te zijn, ver weg te kunnen kijken en zijn gedachten de vrije loop te kunnen laten gaan, beving hem als een koorts.

Op straat kwam Dré verschillende van zijn kennissen tegen, die bij Bergen werkten en met hun vrouwen naar de stad wandelden. „Zij zijn niet ontslagen, daarom lachen ze.” Hij keek met verstrooide blik naar de jongens, die achter meisjes aanliepen, die giechelend, telkens lonkend naar de jongens omkeken. „Vanavond duwen ze de meisjes in een donkere hoek, of ze leggen haar in het gras en vergeten dat ze op de fabriek ook ontslagen kunnen worden. Ze vergeten dan alles, zelfs de wereld waar ze op liggen.”

De schijnbaar onbezorgden, die door de straten wandelden en niet aan de Maandag behoefden te denken, wekten weer dat ellendige gevoel in hem, dat hem bekleemde.

Op het grote stadsplein zag Dré lange rijen luxe auto's staan. Een bewaker, met een uniform aan, dat eens een mooie blauwe kleur moest hebben gehad, liep van wagen tot wagen spiedend kijkend of iemand wilde instappen, om dan vlug toe te schieten en het portier open te houden, in de hoop een flinke fooi in ontvangst te mogen nemen. Scherp zag Dré hem langs de auto's voort schuiven. De uniform kon zijn smalle schouders niet verbergen. De slingerende beweging van zijn benen zou doen zeggen, dat de man in zijn kinderjaren onder-

voed moest zijn geweest, 'Misschien is hij nòg ondervoed,' dacht Dré.

Dré zag zichzelf daar lopen, buigend, aan zijn pet tikkend en een hand openhoudend in afwachting, dat er een geldstuk in gelegd zou worden. Hij was nu werkloos en zou dus iets moeten doen om aan de kost te komen. „Misschien was dat baantje van autobewaker nog niet eens zo gek? Of fietsenbewaarder? . . . Verrek! . . . Zou ik dat nog moeten doen?” Hij zwenkte een zijstraat in. „Hij, die altijd op de fabriek zijn kost had kunnen verdienen? . . . Stel je voor, dat hij op de wagen van Bergen moest passen. . . Nog liever! . . .” Onwillekeurig trapte Dré steviger door. De straten werden stiller. Kinderen speelden met een bal midden op de rijweg. Een bestelauto kwam om de hoek van de straat aanrijden, toeterde en de kinderen stoven langs de kant, om daarna het spel weer te hervatten. Op de buitenwegen wandelden enkele ouden van dagen, rustig hun pijpje rokend. Zwijgend fietste Dré hen voorbij. De buitenlucht deed hem goed en diep haalde hij de landgeur in, die rook naar stalmest, welke als gesprenkeld zand over de velden lag uitgestrooid. Hij zag de kort geknipte beukenhagen waarachter de boerderijen stonden en de hoge bomen, die hun naakte takken wijd boven de rietendaken uitspreidden, alsof zij reeds uitzagen naar de komende lente. De weilanden hadden hun vol groene kleur aangeschoten, terwijl de wit gekalkte paaltjes langs het fietspad fel afstaken tegen de donkergekleurde landweg met zijn doorgroefde karrensporen.

Dré draaide een smal paadje in, waar de takken van de hoge struiken langs zijn schouders schuurden. Voor een brede sloot stapte hij van de fiets af en ging langs de kant zitten. Het heldere water van de sloot kabbelde rustig het onbekende tegemoet. Dré boog over het water en zag zijn spiegelbeeld, dat zacht heen en weer deinde. Verderop stonden peinzend wilgebomen, hun takken ver boven het water gebogen, alsof zij hun ouderdom in het water bespiegelden. Dré volgde een strosriet, die met

het water mee dreef. Telkens haakte hij even vast aan de kant van de sloot, draaide een halve slag om en dreef verder. Hij dacht aan Gust, die eens gezegd had: „Eenmaal zal de tijd komen, dat de mensheid haar eigen lot bepaalt en niet meer afhankelijk zal zijn van de kleine groep kapitalisten, die nu de wereld beheersen.” Hoe zou Gust dat precies bedoeld hebben? . . . Gust praatte wel eens meer over de kapitalisten en arbeiders en zei, dat het kapitalisme de crisis en de oorlog in zich draagt. Maar het is nou geen crisis en hij liep zonder werk. Het had een oorzaak, wist hij. Gust had tegen hem gezegd: „Misschien zijn wij te ongeduldig geweest. We hebben gehold en het is fout gebleken. Maar we waren bang, dat we achterbleven. Het is alle twee verkeerd, je moet bij de arbeiders blijven en met hen meelopen.” In gedachten verdiept, volgde Dré het strosprietje, dat op het water dreef. Gust leest veel boeken. Vroeger heb ik ook boeken gelezen, maar het waren boeken uit de bibliotheek van de parochie. . . romans. En toen ik eens een boek had geleend, was de kapelaan juist binnen gekomen en had gezegd: „Weet je wel, dat dit boek door Emile Zola geschreven is, en dat het voor de katholieken verboden is, die boeken te lezen? Het is een slecht boek. De arbeiders moeten niet zoveel lezen. Het maakt hun geest verward en ze worden maar eigenwijs.” Stilzwijgend had hij het boek aan zijn eigenaar terug gegeven. . . Vandaag twijfelde hij aan de woorden van de kapelaan, want Gust leest wel veel en hij is helemaal niet verward en heeft voor ieder een antwoord. Zelfs de bedrijfsleider van de fabriek heeft hij eens op zijn plaats gezet. Een flauwe glimlach krulde bij deze herinnering zijn lippen. Dré zag weer scherp het tafereeltje aan de spinmolen, toen de bedrijfsleider zijn handen in de hoogte stak en Gust toesnauwde: „Wat weet jij van de maatschappij af met al zijn ingewikkelde vormen? . . . !” Gust zette de spinmolen stil en trok een garenmand naar zich toe. Hij zei: „Kom hier maar eens zitten mijnheer Beukers, dan zullen we eerst eens praten hoe het komt, dat mijn-

heer Bergen nu een kleine duizend man personeel heeft, terwijl zijn grootvader nog in een laag wevershuisje woonde, zoals de grootvader van mijnheer Beukers en mijn grootvader. Dank zij onze grootvaders, die van 's morgens vroeg tot 's avonds laat de weefstoelen lieten klepperen, is mijnheer Bergen groot-industrieel geworden. De kleinzoon van de oude Beukers bedrijfsleider en aandeelhouder en de kleinzoon van Verhagen is nog steeds een gewone draadmaker, zoals de meeste kleinzonen van hun grootvaders gewone wevers en draadmakers zijn gebleven." Over zijn brilleglazen had de bedrijfsleider Gust aangestaard en hij vergat zijn handen te laten zakken. Hij zei: „Jij! . . Jij bent brutaal! . .” „Waarom? . .” had Gust gevraagd, „Het heeft toch ook wel iets met de economie te maken.” De bedrijfsleider nam toen een beschermende en vaderlijke houding aan en zei: „Je moest toch maar weer naar de kerk gaan.” Hij had toen zijn hand op de schouder van Gust gelegd. „Het slag mensen waar jij je mee ophoudt, heeft je in een verkeerd vaarwater gebracht. Ik vind het jammer voor jou, je bent werkelijk niet dom. Maar denk je als jullie partij hier baas is, dat het dan beter wordt? . . Kijk eens naar Rusland, waar de arbeiders als slaven moeten werken! En als ze niet voor Stalin willen werken, worden ze naar Siberië gestuurd.” „Och,” had Gust geantwoord, „over Rusland kunnen wij nog lang en breed praten, maar laat ons dichterbij huis blijven, hier op de fabriek. Zijn wij slaven of zijn wij geen slaven? . . De arbeiders zijn afhankelijk van de fabrikant. Hij kan ons iedere dag al of niet ontslaan, ondanks dat de mensen hier willen blijven werken om voor hun gezinnen het brood te verdienen. Maar als Bergen wil. . .” Sprakeloos had Dré het gesprek gevolgd en nog lang daarna er telkens aan terug moeten denken. Als Bergen wil. . . Bergen had gewild en nu was hij zonder werk en Gust ook. Gust ging Zondags nooit naar de kerk, maar hij wel. Gust was een communist, hij niet en toch had Bergen geen verschil gemaakt, want zij hadden zich verzet tegen

het ontslag. . . „Stik wat een rotzooi! . .” Hij zag zich staan als autobewaker, omdat Bergen hem ontslagen had. Bergen zit op zijn landgoed en geniet van het mooie weer. Ik niet, ik kan niet genieten van het mooie weer, omdat ik geen werk heb en daar steeds maar aan moet denken. En omdat ik niet weet, wat ik nu moet doen! Zuchtend keek Dré de sloot af, waarin het water rustig en koud langs hem voortkabbelde. Hij zag de wuivende takken van de wilgenbomen in het water en een snik van medelijden met zich zelf welde in zijn borst op. Hij raapte een steen op, die langs de kant van het voetpad lag en plonsde hem met kracht in het water. Hij voelde zich klein en eenzaam en de wereld en de mensen leken slechts in zijn gedachten te bestaan. Even spatte het water als een fontein van zilver op om daarna ongestoord zijn loop te vervolgen. Het leek Dré toe, of de steen hem vanaf de bodem aanstaarde, alsof hij zeggen wilde: „Wat nu? . . Met stenen gooien is niets te bereiken, verander je niets aan het leven.” Dré keerde de sloot de rug toe. Niemand was er te zien en slechts het ruisen van de wind tussen de naakte takken van de hoge struiken vulde zijn oren. Ver weg hoorde hij het zwakke geluid van een autoclaxon. Dré had zijn medelijden uit willen vloeken en tieren, alles willen verbrijzelen en vernielen. . . kapotscheuren, doch zijn handen bleven slap langs het lichaam hangen, terwijl om zijn mond een verdrietige plooi trok. Hij voelde zich zwaar en loom in de benen en in zijn hoofd leek het of iedere gedachte tot een grijze nevel uitvloeide, waarin niets duidelijk meer te onderscheiden was. Zijn blik zocht de steen op, die stil en onbewogen het water van de sloot over zich heen liet stromen. Als door een dikke mist, hoorde hij weer wat Gust in het schaftlokaal gezegd had. „Wanneer we pal blijven staan, moet Bergen bukken. . .”

Maar we zijn niet pal blijven staan. We zijn weer terug gegaan naar onze machines om voor Bergen wol te spinnen. . .

HOOFDSTUK II

De hei lag nog gehuld in de sluier van een licht grijze mistbank. Vanaf de grote weg zwenkten de DUW-arbeiders het zandweggetje in en het leek of zij half in de mist verzonken, voortzweefden naar de schuilkeetjes, waarvan de daken boven de nevel uitstaken.

In het Oosten schoten de eerste stralenbundels van de zon, die zich nog verscholen hield achter de donkere dennenbossen, welke de hei omzoomden, het luchtruim in, alsof zij eerst de aarde haar komst wilden aankondigen om daarna als een rood-gloeierende bal zich van de dennenbossen los te maken. Snel veranderde haar kleur tot een helgele gloed en overstraalde de aarde, die nog koud en kil, ontwaakte uit haar nachtelijke verstarring. De melkwitte mistbank werd door de eerste stralen van de zon snel opgezogen en deed ook de hei haar kilheid verliezen. De dauwdroppels, die als zilveren knoppen aan de dunne takken van de berkeboompjes trilden, lieten zich in de lage heiplanten vallen.

Een fluitsignaal verscheurde de plechtige stilte van de hei en echode langs het dennenbos verder. Uit de schuilkeetjes, die ver van elkaar verwijderd stonden, kwamen mannen te voorschijn, die met grote passen door de hei beenden, naar de omgespitte stukken grond, welke als bruingele vlekken tussen het heideland lagen gedrukt.

Dré liep achter Gust aan en volgde de anderen, die de hei reeds kenden. De schop droeg hij onhandig onder de arm en het leek hem toe of met iedere stap, die hij deed, de heideplanten zijn schoe-

nen omstrengelden. Onwillekeurig volgde hij de blik van Gust en zag in de verte een korte, gedrongen gestalte op hen afkomen. Hij hoorde Gust zeggen:

„Aan die hoed alleen al kun je zien, dat hij hier baas is. . .”

„Zo. . . zijn jullie de nieuwe? . .” vroeg baas Heine en haalde een boekje uit zijn zak en begon daarin te bladeren. Dré keek naar het door de zon bruin gebrande gezicht, dat onder de verkleurde deukhoed uitkwam. Hij zag de harde trekken om de grote mond en de platte kin, die ver vooruit stak. Toen Heine naar zijn naam vroeg, bemerkte Dré dat hij langs hem heen keek. Wat een gekke vent, dacht Dré, en hij voelde de neiging in zich opkomen, om zijn hoofd terzijde te buigen, zodat Heine hem aan kon kijken. Dré lette nu op iedere beweging van hem. Zijn vingers zijn te groot voor het potlood. Hij kan beter een ploegijzer vasthouden, peinsde Dré en waarom kijkt hij steeds om zich heen? . .

„Kom!” hoorde hij de grove stem van Heine roepen en met grote passen zag Dré hem vooruitlopen, telkens zijn benen hoog oplichtend. Dré kon hem met moeite bijhouden en plots zonk zijn voet weg in een konijnenpijp, die hij te laat opmerkte. Met een vloek trok hij zijn voet uit de pijp en liep vlug de anderen achterna. Bij een ruw stuk heidegrond, hield Heine stil. „Dit wordt jullie put,” zei hij. „Hebben jullie al eens meer in de DUW gestaan? . .” Vragend keek hij even het groepje rond en liet daarna zijn blik in de verte rusten.

Een schrale man deed een stap naar voren. „Ik heb een half jaar geleden in de DUW gewerkt, niet hier maar in Baalschot.”

„Hoe heet je? . .” vroeg de baas.

„Ik? . . Ik heet Nelis van Es.”

„Nou Nelis, dan ben jij hier putter, tenminste als de anderen het goedvinden.”

„Waarom zullen we er op tegen zijn,” vroeg Gust, „we kennen elkaar nog niet eens van naam. We zullen het straks wel zien of we het getroffen heb-

ben," en hij keek Nelis olijk aan, die tegen hem knipoogde.

"We zullen even de put opmeten," zei Heine tegen Nelis en samen liepen zij het stuk af. Heine schreef het putbriefje, waarop de meters en het bedrag vermeld werden en reikte het aan Nelis over.

Zwijgend keken de mannen Heine na, die naar een andere ploeg liep, die op hem stond te wachten.

Nog onwennig stonden zij bijeen gegroept en lieten hun blikken over de hei dwalen, waar zij DUW-arbeiders in rijen achter elkaar zagen staan, telkens diep bukkend om de grond om te spitten.

"Nou! . ." riep Nelis, „zullen wij het ook 'ns proberen? . ."

Dré schrok uit zijn gepeins op. „Jezus! . . Moet ik hier werken? . ." Hij was met zijn hele aandacht bij die andere ploegen, die over de hei verspreid stonden. Hij wilde juist vragen: „Gaaf dat zo dag in dag uit?" en nu vroeg Nelis of ze het ook eens zouden proberen. Dré keek naar het magere gezicht van Nelis. Tussen zijn knokige vingers hield hij een brandende lucifer waarmee hij zijn pijp aanstak. Hij liep een weinig voorover, waardoor het leek of hij een brede, platte borst had. Zijn armen hingen langs zijn lijf en het was net of ze altijd een zware last moesten torsen.

"Ik kom uit de bouwvakken," zei Nelis en ben gewend met zand en specie om te gaan." Met één stoot joeg hij de schop dwars door een buntbos in de grond. De lichtgrijze ogen, die diep onder de borstelige wenkbrauwen verscholen lagen, bekeken met kennersblik het zand, dat op de schop lag. Grommend liet hij het van de schop glijden, stopte nadenkend zijn pijp en blies met kracht de eerste trekken voor zich uit. Dré stond naast Gust. Onhandig hanteerde hij de schop en telkens gleed het rullige heizand er voor een groot deel af. Wanhopig wordend, zag hij naar Gust en trachtte er achter te komen, hoe of hij de grote scheppen grond naar boven bracht. „Ik geloof, dat ik er niet sterk genoeg voor ben," zei Dré, maar Gust antwoordde: „Kijk, zo moet je het doen! . . Je verspeelt dan geen on-

nodige krachten" en hij deed het Dré enkele malen voor.

Het zweet gutste Dré tappelings langs het hoofd en hij voelde een stekende pijn in de lendenen, telkens als hij zich oprichtte. „Op de fabriek werkte ik ook hard, maar ik gaf daar niets om.” Dré bezag zijn handen, die soepel en toch hard waren en nu krampachtig de schop omklemden. Zijn borst begon pijn te doen en hij voelde de stotende adem, telkens als hij de schop in de grond stak. „DUW? . . Is dit nu de DUW? . .” Hij keek van de een naar de ander. „Gust heeft vroeger wel eens van de DUW verteld, maar het kon me niet interesseren. Ik werkte op de fabriek, voor mij bestond de DUW niet, voor mij bestond alleen wat gesponnen moest worden. En nu. . . Omdat die schele econoom voor Bergen heeft uitgekiend, hoe je met minder arbeiders meer garen kunt spinnen. Wij waren het er niet mee eens, omdat. . . omdat we niet werkloos wilden worden, en nu sta ik hier als een broekje en ik ken ieder wielkje, iedere spil van de spinmolen. Ik kan hem geblinddoekt uit elkaar gooien en weer in elkaar zetten. God in de hemel. . . moet dat zo? . .” Hij keek langs de wolken naar de diep blauwe lucht, alsof hij vandaar antwoord verwachtte.

Eindelijk klonk het fluitsignaal voor de eerste schaft. De schoppen werden in de grond gestoken en Dré zocht tussen de anderen in, een plaatsje naast Gust en liet zich vermoeid neervallen. Met een zwaai gooide hij de jas over zijn schouders. Het zweet klefde op zijn rug en voelde koud aan.

Gust bekeek het werk, dat die morgen was verricht en zei: „Nou Nelis, als dat zo vandaag door gaat, hebben we het brood nog niet eens verdiend, dat in ons trommeltje zit.”

„Mm. . .” mompelde Nelis. „’t Zal wel meevallen, als we elkander een beetje verstaan. . .” Hij keek naar Dré, die stil en onbewegelijk in de verte staarde. „Eten jongen! . . anders haal je de avond niet,” riep hij.

Dré schudde traag het hoofd en antwoordde schor: „Ik kan geen pap zeggen, laat staan eten.”

Hij voelde de blikken, die op hem gericht werden en het maakte hem verlegen.

„Is dit de eerste keer, dat je in de DUW staat? . . .” vroeg Nelis verder. Hij boog zich naar Dré over en zag de blaren in zijn handen, de ogen, die woedend in hun kassen schenen terug te wijken en de bleke gelaatskleur, waardoor de jukbeenderen sterk naar voren kwamen. „En toch moet je eten. . .” zei hij koppig. „Vandaag leg je het kalm aan.” Het klonk Dré als een commando in de oren. Nelis dacht, terwijl hij Dré scherp bleef aankijken: „Hij haalt het nooit.”

Lange Tinus verlegde zijn benen en wendde het gezicht, dat kracht uitdrukte, naar Dré. Zijn grote ogen, die diep in de kassen lagen weggedoken, drukten vaderlijke zorg uit. Hij zei: „Ben je bedonderd, Dré. . . We staan hier bijna allemaal voor het eerst. Ik heb het al gezien, we zijn met 'n mooi ploegje en we komen er wel. Jij ook. . .” Zijn stem was hard, maar Dré hoorde er een vriendelijke klank in en hij keek naar de lachende mond, die een rij bruine tanden ontblootte. „Moet je 'ns luisteren Dré,” vervolgde Lange Tinus. „We zitten allemaal in hetzelfde schuitje, we moeten varen, niet? . . Wat ik in m'n leven al zo niet gedaan heb. . . sjouwer, grondwerker. . . waker, weet ik veel, maar ik leef nog en diè zijn goed!” En hij stak zijn vuisten vooruit.

De Mop onderbrak hem en vroeg: „Zijn jullie uit 't fabriek gestampt? . . .” Zijn levendige ogen keken van Lange Tinus naar Gust en vandaar naar Dré. Zijn lichte stem viel direct op en zelfs als hij praatte kon hij niet stil zitten en gooide kluitjes aarde voor zich uit, of brak heitakjes af. Dikwijls lachte hij stil voor zich heen.

De smid, die naast hem zat en nog steeds zwijgend door at, vroeg hem: „Laat me ook 'ns lachen. . . vertel op! . . .” en duwde op zijn gemak het laatste stuk brood in de grote mond.

„Als ik 'n bak vertel,” antwoordde de Mop snel, „wordt het nacht voor je hem begrijpt en dan maak je burengerucht, met je gebulder. Ik zwijg als het

graf Toetankamen en bewaar alle moppen voor m'n vrouw." Hij stootte de smid in zijn lende, die er zich niet aan stoorde, een lucifer afstreek en de vlam tegen zijn sigaret aanhield. Zijn bewegingen waren sloom en zeker, ze pasten bij het grote lichaam.

De Mop lette niet meer op de smid en zei tegen Gust: „Ik heb ook ontslag gekregen en nu mag ik tot heil van de DUW hier werken. Ik zei tegen m'n vrouw, ik ben er werkelijk mee vereerd." Hij nam een slok drinken en vervolgde: „ik ben hier voor m'n gezondheid. De leerlucht op de schoenfabriek maakte me misselijk, snap je." Hij wilde vertellen, dat hij tot vechtens toe met de afdelingsbaas ruzie had over de premie, maar bedacht zich. Ach wat, je stookt je zelf maar op. Laat die vent de cholera krijgen met z'n premie.

De smid blies een lange sliert rook uit en luisterde schijnbaar niet naar wat de Mop vertelde. „Tegen ons is alles geoorloofd," zei hij langzaam en spoelde met een slok koffie de hap brood naar binnen, daarbij met zijn hand een afwerende beweging makend. „'t Zijn allemaal donderstralen, als ze maar aan je centen kunnen zitten, leven ze." Hij liet zijn blik op de schop rusten, die verderop in de grond stak en verzonk in zwijgen. „Ik maak me er niet druk over," peinsde hij. „Ik heb voor niets te zorgen en zolang m'n kostvrouw me nog graag ziet. . ."

De Mop stootte hem weer aan en riep: „Ga niet slapen, de dag begint pas!" en zich tot de anderen wendend zei hij: „Vóór de oorlog had ik 'n schoenwinkeltje met schoenreparatie. Maar de schoenen in de grote winkels werden steeds goedkoper en niemand die zijn schoenen nog bij mij liet lappen. En de werklozen hadden de tijd, ze knapten zelf hun schoenen op. Ik barstte van de armoë en moest bij de Stille Arme aankloppen. Nu zijn we zogenaamd bevrijd en het gesodemierter begint weer opnieuw. De Stille Arme bestaat niet meer, geloof ik. Ze hebben voor ons de Overbrugging uitgevonden, een knap staaltje van denken en doen. Enfin, ik was m'n handen in onschuld, maar zo sta je in de Over-

brugging en zo sta je hier. Ze hebben ons bevrijd van de Nazi's, maar niet van de armoe." Hij spuwde een lange straal tabakssap voor zijn voeten, op de grond.

Nelis lichtte zijn hand op en zei op heftige toon: „De regering heeft te weinig deviezen om in het buitenland bouw materiaal te kopen, zeggen ze, maar toch voeren ze bakstenen uit. Daarom lopen er ook bouwvakkers zonder werk rond. We komen zeker nog wel 'n honderdduizend huizen tekort. . . Hoe is 't bij God mogelijk? . . Wil je wel geloven, dat ik liever op de bouw stond? . . Je handen staan er naar om stenen te tassen en speciebakken op je schouders te leggen.”

„Kan de regering de hei niet uitvoeren? . .” vroeg de Mop onnozel. „Op heel de wereld zul je nergens zo'n prachtige hei aantreffen. En. . . we hoeven haar niet om te spitten. Je weet nooit hoeveel deviezen het opbrengt, dan kopen wij voor Nelis stenen en specie. . . Ik zal eens naar Amerika schrijven, daar zitten nog wel enkele dikke souvenirjagers. Stel je voor! . .”

„Wat heb jij pracht ideeën Mop,” zei Piet Wanrooy. „Voor mijn part mag de hei gestolen worden. Heb ik verstand van deviezen. . .” Zijn stem klonk schor en afgebeten. Met een onrustige blik keek hij rond, terwijl hij zijn lippen vast opeen gesloten hield. De huid in zijn hals was verbrand en vertoonde een grote donkerpaarse vlek, tot achter zijn oor.

Dré luisterde zwijgend toe en keek met afwezige blikken naar de schuilketen, die over de hei verspreid stonden, alsof ze door een hand slordig waren uitgestrooid. Hij voelde zijn spieren stijf worden en moest plotseling aan Gerda denken. „Ze zal nu in de warme kamer zitten en de kleine Liza afwassen. Of misschien staat ze op het plaatsje en praat ze met de buurvrouw. Waarom moet ik nu aan haar denken? . . Ze weet niet, dat ik op dit ogenblik barst van de kou en naar haar verlang. Ik voel m'n bloed stijver worden, maar ik zal er toch doorheen moeten. Zouden de anderen het ook koud

hebben? . . Verrek ik krijg koorts. . ." Met een ruk maakte hij zich uit zijn sombere gedachten los, verlegde zijn benen en luisterde naar wat Gust vertelde.

„De DUW is hetzelfde als de werkverschaffing van voor de oorlog. Hard werken en geen donder verdienen. Weten jullie wat DUW betekent? . ."

„Daatje Uit Wandelen! . ." riep de Mop.

Allen schoten in een schaterlach, terwijl Gust heftig met z'n hoofd schudde en riep: „Door Uitputting tot Wanhoop!"

„Ben jij ook dichter, zoals de Mop?" vroeg de smid.

„Nee. . . ik ben geen dichter. Ik heb het niet gedicht. Het is zomaar met de wind komen overwaaien. Of je in Groningen of hier in de DUW staat, iedere arbeider ondervindt het aan den lijve."

„We hebben goeie papieren," zei de Mop, terwijl hij weer een slok koffie uit de kruik nam. „Dan ga ik liever met Daatje uit wandelen, al is het hier in de hei."

Een fluitsignaal kondigde het einde van de schaft aan. Met een pijnlijk gezicht strekte Dré zijn rug en ging weer achter Gust in de bank staan. Steek voor steek werden de heiplanten onder in de bank ge gooid en de grond naar boven gebracht. Tergend langzaam kropen de uren voorbij.

Nelis keek telkens op zijn horloge en zei tegen Gust: „'t Is net of de wijzers steeds langzamer gaan lopen."

Dré onderging het als een marteling. Bij iedere steek grond, die hij met de schop naar boven bracht, danste er iets voor zijn ogen en knikten zijn knieën door. De polsen deden hem pijn en als hij zich oprichtte, leek het of zijn rug gebroken was.

Onverschillig voor hetgeen er op de hei gebeurde, dreven de wolkenbanken hoog in de lucht over de DUW arbeiders heen, haar grote schaduwvlekken over de aarde meesleurend.

Eindelijk klonk het eindsignaal. De schoppen werden onder in de banken gelegd en moeizaam liepen de ploegen arbeiders naar de schuilketen

waar de fietsen stonden. In de verte zag Dré de eersten reeds het zandweggetje afrijden. Strompelend liep hij achter Gust aan, verlangend om thuis te komen. „Ik ben kapot,” kreunde hij. „Wat een verschil met verleden jaar. Toen bracht ik hier met Gerda en de kinderen menige Zondag door. Ik holde achter de jongens door de hei, tot ze zich vermoeid lieten neervallen en hagedissen gingen zoeken. Ik ging naast Gerda liggen en we luisterden samen naar het zoemend concert van de bijen en het kloppen van de specht in de bomen. Ik wees haar de houtduiven aan, die speels boven de bossen vlogen om met een duik tussen de bomen te verdwijnen. Hij zag voor zijn geest de gesloten ogen van Gerda, die in slaap was weggegliden. Ik voelde me toen vrij en kreeg heimwee als de zon achter de bossen verdween. Vandaag heb ik geen houtduiven en geen hagedissen gezien. Ik weet niet of de zon geschenen heeft. Ik weet niets meer, ik ben kapot! . . .”

Gerda schrok toen zij Dré binnen zag komen, die zich uitgeput op de stoel liet neervallen. Liza kwam blij op hem afgesprongen en wilde direct op zijn knie klimmen, maar met een zwakke glimlach zette Dré haar op de grond en zei. „Je bent lief, maar vandaag ben ik heel moe.” Verwonderd zag ze met haar grote ogen naar hem op. Het was haar nog nooit overkomen. Dré streek haar door het licht krullende haar. „Je bent lief hoor! . . .” zei hij nog eens. Half tevreden draaide zij zich om en speelde weer verder met haar poppen, die ze liefkozend aanhaalde.

Gerda trok zwijgend de schoenen van Dré uit, zij durfde niets te vragen.

„Wat een verlichting,” zuchtte Dré. „Ik ga even liggen,” en hij strekte zich meteen op de vloer uit. Hij zag niets van de verwonderde blik van Gerda, die niet wist, wat ze er van denken moest. Onwillekeurig strekte Dré zijn vingers. Het was of de schop nog in zijn handen vastkleefde. De hei doemde voor hem op, golvend als een korenveld. Dan begon zij als in een wilde dans rond te tollen. Hij bukte om

de schop in de grond te steken, maar de hei week terug en kwam weer naar voren, steeds sneller, steeds vlugger. Hij zag hoe de hei schudde en beefde. Bruine en paarse kleuren slingerden als slierten in een wijde boog rond hem. Hij voelde zich duizelig worden en gleed langzaam weg, dieper, en dieper. De hei werd zacht als mos. Rusten, rusten... een heerlijk gevoel doorstroomde hem.

Dré voelde een zachte hand, die op zijn voorhoofd werd gelegd. Traag opende hij de ogen en keek in het gelaat van Gerda, die over hem gebogen op haar knieën zat.

„Hé! . . ik sliep. . .” Dré voelde zich als aan de grond gebonden en tranen vulden zijn ogen. „Ben ik nu 'n kind of 'n vent? . .” striemde het door zijn hoofd. „Ik lig hier gewoon te grienen.” Pijnlijk richtte hij zich op. „Jezus! . . Maria! . . Zo heb ik het me niet voorgesteld!” Hij liet het hoofd tegen haar borst rusten, die warm aanvoelde en hoorde de klop van haar hart. „Morgen moet ik weer naar de hei en dan weer en dan. . . Zou ik nog ooit op de fabriek werken? . . Dat die Bergen verrekt! . .”

„Natuurlijk zul je weer eens op de fabriek werken,” zei Gerda.

„Ja, ik denk het ook. Bergen en de bedrijfsleider zullen de lol niet hebben. Ik moet er doorheen. Je kunt niet achterblijven.” Dré legde zijn armen om haar middel en drukte zich met een gevoel van hulpeloosheid vast tegen haar aan. —

*

Steunend liet Gust zich op de stoel neervallen.

„Het is vandaag bij de nieuwe baas niet meegevallen,” zei hij tegen Marie die hem vroeg: „Hoe is het gegaan?”

Hij trok zijn schoenen uit en strekte de benen ver voor zich uit.

„Hè, hè . . . dat doet je goed. Wat een dag, wat een dag. Dré hebben we op de fiets moeten zetten.” Gust schudde het hoofd bij de gedachte hieraan en streek zijn haren naar achter.

„Ik ben geradbraakt Marie, eerst een sigaret en dan eten.” Hij praatte met Marie over de smid, de Mop, Nelis en het werk. Opeens zei hij:

„Ik ben er van geschrokken.”

„Geschrokken? .. waarvan?” vroeg Marie en keek hem vragend aan.

„Van de hei! .. Op het laatst leken het me boomstammen toe.”

Gust blies de rook tussen de lippen uit en zag stil lachend naar zijn vrouw, die rammelend de vorken en lepels op tafel legde.

Na het eten nam Gust de krant en zette de stoel aan tafel. Hij had graag in de roman van Howard Fast willen lezen, maar Toon van de Sande kon ieder ogenblik komen. Marie schonk uit een stenen pot thee en zette het kopje voor hem op tafel neer. Gust legde de krant, die hij juist had opgevouwen, weg.

„Dank je,” zei hij. „Als ik jou niet had...” De lichtjes in zijn ogen dansten, toen hij haar aankeek. Voorzichtig tilde hij het kopje op. Het ontslagbriefje van de arbeidsbeurs bleef aan de rand van het kopje vastkleven. Hij trok het er af en hield het nadenkend in de hand. Hij zag de natte bruine ring die het papier doordrenkte, en om zijn mond kwam een harde trek, toen hij de inhoud ervan nog eens overlas. „Wat een formaliteit,” bromde hij. „En wij moeten er ons bij neerleggen? .. Ze zijn stom en slim tegelijk! ..” Alsof hij er vies van werd, liet hij het papiertje los, dat op tafel terug dwarrelde en nam de krant weer op. „Toon blijft lang weg,” dacht hij opeens. Hij keek naar de wekker, die op het kale schoorsteentje stond, toen er op de deur geklopt werd, die meteen openzwaaide en Toon van de Sande in de deuropening verscheen.

„Goeie avond...” zei hij. Toon had een zware stem en het was prettig om er naar te luisteren. Het was of zijn forse gestalte de hele huiskamer vulde, toen hij binnen trad. Met een brede glimlach, waardoor zijn ogen tot spleten dicht groeiden, keek hij naar Marie en Gust.

„Deur dicht, Dikke! ..” riep Gust, „je brengt kou mee.” Gust voelde zich plotseling kouwelijk en onwillekeurig trok hij zijn schouders omhoog en schurkte zich tegen de leuning van de stoel.

Gust noemde Toon altijd Dikke, als ze onder elkaar waren, terwijl Toon Gust, m'n zoon noemde, omdat hij hem de toekomstige wereld had geopend, zoals hij dat schertsend placht te noemen.

„Jouw man, ..” plaagde hij Marie, „is pas in zes en dertig geboren en ik heb hem het licht gegeven met mijn boeken en in mijn huis, en het slijk der aarde heeft hier nu eens niets mee te maken. Hij doet het best hé? ..” zei hij en legde zijn dikke hand op de schouder van Gust, terwijl hij Marie van onder zijn dikke wenkbrauwen toelachte. „Zijn partijboekje is zijn geboortebewijs en hij behoort bij de bouwers van de aard...” declameerde hij enkele regels uit een of ander gedicht. Toon hield van gedichten en waagde het wel eens om zelf gedichten te schrijven. Maar meestal verscheurde hij ze weer en zei tegen Gust: „Toen ik het schreef dacht ik dat er een licht in me brandde, maar als ik het overlees, blijft alles duister.”

„Ik sluit de deur al,” zei Toon en hij liet de kamerdeur opzettelijk rammelend in het slot terug vallen. In de lage stoel neergestreken, nam hij zijn pijp en stopte de tabak zorgvuldig in de grote kop. Bedachtzaam streek hij een lucifer aan en hulde zich in dikke rookwolkjes.

„En? .. hoe is het vandaag gegaan?” Door de rook keek hij Gust aan, die zijn stoel naar hem toedraaide.

„Beestig! .. Je moet er in staan om het te weten. M'n poten, m'n polsen ... Wel, wel, .. is het daar pezen!” Gust schudde het hoofd.

„Dus je bent moe? .. als ik je klaaglied aanhoor.”

„Nee, .. ik ben geradbraakt, ik ben er gewoon kapot van! ..”

„Een goede partijman gaat in de hei niet kapot, m'n zoon!” antwoordde Toon en pafte aan zijn pijp. Met studie keek hij de rook na. Gust antwoordde niet, maar zag hem met een gulle lach aan.

„Geen antwoord?... dus je bent wel erg vermoeid?” Toon richtte zich zuchtend een weinig uit de stoel op en vervolgde:

„Blijf jij vanavond maar bij jouw Marie en ga vroeg naar bed, en je laat je door haar eens lekker masseren. Vanmorgen toen jij in de hei van het zonnetje genoot, ben ik met twee ontslagen arbeiders van de fabriek van Bergen, bij de wethouder van Sociale Zaken geweest, in z'n deftige werk-kamer. De burgemeester was natuurlijk niet thuis.” Ernstig en op zakelijke toon, vertelde hij van zijn bezoek, daarbij met zijn beide handen gebarend makend.

„Als het goed is, moesten we vanavond nog een manifest maken. We moeten proberen om de zaak bij Bergen warm te houden. Want hij geeft zijn plannen natuurlijk niet op, daarvoor is hij een kapitalist. Het bestuur van de bond komt vanavond bij elkaar en ik kan dan met hen het een en ander verder bepraten.”

Gust knikte en stond op. Hij strekte zijn stijf geworden benen en armen uit.

„Doe je aan kamergymnastiek?...” vroeg Toon kwasi-onnozel.

„Dikke schei uit, praat niet tegen me, bespot me niet,” kreunde Gust. „Ik hoop dat het maar voor een paar daagjes is en dan ben ik weer fit en wil dan weleens met jou hardlopen.”

„Dat kunnen we nu al wel eens proberen m'n zoon, en nog kans dat je wint”, antwoordde Toon. Zijn buik schudde van de ingehouden lach.

Gust rommelde in de lade van de kast en nam er een paar vellen papier uit.

„Vergeet niet, wat die Uniebestuurder gezegd heeft, m'n zoon. Dat moet zeker, en met ons commentaar erbij, in het manifest komen. Probeer alles binnen het raam van de regeringspolitiek te houden.”

Gust knikte en noteerde de punten. Soms bleef zijn potlood weifelend boven het papier zweven en staarde hij naar een onbepaald punt, om dan met haast verder te schrijven, alsof hij bang was

de woorden weer te vergeten, die in zijn geest kwamen. Even later las Gust de verschillende punten die in het manifest moesten komen, hardop voor. Toon luisterde aandachtig toe en knikte zwijgend. Hij zei:

„Ja, het is goed, dat moet er zeker in komen. Een manifest moet de arbeiders iets te zeggen hebben. Het moet een stukje scholing en tegelijk een wapen zijn. Het moet ze een houvast geven.” Hij liet zijn vuist op tafel vallen. „Vroeger verviel ik dikwijls in de fout, om radicaal te doen en te schrijven. Ik weet het nog goed, dat eens iemand tegen me zei: 'Wat jij me verteld begrijp ik niet, schud het maar in m'n pet, thuis zoek ik het wel uit!' Het was een eerlijke arbeider, die het me verweet. Ik heb er nog lang aan moeten denken en nog verval ik wel eens in deze fout.”

Toen Gust het manifest geschreven had, legde hij met een zware zucht het potlood op tafel.

„Wat denk je ervan?...” Hij schoof het beschreven vel papier naar Toon, die naast hem aan tafel ging zitten en zei:

„Ik zal m'n bril eens opzetten.”

Beide herlezden het manifest. Zinnen werden geschrapt, nieuwe zinnen ingelast en woorden verbeterd.

„Zo moet het goed zijn,” zei Toon. „Je moet er een punt achter kunnen zetten,” en zorgvuldig borg hij het manifest in zijn binnenzak op, waarna hij opnieuw zijn pijp stopte.

„Vandaag heb ik de boeken aangekregen.” Toon sneed het geliefde onderwerp van Gust aan en hij zag het licht in zijn ogen opleven.

„Ik moest er ook eens wat bij kunnen bestellen,” zuchtte Gust en keerde zich een halve slag op zijn stoel om. Nadenkend nam hij de boekenplank tegen de muur in ogenschouw. „Voor de oorlog stond de plank vol met boeken, zei hij als het ware tot zich zelve. Ze boog door van zwaarte. De meesten heb ik voor de Duitsers moeten verbergen, maar er zijn ook vele boeken zoek geraakt. Uitgeleend en niet terug gekomen. Enfin, ik hoop dat ze hun nut heb-

ben afgeworpen." Hij maakte met zijn hand een moe gebaar en keek naar Toon, die zich achter de rook uit zijn pijp verschool. „Ieder arbeider moest een kast vol goede boeken hebben,” vervolgde Gust, terwijl hij op de warme kachel toeliep. „Maar er zijn nog niet zoveel arbeiders, die weten welke boeken ze moeten lezen. 's Zondags zie ik het wel eens aan, als ze na de laatste mis met de boeken onder de armen naar de parochiële bibliotheek stappen. Ik vraag me dan wel eens af: 'wat zouden die boeken hun verteld hebben? ... Berusting? ... of afleiding in hun armoedig bestaan? ...' Misschien zijn er toch wel enkele goede boeken onder. Ik geloof dat met die uitleenbibliotheken ook een soort politiek spel wordt gespeeld. Een voor de arbeiders onzichtbare politiek. Het moet wel zo zijn, want waarvoor bestaat er een index? ... In hoge katholieke kringen is men bang, dat de arbeiders te slim zullen worden.”

Toon knikte bevestigend, en zei:

„Een katholieke arbeider heeft ook hersens. Me wil ze alleen in een bepaalde knoop leggen. Of he lukken zal, is een andere vraag. Ik heb veel boeken uitgeleend en bijna allemaal aan katholieke arbeiders. Er waren er die er om vroegen en anderen die ik ze aanbod. De geest is moeilijk aan banden te leggen. Desnoods lezen zij onze lectuur achter de gesloten deur, want ze willen weten, wat er gebeurt in het land van het socialisme.”

Gust knikte en terwijl hij een boek in zijn handen nam zei hij:

„Dit heb ik al twee maal gelezen en telkens is het weer nieuw voor me.” Onder het licht van de lamp, sloeg hij enkele bladen om. „De meeste stakingen in Amerika lijken me van een ander karakter te zijn dan hier.”

„Sinds wij een Stichting van de Arbeid hebben, ja. Trouwens in heel West-Europa is het nu zo, dat iedere staking steeds meer tegen de regeringen gericht is. Wat dat betreft hebben wij nog een flink stuk werk te doen,” antwoordde Toon.

Zwijgend zette Gust het boek terug op de plank

en liet zijn hand strelend over de andere boeken glijden. „Het is m'n trots, al is er dan een gaping in,” peinsde hij. „Zo iets moet je lezen en herlezen... Er moeten meer boeken bij komen!...” riep hij bijna driftig naar Marie.

Haastig stond Toon op en knoopte zijn jas dicht. „Ik moet voortmaken, het wordt de hoogste tijd.” Snel liep hij op de deur toe, en met een: 'Wel te rusten!...' sloot hij de deur achter zich.

Dromerig lag Gust in de lage stoel en hij kreeg het idee, dat de kamer groter en leger was geworden nu Toon weg was... Met halfgesloten ogen keek hij naar de oranjekleurige blokken van de figuren op het tafelkleed, dat als een lichtvlek onder de lamp lag uitgespreid.

Hij voelde de pijn in zijn lenden terug komen en moest weer denken aan de hei. Hij zag Dré, Nelis, Lange Tinus, Piet Wanrooy en de anderen in de bank staan. Met Piet Wanrooy had hij tussen het middagschaft lang gesproken. Piet had de bedrijfsleider te lijf willen gaan, toen hij ontslag kreeg. Hij is onbehouden... Als ik er niet tussen was gesprongen?... Hij doet wat in zijn kop opkomt... Gust stak een sigaret aan en liet de rook tussen z'n lippen uit kringelen... Hij herinnerde zich dat Piet Wanrooy hem vertelde, dat hij tijdens de bezettingsjaren op de zinkfabriek in Budel werkte. 'Als door een wonder ben ik daar aan de dood ontsnapt, toen een leempiek uit de oven sprong en een straal vloeibaar zink langs m'n rug spoot. Mijn maat kreeg de volle laag en verbrandde levend. Ik zelf heb nog maanden in het ziekenhuis te Eindhoven gelegen. Nu ben ik nog maar een schaduw van wat ik vroeger was en dat hindert me steeds.' De smid is juist het tegenovergestelde, peinsde Gust. Langzaam en zeker in zijn bewegingen. Gust krulde z'n lippen toen hij er aan dacht dat Lange Tinus de smid Slome noemde en deze hem daarop vroeg: 'Je kent zeker m'n kostvrouw goed? die noemt me ook Slome...' Aan hem heb ik geen vermoeidheid bespeurd. Schijnbaar even fris als hij 's morgens is gekomen, heeft hij 's avonds

zijn jas weer aangetrokken. De Mop is anders. Levendig en druk. Daarom noemen ze hem Mop. Zelfs Dré moest om zijn grollen lachen. „'t Is een mooie jongen...” zei hij hardop.

Marie lichtte het hoofd op en vroeg:

„'n Mooie jongen? .. wie bedoel je? ..” zij keek in zijn lachende ogen.

„Zal ik je morgen wel eens vertellen,” plaagde hij. „Nu ga ik slapen. Ik ben doodop.” Komisch kreunend stond Gust van de stoel op en drukte zijn handen stijf tegen zijn lenden.

„De Dikke zou het vanavond van me gewonnen hebben,” kreunde hij.

„Je wordt oud,” zei Marie en ging voor hem staan. „Maar ik kruip met jou onder de wol hoor!” Zij schoof haar hand door zijn dikke haardos. „Ik heb met je te doen! ..” zei ze op zachte toon en haar armen om zijn hals slaande, drukte zij een kus op zijn mond.

*

Mismoedig zat Pierre Hendriks voor het raam en keek met afwezige blikken de straat in. De kof-fie, die zijn dochter hem had gebracht, stond op de vensterbank koud te worden.

„Als ik het niet beter wist, moest ik denken dat we weer in de jaren van drieëndertig leven,” bromde hij voor zich uit. Hij zoog krachtig aan zijn pijp en bemerkte dat zij was uitgegaan. Bedaard streek hij een lucifer aan en blies de rook naar de zoldering, waarbij hij de rooksliert nakeek. Daarna wandelde hij in zich zelf pratend enige malen de kamer op en neer en liet zich weer voor het raam op de stoel neervallen. Door het raam naar buiten kijkend, zag hij nog enkele kinderen, midden op de straat ronddartelen.

„Volgende week zonder werk... Wat 'n wereld! en dan te denken, dat je het nu wel beter zou krijgen... Een arbeider heeft nooit vooruit-zichten... Zo heb je werk en zo sta je weer op straat... en het eind is de DUW. Kijk me die twee

kemphaantjes!..." Pierre schoof het gordijntje opzij en keek lachend naar de twee kleine jongens op straat, die dreigend met hun knuistjes tegenover elkaar stonden. Hij trok zijn wenkbrauwen op en lachte vrolijk voor zich uit, waardoor de vlezige wangen opbolden en de sterke tanden zichtbaar werden.

"Wel... wel... zulke apen..." Hij schudde het hoofd, liet het gordijn zakken en trok aan zijn pijp.

"Verdomme, weer uit!... Ik geloof dat de tabak vochtig is..." Met een driftige beweging streek hij een nieuwe lucifer aan en dampte er weer op los. De rook kringelde langs de gordijnen omhoog. 'Als Nelly het ziet, gromt ze.' Hij hoorde zijn dochter in de achterkamer zingen en onwillekeurig luisterde hij naar haar mooie altstem. Hij moest denken aan Nelly Maas. Ze heeft dezelfde stem, mijmerde hij. De jaren dat hij nog in Hengelo woonde, doemden uit zijn herinneringen op. Zij woonden naast elkaar. Tjeu en Nelly, hij kende haar al van de schooljaren af, en het was bloot toeval dat ze naast elkander kwamen te wonen. Er was een vriendschapsband gegroeid en toen zijn dochter geboren werd, stond Nelly er op dat het kind haar naam zou dragen. Later had Nelly zijn vrouw opgepast, die aan kanker leed. Toen zijn vrouw stierf en hij reeds lang zonder werk rondliep, keerde hij naar zijn geboortestad terug. In het tweede jaar van de oorlog kwam op een nacht Tjeu bij hem binnen vallen. Hij moest schuilen voor de Gestapo en bleef bijna een jaar bij hem ondergedoken. Op zekere dag vertrok hij en kwam niet meer terug. Twee maanden later vernam hij via een onbekende, van Nelly dat Tjeu in Buchenwalde zat. Pierre zuchtte. 't Was 'n goeie vent. Nelly heeft er zwaar over gepiekerd, al liet ze het voor de buitenwereld niet merken. Hij heeft tevergeefse plannen gemaakt. Ze wilden na de oorlog hier komen wonen en nu is Nelly alleen gekomen.

"Verdomme m'n pijp is weer uit!..." Met een ruk stond hij op en liep de kamer heen en weer. Nelly woont nu al maanden hier, dacht hij hard op. Alleen

de zorgelijke trek om haar mond viel me op. Hij kuchte en onderdrukte het opkomend gevoel van onrust. Nelly heeft zorgen. Ze heeft maar een klein pensioentje. Ze zei: 'We zijn een lastig aanhangsel van de regering. Waarom zou de regering onze pensioenen verhogen?... Kunnen we staken?...' Maar als ik haar lach hoor en ze haalt weer oude herinneringen op, ken ik haar weer van vroeger terug en voel ik me opnieuw jong worden. In gedachten bleef hij midden in de huiskamer staan en vroeg zich af: 'Waarom moet ik eigenlijk weduwnaar blijven en zij weduwe?...' De vraag draaide in een kring rond, sneller en sneller. Hij kreeg het er benauwd van. De kamer werd hem te klein. Het leek hem toe of de muren langzaam naar elkaar toeschoven, en een plotseling verlangen om weer bij haar te zijn, haar te zien, te horen praten en te lachen, beving hem.

„Ik ga,” zei hij tegen zijn dochter...

De lichten van de straatlantarens waren reeds ontstoken. Het koele weer maakte hem rustig. Pierre kon weer normaal denken en alles nog eens overwegen. De kleine rookwolkjes die hij tussen de lippen uitblies, dwarrelden even mee en losten zich dan snel in de lucht op.

De wolkenbanken, die vandaag de ene regenbui na de andere boven de aarde hadden losgelaten, waren met de zon naar het Westen afgezakt, waar een lichtende gloed van de doordrenkte aarde afscheid nam. Pierre keek naar de lucht, die een eindeloze diepe kleur had aangenomen. Enkele sterren flonkerden en deden hem denken aan lichtkristallen en de kabouterlantaarntjes uit de kinderboekjes.

Pierre drukte op de schelknop en even later keek hij in de lachende ogen van Nelly. Zijn zware gedachten loste als een ijle mist in het niets op, en hij voelde zijn bloed weer gezond door het lichaam stromen.

Alles in de huiskamer herinnerde hem aan vroeger... De boekenkast, de stoelen, de divan, de schilderijen, het tafelkleed, dat onder het licht van

de lamp een zachte rode gloed terug kaatste. Hij voelde zich hier op zijn gemak, leefde in het moment van de avonden in de jaren van het verleden. Nelly zat, half liggend op de divan.

Zij keek naar Pierre, die zich in de clubfauteuil nestelde. De uitdrukking op haar gezicht, dat bijna streng was, veranderde geheel. Haar lippen die zoëven nog vast opeen gesloten waren gleden van elkaar en ontblootten de witte tanden, waardoor het gezicht plotseling levendig werd. Zij trok de lange wenkbrauwen even op en lachte vrolijk tegen Pierre, die als een verliefde jongen, bijna verlegen terug lachte.

Hij luisterde naar de woorden die over haar lippen vloeiden en naar de lage toon van haar stem. Het verwarmde zijn ziel en riep een hunkerend gevoel in hem wakker. 'Waarom moet ik weduwnaar blijven?...' overpeinsde hij weer. Hij liet zijn blik door de kamer dwalen en keek strak naar de boekenkast. 'Het is de trots van hen beiden geweest,' dacht Pierre. Nu is het nog maar alleen de trots van Nelly. Nelly volgde zijn blik en zei: „Gust Verhagen is hier geweest. Je kunt het wel zien he?... Een ware plundering heeft hij daar aangericht.” Pierre zag de enkele donkere gapingen tussen de boekenrijen. „Als Gust hier is,” vervolgde Nelly, „is hij de hele avond zoet, als een kind met z'n speelgoed. En als Marie hem vraagt: 'Hoe is het Gusje? blijf jij hier wonen?', kijkt hij haar aan alsof hij haar voor het eerst ziet.”

Het gesprek sprong van het ene onderwerp op het andere. Van de boeken op het leven, op de politiek, op het werken in de bedrijven en in de DUW en vandaar weer op de dingen van alle dag. Pierre zei plotseling:

„De volksmond zegt: liefde is bedrog, maar ik geloof het niet. Ik heb veel van mijn vrouw gehouden. Toen zij nog leefde stond je er niet bij stil. Door de jaren groei je geestelijk naar elkaar toe. Je raakt op elkander ingesteld, je leeft, dat is alles.”

Nelly zei: „Liefde is een geschenk. Je kunt het

niet nemen, het moet je gegeven worden. Het kan misschien ook een vloek zijn, maar dan is het een heilige vloek." Zij dacht aan haar man. Hij had zijn leven gegeven, omdat hij de arbeidersklasse lief had. Het was de liefde die als een heilige vloek ook honderdduizenden andere mensen bezielde en voortdreef, om met de inzet van hun leven, de moordenaars van het menselijk leven, te vernietigen. „De liefde die ik bedoel, kun je niet vergelijken met bloemen. Je kunt ze ook niet in vakjes verdelen. Het sijpelt als het water van de bron, door alle spleten van de aarde. En waar men er een dam voor wil leggen, zoekt het zijn weg onder de grond om eindelijk als een machtige rivier tussen haar oevers verder te stromen.”

Haar glanzende ogen, die in de schaduwen van de kamer donker leken, keken streng. Zij schenen door hem heen in de verte te staren. Plotseling weken zij terug en keken hem lachend aan. Met een stap stond ze weer in het heden en zag zij Pierre tegenover haar zitten. Zij stapten weer over op de dingen van alle dag en haar lach klaterde door de huiskamer.

Het was reeds laat toen Pierre Nelly verliet. Op straat zag hij boven hem de hemel bezaaid met sterren. Daar achter moesten weer andere sterrenhemelen zijn, maar geen oog had ze ooit kunnen bereiken. Nog hoorde hij de lage zachte stem en de lokkende lach, die zijn voornemens in de war hadden gestuurd. Hij dacht daar echter niet meer aan. 'Ik ben een kind bij haar, goed genoeg om m'n hoofd in haar schoot te leggen en te luisteren.' Heftig trok hij aan de pijp en blies de rook voor zich uit. 'Toon van de Sande, Gust, Nelly... Hoor ik daarbij thuis?...' Pierre onderwierp zich aan een verhoor. 'Wat ben ik?... Ik heb gewerkt en werk nog. Maar voor wie?... ik sta alleen. Ik ben een vrije vogel, doe niet meer aan een geloof, doe niet aan politiek. Ik heb geen geestelijk tehuis meer. Ik geloof dat ik een koekoek ben, maar die houdt zijn soort nog in stand, al parasiteert hij. Wat zei Nelly? 'Je zit in de maalstroom en je gaat

mee. Bewust of onbewust, het laatste is het ergste. Je bent een drijvende boomstam. Links en rechts stoot je tegen de oever en drijft weer verder.' Ze heeft gelijk, ik ben die drijvende boomstam. De partij waar Nelly, Gust en Toon deel van uitmaken, moet een vlot van boomstammen zijn, hecht aan-een gebonden. Zij houden koers en weten waarheen, omdat het bestuurd wordt. Hoe weet ik niet. Pierre klopte de as uit de pijp en stopte haar opnieuw. Hij voelde zich opgewonden en had een gevoel of een maalstroom van vragen door zijn hoofd ging. Wat zei Lange Tinus laatst ook weer?.. O, ja!.. 'De kapitalisten hebben de wereld, met alles wat er op groeit en alle rijkdommen die in de bodem liggen, tot zelfs de hel en de mensen toe, van Onze Lieve Heer gestolen.' En Nelly zei: 'Zij zijn slechter dan de duivels, want die hebben nog nooit een opvoeding gehad.'

*

HOOFDSTUK III

De weken volgden elkander op en de ene maand na de andere verstreek. De hei, die blakerde onder de hitte van de zon, wier vuur onbarmhartig op de ruggen van de DUW-arbeiders brandde, onderging een grote verandering. De omgespitte heidegrond groeide uit tot een groot, breed veld, met lichte en donkerbruine kleuren overtrokken.

Langs het weggetje was een sloot gegraven, waar het grondwater stukken uit het strakke talud knabbelde. De sloot eindigde bij een hoge wal, die begroeid was met struikgewas en bossen brem.

Met auto's werden sporen en kipkarren aangevoerd om de grond van de hoge wal te vervoeren. De kipkarren werden volgeladen met het rullige heizand. De DUW-arbeiders zetten er hun schouders tegen aan en met gekromde ruggen en vermoeide benen, duwden zij de kipkarren over het spoor naar het stort. Even bliezen zij uit en keken naar de rails, die als twee evenwijdige aderen, kronkelend naar de hoge wal liepen.

Nelis riep: „Een! .. twee! .. drie! ..” Met een ruk werden de bakken zijwaarts omgekiept en als een waterval stortte het zand de laagte in en voerde de wind kleine grijze stofwolkjes mee. Nelis scheerde de bakken leeg en schreeuwde:

„Klaar! ..” De bakken zwaaiden weer op de stoelen terug, de pallen vielen in de haken en de kipkarren rolden schokkend over de lassen van het spoor naar de hogewal terug. Knarsend en piepend schuurden de wielen langs de rails.

Als van een mes voelde Dré de scherpe kant van de ijzeren bak in zijn schouder snijden. Met

zijn zakdoek, die zwart was van het stof, veegde hij zich het zweet van het voorhoofd.

„Ik voel me als een slaaf uit de ouwe tijd,” zei hij tegen de Mop die naast hem liep.

„O, ja? .. Ik voel me als een heer die hier met zijn wagen rondtoert,” antwoordde de Mop.

„Jij neemt overal een loopje mee ...”

„En jij neemt het te zwaar op. Wij hebben niets meer met de slaven uit de ouwe tijd te maken. Die zijn al lang dood. Maar misschien heb je wel gelijk dat we slaven zijn. Maar dan zijn we van een ander soort. ... En toch voel ik me geen slaaf en ook geen heer. Als ik tegen de kipkar hang, denk ik aan 'n paard.” Met een schok sprong de kipkar uit de rails. De wielen zakten weg in de zachte grond en schuin neeg de kipkar naar de grond. Tierend kwamen de anderen van achter hun kipkarren toegelopen en de lucht sidderde van de vloeken die losbraken en laag over de hei verder rolden.

„Vanavond kun je weer in de krant lezen: kipkar ontspoord. Geen doden, geen gewonden, slechts kleine materiële schade in de beurzen van de karrenploeg!” riep de Mop met een theatrale stem.

„Verrek met je geklets,” snauwde de smid hem toe: „Ik rook eerst m'n sigaret op, voor ik één poot uitsteek. Ik word het beu om telkens een kipkar weer op het spoor te moeten zetten.”

„Ik denk dat het spoor slecht gelegd is,” zei Dré. Hij keek naar de vele knikken die er in waren.

„Nee,” antwoordde de smid heftig, „'t is oud roest, daar zit het in.”

Vanaf de hoge wal werd geroepen en met schoppen gezwaaid.

„'t Is nog geen schaft! ..” hoorde Dré.

„Barst! ..” riep de smid terug en gooide het peukje sigaret in het hete zand. Hij rolde zijn hemdsmouwen hoger op en de sterke gebruikte handen omklemden driftig het ijzer.

„Nou! .. met z'n allen! ..” riep hij hees.

De door de zon verbrandde nekken zwollen van inspanning en met een doffe metaalklank vielen de wielen van de kipkar op het spoor terug.

Traag kroop de dag voorbij en toen de zon lange schaduwen voor zich uitwierp, hoorde Dré met vreugde het schorre fluitje van baas Heine. Hij zuchtte diep en zei tegen Gust, die de achterband van zijn fiets oppompte:

„Ik ben blij dat de dag om is. Ik sta op m'n benen te trillen.” Hij leunde zwaar tegen zijn fiets en zag in de verte de DUW-arbeiders in kleine groepjes de hard gereden paadjes afrijden en als een lange slinger over de grote weg voortbewegen. „'t Is net of ze door een onzichtbare hand naar de stad getrokken worden,” dacht hij.

Eenzaam bleven de schuilkeetjes achter en de kipkarren, grauwbrown van de roest, stonden als bevangen door de ingevallen stilte tegen de hoge wal aangedrukt.

Thuis gooide Dré zijn zware schoenen uit, die grijs waren van het stof. Op het plaatsje spoelde hij met een emmer water het stof van zijn nek en armen en proestte van het zeepwater dat neus en mond binnendrong. Aan tafel sloeg hij een grote hoeveelheid aardappelen naar binnen.

„Weer een dag om,” zei hij tegen Gerda. Hij zuchtte en rekende in gedachten uit, hoeveel kubieke meter grond de ploeg vandaag verzet had.

„Ik ben benieuwd of we deze week aan ons loon komen... Het is slecht gegaan vandaag,” zei hij meer tegen zich zelf dan tegen Gerda, die met het verstelgoed bij het raam ging zitten. Hij keek naar het broekje dat ze in haar handen hield. „Altijd moet ze kleertjes verstellen... we kunnen niets meer kopen...” Met een vloek in het hart liep hij naar buiten en zag op de hoek van de straat Lange Tinus staan, die met enkele andere mannen bijeen gegroept stond.

„Er moest niemand in de DUW willen werken...” hoorde Dré roepen.

„Alweer die DUW...” bromde hij en draaide zich om en liep terug naar binnen. Hij nam de krant en keek het laatste nieuws door. Hij las de verlieslijst na van de Nederlandse soldaten die in Indië gesneuveld waren. Te vermoeid om verder te

lezen, legde hij de krant achteloos op tafel terug en liep rusteloos weer de straat op, waar hij genoot van de avond, die koelte en verfrissing bracht. Zwijgend ging hij bij het groepje op de hoek van de straat staan en luisterde afwezig naar wat er gezegd werd.

Snel, te snel kwam vanuit het Oosten de sluier van de nacht de aarde toedekken. De gesprekken stokten en ongemerkt kuierde de een na de ander naar binnen.

„Ik ga ook naar binnen,” zei Dré, „morgen is het weer vroeg dag. Je moet bijna een uur fietsen voor je op het werk bent.” Dré hoorde in de verte de schelle roep van een vrouw die haar kinderen riep. Onwillekeurig luisterde hij er naar. 'Ze geven zich nog geen rekenschap van tijd en uur,' mijmerde Dré, 'ze staan met het spel op en gaan er mee naar bed. Ze zijn nog gelukkig.' Hij keek naar het licht, dat zwak door de gesloten raamgordijnen schemerde en de schaduwen die er zich op aftekenden. Even later flapte het licht uit en het raam hulde zich in de donkere kleur die het omgaf. 'De mensen gaan naar bed. Ik zal ook maar gaan slapen.' Geruisloos sloop de stilte over de huizen. De zomernacht werd hoorbaar.

Dré keek op naar de donker-fluweelachtige lucht die met sterren bezaaid was en zei tegen Gerda, die buiten op het bankje zat en op hem wachtte: „'t Zal morgen wel weer warm worden.” Hij zette zich naast haar neer. Gerda legde haar arm om zijn hals en zwijgend luisterden beiden naar de zwakke geluiden die over het plaatsje dreven.

„Je kunt hier de kikkers horen kwaken,” zei Gerda fluisterend. Als antwoord legde Dré zijn hoofd tegen haar schouder. „Ik zou de ganse nacht naar dit kikkerconcert kunnen luisteren,” zei Gerda. „Het maakt je zo rustig vind ik en je kunt je gedachten vrijuit laten drijven tot voorbij de sterren. Maar het gaat nu eenmaal niet. We moeten er morgen weer vroeg uit.” Het rustig vredig gevoel dat haar doorstroomde ebde meteen weg en met een zucht dacht ze aan de zorgen die haar morgen

weer wachtten. „Je mag niet vergeten je andere schoenen klaar te zetten, want die je nu aanhebt, moeten naar de schoenmaker, om er nieuwe zolen en hakken onder te laten zetten.” Weer zuchtte Gerda. „Dat is het derde paar schoenen in één week.” Zij overwoog hoe het betaald moest worden. Met een diepe zucht stond ze langzaam op. Zij wilde nog aan Dré vertellen dat de schoenen weer duurder waren geworden, maar bedacht zich. „Gaan we slapen?...” vroeg ze geeuwend.

In het benauwde slaapkamertje legde Dré zich naast Gerda in bed. De zware zoele lucht drukte op zijn borst en kleine zweetdruppeltjes kleefden tussen de haartjes van zijn borstelige wenkbrauwen. Op zachte toon zei hij tegen Gerda:

„Ik ben beroerd van de warmte, ik zweet als een paard.” Gerda legde haar hand op zijn borst en antwoordde:

„Je moet toch maar een deken over je heen leggen, je zult nog een kou pakken.” Even later hoorde Dré haar rustige ademhaling. 'Ze is in slaap gevallen. Gust zal nu ook wel slapen en Lange Tinus en de Mop. Ze slapen allemaal al. Ik heb eens horen vertellen, dat de mens in zijn slaap nieuwe krachten opdoet. Maar dat geldt zeker niet voor mensen die in de DUW werken?... Ik voel me 's morgens nog moe en Fons Hoefnagels zei op een morgen tegen me: 'Ik ben nog vermoeider in m'n benen dan gisteravond toen ik naar huis ging.' Ik geloof dat hij tuberculeus is.' Het bed kraakte toen Dré zich omdraaide. Vol gedachten over de DUW tuurde hij naar de lichte vlek van het raam. De stadsklok galmde haar twaalf slagen over de huizen, direct begeleid door de zwaardere en lichtere tonen, die uit de galmgaten van de vele kerktorens over de stad rolden. Dré telde de slagen. 'Twaalf uur... en nog geen oog dicht gehad. Zwetend woelde hij in bed en luisterde naar de adem van Gerda. Een bliksemstraal doorkliefde de lucht. Na enige tellen drong van verre een zwak gerommel tot hem door. Hij peinsde er over, of hij de ramen zou sluiten. Misschien drijft het onweer wel de

te kant uit... Even later hoorde Dré grote
pels tegen de ramen kletteren. Voorzichtig om
a niet wakker te maken, schoof hij uit bed
iep naar het kamertje waar de kinderen slie-
, die als jonge hondjes dwars in hun bedjes
en gerold. Hij sloot het raam en wilde zich
st omkeren, toen de hemel werd doorkliefd
or een felle bliksemstraal, die de lucht in een
oen-blauwe vlam zette. Knetterend rolde de
onder over het dak van het huis. Op zijn slaap-
kamertje teruggekomen, leunde Dré door het
raam naar buiten. 'Hè... dat doet je goed,' mom-
pelde hij zacht. Een koel windje was op komen
zetten, schuurde langs het raam, deed zijn haren
opwaaien en het klamme zweet opdrogen.
, 't Is vandaag op de hei heet geweest.' Peinzend
keek hij voor zich uit in de donkere hemel, die
telkens door de bliksem hel werd verlicht. 't Leek
wel of de minuten versmolten tot uren. Er wilde
maar geen eind aan komen en dat lamme gevoel in
m'n armen en benen... 'Ik denk dat ik teveel water
heb gedronken'. Een koude rilling deed hem van
het raam wijken. Hij sloot het dicht en kroop in
bed. De deken sloeg hij hoog op. Ook Gerda trok
in slaapbeweging de deken naar haar toe. De regen
die verkoeling bracht, plensde tegen de ruiten en
bracht Dré in een soezen dat ongemerkt in een
droomloze slaap overging.
's Morgens werd Dré met een zwaar hoofd wak-
ker. Zijn oren suisd en toen hij op wilde staan
werd hij door een duizeling bevangen. Gerda zei:
„Blijf maar liggen, ik zal Gust even waarschu-
wen, dat hij je ziek moet melden.”
In de namiddag kwam de huisdokter. Hij tastte
met zijn instrument de borst en de rug van Dré af
en zei:
„Je moet voorlopig in bed blijven Over enkel-
dagen kom ik nog eens kijken.” Hij liet een recep-
achter. Dré bleef alleen met zijn gedachten op h
slaapkamertje achter, toen Gerda de dokter u
liet. Hij voelde de hitte van de koorts tot in z
nagels. Gerda stopte hem diep onder de deke

ij kon nog juist het raam geslagen. De wind klepperde tegen de lichte raam. De wolken stoeiden speels door de lucht en telkens als zij onder de zon weggleden, werd het slaapkamertje hel verlicht. Strak staarde Dré maar het grillige spel van de witte wolkenkoppen en het deed hem denken aan wolvlokken en aan de fabriek van Bergen. 'De massa-ontslagen zijn nog steeds niet doorgestaan,' peinsde hij. Maar toch zijn er verschillende mensen ontslagen. De meesten komen van buiten en zullen zeker wel weer op het land werken. Gerda vertelde dat op de fabriek van Somers ook ontslagen waren gevallen. De bond van Gust heeft er over vergaderd. Dré zag zich zelf weer in het vergaderlokaaltje van de fabrieken. Het was toch wel interessant... Gust zei, dat het goed zou zijn als er een comité gevormd kon worden, om de belangen van de ontslagen textielarbeiders te behartigen. Ik heb met de anderen meegeknikt, want ik voel me nog steeds harder gewerkt moet worden en dat het loon er niet beter op wordt. „Straks komt daar nog meer werkloosheid van,” riep hij. Maar ik geloof het niet. Alle mensen komen textiel en andere dingen te kort. Gust heeft zich vergist of hij heeft het zomaar gezegd. Ik durf niet te oordelen, Nelis is bouwvakker en staat ook in de DUW en er is 'n grote woningnood. Het moet dus wel waar zijn wat Gust zeide. Bartje Nelissen heeft het ook goed gezegd. Dré draaide zich op de zij en legde zijn arm boven het dek. De haren plakten op het hoofd.

Bartje is plesser. Hij werkt ook bij Somers, we zaten op school in dezelfde klas. Hij is bij de katholieke bond. Hij zei: 'Ons bestuur heeft me verboden de vergadering bij te wonen, maar ik ben toch hier. Ik wil er bij zijn en horen wat hier gesproken wordt en ik wil het mijne er van zeggen. O bestuur zegt, dat er tegen de ontslagen niets doen valt, maar ik neem dat niet'. Hij sloeg met

vuist op de tafel. Ik heb met de anderen mee geklapt. Ook Gust klapte in zijn handen. Gust gebruikt veel stadhuiswoorden, ik begrijp het niet altijd dadelijk. Maar hij kan het toch goed zeggen. De bedrijfsleider van Bergen is bang van hem. Hij is een broer van kapelaan Beukers. Gust vertelde me, dat de kapelaan bij Bartje thuis is geweest. Bartje moest bedanken voor het comité. De kapelaan zei, dat het een communistisch comité was, daar hoorde hij niet in thuis... 'Ik heb geen leven meer thuis, zei Bartje tegen Gust. Ik moet wel. M'n vrouw, m'n werk...' Gust had gezegd: 'Ja ik begrijp het wel, je kunt het zo maar niet opzij schuiven. Het is hier moeilijk in de stad.' Bartje gaf hem de hand, en had gezegd: 'Maar als ik je ergens mee kan helpen....'

*

Op een middag werd Dré door gestommel op de trap wakker. Hij hoorde de stem van de kapelaan. 'Ik kom de zieke eens bezoeken. Dat is een van de zeven zaligheden, weet je?..' en zijn korte lach klonk door tot in het slaapkamertje. De deur die aanstond, zwaaide open en met een:

„Hoe is het met de zieke?.." liep de kapelaan op het ledikant toe en zijn mond in een beminlijke plooi trekkend, waardoor er een boerse uitdrukking op het gezicht kwam te liggen, keek hij met zijn waterige ogen van achter de brilleglazen Dré minzaam aan, die schielijk de deken hoger over zich heen trok. Hij voelde een lichte schok en een beetje verlegen wordend, antwoordde hij:

„Dank je. Ik mag van de dokter het bed niet uit..." Gerda stond aan het voeteinde van het ledikant en nodigde de kapelaan uit op de enige stoel die in het kamertje stond, plaats te nemen.

„En wat kluistert je aan bed?.."

„Een lichte longontsteking," antwoordde Gerda vlug. Zij zag de verlegenheid van Dré en ergerde zich dat het ook de kapelaan niet ontgaan kon zijn. 'Je hoeft je toch niet te schamen, als je ziek

bent,' dacht ze driftig, 'en het is toch netjes hier'. Zij liet haar blikken snel rondgaan. De kapelaan liet de kwastjes aan zijn hoed speels door de slanke vingers glijden, en keek naar het bronzen kruisbeeld dat tegen de muur hing, waar een geel verkleurd palmtakje tussen crucifix en het kruis was gestoken.

„Dit jaar geen palm laten wijden?..” Hij keek Gerda aan. Zij voelde de koude blik die op haar gericht werd en antwoordde op koele toon:

„We hebben het dit jaar verslonsd, mijnheer kapelaan.” Even viel de stilte in het kamertje en van buiten drong het stadsleven tot hen door. De kapelaan verschoof 'n weinig zijn stoel en vroeg aan Dré:

„Hoe gaat 't op het werk?..” en met een vertrouwelijke beweging legde hij zijn hand op de knop van het ledikant. Hij wilde op het antwoord van Gerda nu nog niets zeggen. 'Straks kom ik er op terug,' dacht hij. Hij keek naar Dré en zag de bleke kleur van zijn gelaat, die door de bruingebrande huid schemerde. Dré antwoordde:

„Beestig... je kunt er geen behoorlijk stuk brood verdienen...”

„Mm... Je zou zeker wel op de fabriek van Bergen terug willen, niet?..” Met een ruk keerde Dré zich om.

„Terug willen?... maar natuurlijk kapelaan, waarom niet?... Op de fabriek ligt m'n werk, ik houd er van!..” Gerda was recht gaan staan. Ze voelde spanning in haar borst. 'Hij is een broer van de bedrijfsleider. Je kunt nooit weten.' Met moeite moest ze iets wegslikken. Zij voelde het warme bloed naar het hoofd stijgen. „Was het maar waar mijnheer kapelaan,” zei ze. „Het huishouden zou er weer een stuk op vooruit gaan.”

„Is het niet een beetje eigen schuld?..” De kapelaan keek met schuinse blik naar Dré. „M'n broer vertelde...”

'Hij is niet hier gekomen voor ziekenbezoek,' peinsde Dré en zwijgend wachtte hij af wat de kapelaan ging zeggen.

„Je gaat veel met Verhagen om, heb ik gehoord.” Dré zag de brilleglazen boven hem, waarin het raam van het slaapkamertje weerkaatst werd en antwoordde:

„Hoe kan het anders als je dag in dag uit naast hem staat te werken. Op de fabriek van Bergen stonden wij ook naast elkaar aan de spinmolen, waarom vraagt U me dat?..”

„En als je nu eens aan m'n broer gevraagd had, of je aan een andere spinmolen mocht staan?” onderbrak de kapelaan Dré's woordenstroom.

„Ben ik daarvoor ontslagen?” vroeg Dré, „omdat ik naast hem aan dezelfde spinmolen stond?..”

Met een elegant gebaar weerde de kapelaan af en antwoordde: „Daarom?.. dat weet ik niet... Maar je was ook een beetje aan het opruien?..”

„Ik heb helemaal niet opgeruid, ik weet niet eens wat dat betekent. Ik wilde niet ontslagen worden en ik ben gaan staan waar ook anderen gingen staan, bij Gust Verhagen, die het met zijn ontslag ook niet eens was. Die reorganisatie van Bergen...”

„Dat zijn zaken die de arbeiders niet aangaan. Het is jullie fabriek niet,” beet de kapelaan hem toe. „Straks zal hij voor Onze Lieve Heer verantwoording moeten afleggen en zal hij rekenschap moeten geven over de goederen die hij van God ontvangen heeft. En jij moet straks voor zijn rechterstoel ook verantwoording afleggen. Geen mens ontkomt er aan.”

Dré antwoordde niet. Zijn mond werd een dunne streep. Hij dacht: 'Ik moet straks verantwoording afleggen?..' Als van verre hoorde hij de kapelaan:

„Waarom ben je niet naar het bestuur van de bond gegaan?..”

'Waarom?.. waarom?.. peinsde Dré, dat zijn nu eens mijn zaken, daar zal ik wel verantwoording voor afleggen,' maar hij zei:

„Ik ben niet georganiseerd.” Hij voelde zich duizelig worden en raakte vermoeid door de vragen die de kapelaan telkens op hem afvuurde. 't Is net of hij er plezier in heeft,' en kreunend trok hij zijn knieën als in pijn hoger op.

Gerda stond nog steeds bij het voeteinde van het ledikant en zag de wanhopige trek op het smalle gezicht van Dré. Ze zei:

„Voor de oorlog was Dré in de Katholieke bond, maar heeft toen bedankt en na de oorlog...” Zij haalde lichtelijk haar schouders op. „De meeste arbeiders zijn niet meer in de bond, het zal wel 'n oorzaak hebben.” Gerda keek in de ogen van de kapelaan die strak op haar gericht bleven. 'Ze heeft een mooi gevormde mond,' oordeelde de kapelaan bij zich zelf. 'Haar lippen moeten als van fluweel zijn...' Hij voelde een lichte neiging in zich opkomen om ook eens in die zachte roze wangen te knijpen en zijn hand door dat losse krullende haar te strijken, en hij vergat er zijn opkomende woede door en antwoordde op strenge toon:

„Ieder katholieke arbeider behoort in de katholieke organisatie thuis. Maar jullie zullen zeker wel in die bond van Verhagen zijn, niet?...” Gerda kreeg een kleur van opwindning. Ze voelde het als een belediging aan en dacht: 'Ik heb niet veel verstand van vakbonden, maar Gust is eerlijk, dat weet ik zeker. Hij zou niet bij een bond willen zijn die niets voor de arbeiders wilde doen. Wat bedoelt de kapelaan er eigenlijk mee?...' De kapelaan sprak onverstoorbaar verder en telkens keek hij met schuinse blik naar Gerda.

Dré luisterde lusteloos toe en slechts enkele zinnen over de standsorganisatie en de geestelijke belangen voor de katholieke arbeiders, echoden zwakjes tot hem door. 'Het is allemaal ouwe koek,' dacht hij. 'Jullie zeggen nog precies hetzelfde als voor de oorlog, alleen gebruiken jullie veel andere woorden.'

„Denk toch aan je huishouden, je vrouw heeft het nu zwaar te verantwoorden.” Dré antwoordde niet. Hij voelde zich te vermoeid om antwoord te geven, maar hij wilde de kapelaan toeschreeuwen: 'Bergen moet straks voor God verantwoording afleggen, maar hij vreet er nu geen stukje brood minder om. Ik... ik zou verkeerd gedaan hebben en daarom moeten wij nu barsten van de

armoe? . . Je zit me hier te pesten, maar pest Bergen zo eens? . . Zijn tong werd droog en kleefde aan zijn gehemelte. Het was of het crucifix tegen de muur groeide. Het bedekte de muur en Dré zag in zijn koortsige gedachten de kapelaan er onder staan en de vuist tegen hem ballen en hem toeschreeuwen: 'Het is je eigen schuld dat je ontslagen bent. Als je met rooien omgaat volgt de straf vanzelf.'

„Weet je wat je doen moet Jansen . . .” hoorde Dré. „Je laat die Verhagen links liggen, die is voor zijn zaligheid verloren en hij tracht jou in zijn verderf mee te sleuren. Ik zal iemand van de bond sturen. Per slot van zaken ben ik niet voor niets geestelijk adviseur van de bond. En daarbij . . . ik wil graag bij m'n broer een goed woordje voor je doen, maar! . . .” en op ieder woordje de nadruk leggend vervolgde hij: „Je moet 's Zondags naar de kerk gaan. Je vrouw gaat iedere Zondag, dus waarom jij niet? . . . Zij die leven in de vreeze des Heren en Zijne geboden opvolgen, hebben alle weldaden van Hem te verwachten. Bidden en werken en werken en bidden, dat is het fiere toonbeeld van de katholieke arbeider.” Als door een floers, zag Dré het crucifix ineenschrompelen.

„En nu ga ik eens met m'n ziekenbezoek verder.” De kapelaan stond van de stoel op en nipte met zijn blanke vingers waar de nagels zachtrood tegen afstaken, enkele stofjes van zijn toog. „Hoe oud is het jongste kind?” vroeg hij aan Gerda, die reeds bij de deur stond om hem uit te laten.

„Bijna drie jaar, mijnheer kapelaan. Het slaapt nu,” antwoordde ze snel. Ze begreep waar de kapelaan op doelde. 'Nee, dan was de pastoor anders. Die zou reeds naar het bedje zijn toegelopen en gezegd hebben: 'wat zijn die hummeltjes lief, 't zijn net van die engeltjes die rond Onze Lieve Heer fladderen.' En hij zou ook lachend toegeluisterd hebben naar de streken die de jongens uithaalden. Maar hij vraagt niet eens naar de naam . . . De kapelaan keek naar haar rechte houding, die hem nu ongenaakbaar toescheen en haar

ogen waarin hij een zwakke gloed meende te zien. Ze heeft een mooi figuur. Hij glimlachte tegen haar en zei:

„Je denkt er maar eens rustig over na” en zich over Dré heenbuigend, maakte hij zegenend het teken des kruises en prevelde:

„Domine exaude orationem meam: et clamor meus ad te perveniat. alleluia. Bid en smeeek God om een wijs besluit,” voegde hij er nog aan toe.

Toen Gerda de deur achter de kapelaan in het slot liet dichtvallen, wipte zij vlug naar boven terug.

„Geef mij maar de pastoor,” zei ze tegen Dré.

„Geef mij maar drinken,” antwoordde Dré zuchtend. Met kleine slokjes spoelde hij het frisse water door de keel.

„Hij kwam hier niet voor ziekenbezoek,” zei hij tegen Gerda. „Maar hij had gewild dat ik deemoedig ja zei en beloofde om Gust niet meer aan te kijken en lid te worden van de bond, en... maar ik doe het niet!... ik doe het niet! Ik weet niet wat ik misdaan heb?...” Vermoeid liet hij zich in het kussen terug vallen.

„Je hebt niets misdreven,” antwoordde Gerda troostend, „laat de kapelaan praten.” Zij schikte het kussen recht en trok de deken over zijn schouders. Lachend streelde zij door zijn haren die juist boven het dek uitkwamen. „Denk maar nergens meer aan,” fluisterde Gerda in zijn oor en drukte haar lippen op zijn wang.

Dré kon de kapelaan niet vergeten en onophoudelijk zag hij de waterige ogen achter de grote brilleglazen verschijnen. 'Ik doe het niet! ik doe het niet!...' dreinsde het aldoor in zijn hoofd. Steeds dieper voelde hij zich wegglijden en het leek of hij door een dikke misthaag liep, waarachter hij vaag de hei onderscheidde. Zo ver als hij kon kijken was alles hei die een paarse kleur had. Zijn jongens ravotten door de lage heiplanten of verborgen zich achter hoge brembossen, die fel geel, als vlammen tegen de bruine hei tinten afstaken.

Gerda had haar arm om zijn hals geslagen. Ze

had een gebloemd jurkje aan, dat met zwarte en gele contouren, langs de zeegroene en donker-oranjekleurige bloemmotieven, was afgezet. Zijn hand gleed over haar heupen en haar borsten en schoof langs haar hals in het golvend haar. Hij zag de donkere nekhaartjes, plat tegen de slanke hals gedrukt en het vlezige ronde oor, dat lichtrood en doorschijnend leek. Twee ogen, die het blauw van de lucht weerkaatsten, lachten hem uitdagend toe. Hij voelde het mannelijk gevoel diep in zijn lijf opstijgen en stijf drukte hij zijn lippen in de zachte hals... 'Je ziet wat er van komt als je je met rooien afgeeft!...' Als een donderslag sloegen de woorden hem door het hoofd. Hij kromp ineen en zag de waterige ogen achter de brilleglazen, waarin de hei vervloede tot een grauwe kleur. Grillige figuurtjes bewogen zich in alle richtingen. Een kipkar stond op het punt om gekiept te worden. Dré zag Lange Tinus en de Slome hun schouders tegen de bak zetten, die zijwaarts omsloeg. Het zand stortte er uit en de bak werd weer recht getrokken. Hortend sprong het zandtreintje over het smalle spoor dat vol knikken zat. Met gekromde rug zette hij de schouder tegen de bak, telkens het ene been voor het andere scherp zettend om de kipkar voort te duwen. Plots bemerkte hij dat de wielen schoven. 'Zie je dat!' riep hij naar Gust. Maar het was of Gust die met de rug naar hem toestond, hem niet wilde horen. Ook Lange Tinus en de Slome waren spoorloos verdwenen. Dré voelde zich eenzaam. Met grote scheppen gooide hij de bak met heizand vol. Telkens zag hij grijze stofwolkjes opstijgen. Plotseling kwamen van alle kanten DUW-arbeiders op hem toegelopen. Ze duwden uit alle macht tegen de kipkar aan, maar er kwam geen beweging in. Het leek Dré toe of de bak groter en hoger werd en de wielen ineenschrompelden. Nelis kwam er bij staan. Hij riep: 'Een!... twee!... drie!...' Langzaam rolde de kipkar over het spoor. Het zweet stroomde Dré tappelings langs hoofd en rug. Hij voelde het natte hemd op z'n rug, de natte sokken in de schoenen, die de

zelfde kleur hadden als de grond waarop hij liep.

Met snerpend geluid schuurden de wielen langs de rails. Dré stopte zijn vingers in de oren, kon het geluid niet langer verdragen en sloot zijn ogen stijf dicht. Een plotselinge stilte viel in. De kipkar vervaagde tot een grote donkere vlek. Langzaam sloeg Dré zijn ogen op en keek in de lachende ogen van Gerda, die over hem heen gebogen stond. Een zweetdamp steeg van onder de dekens op.

„Ik heb gedroomd,” zei Dré. Hij wilde zijn armen op de deken leggen, maar Gerda duwde ze er weer onder en antwoordde:

„Je moet zweten om beter te worden...”

Tegen de muur kon Dré nog juist een smalle lichte zonnevlek zien. Hij doezelde weer ongemerkt in.

HOOFDSTUK IV

Als een speelse jonge hond die aan de waakzaamheid van zijn meester is ontsnapt, stoof de wind over de hoge walkant, om verderop stoeiend door heistruiken te ravotten en te woelen. Overmoedig rukte hij aan de enkele nog links en rechts staande zilverkleurige berkenboompjes, en zwiepte de fijn getinte bladerkronen heftig heen en weer. De blaadjes ritselden geschrokken voor dit speelse geweld.

Over het uitgestrekte ontgonnen veld maakte hij een wilde rondedans, sleurde het zand in een grijze stofkolom de lucht in en joeg het uiteen. Hij jaagde achter de witgevlakte wolken aan en dreef ze als schapen, rukkend aan hun vachten, voor zich uit tot ver achter de dennenbossen.

De hei en de bossen die gisteren nog in doodse stilte getrild hadden onder de verzengende stralen van de Julizon, leken nu op een kind vol ruisend leven en bewegelijkheid. De schuilkeetjes stonden met de ruggen naar de wind gedraaid en op de schuine afdakjes waren stenen gelegd, om het asfaltpapier tegen de woeste wind te beschermen.

De karrenploeg lag tegen de windstille kant van de hoge wal aangenesteld en van hieruit overzagen de mannen de hei. Hortend drong het motorgeronk van een auto tot hen door. Over de zandweg die langs het bos liep, hobbelde een donkerblauwe wagen in de richting van de bazenkeet, die tussen de bomen van de bosrand stond geplant.

„Oppassen geblazen! . . .” riep Gust, die juist zijn laatste hap brood met een slok drinken wegspoelde.

Aller ogen werden op de auto gericht, die voor de bazenkeet stopte.

„De grote baas komt ook eens kijken,” zei Nelis, terwijl hij bedachtzaam de pijpenkop met tabak vulde.

Toen het fluitsignaal over de hei klonk en even later de ploegen arbeiders, die over de uitgestrekte vlakte verspreid stonden, het werk hervatten, kwam de hoofdbaas met baas Heine uit de keet te voorschijn en samen liepen zij het veld op. Bij tussenpozen stak de hoofdbaas een stok in de grond om de diepte van het omgespitte terrein te peilen.

Gust, die met Lange Tinus de kipkar laadde, hield de hoofdbaas, die met baas Heine in hun richting kwam aangewandeld scherp in het oog. Soms stonden ze stil en noteerde de hoofdbaas iets in zijn zakboekje, dat hij nog steeds in de hand hield. Bij de karrenploeg bleven zij staan.

De grijs-groene ogen, die ver van elkaar in het rode opgeblazen gezicht stonden, gleden minachtend langs de ploeg arbeiders, die zwijgend de karren laadde. Zij ontwaarden een plotseling vijandig gevoel tegen de hoofdbaas, die koud en kil hun de rug toekeerde en met zijn vlezige kleine hand naar de krui-ploeg wees, die een driehonderd meter verderop werkte. In een rij liepen zij met volgeladen kruiwagens over het straal naar het stort, kiepten daar de kruiwagens om en liepen in dezelfde gang terug, de lege kruiwagens achter zich aanzeulend.

Zonder boe of ba te zeggen, liepen de twee bazen verder en beenden dwars door de hei naar een andere ploeg arbeiders.

„Die opgeblazen kikker komt ook niet teveel in het zand,” riep de Mop. „Moet je die laarzen zien, ik kan er niet tegen in kijken!... Welk merk schoenpoets zou z'n vrouw gebruiken?... Hij was nog te verlegen om ons goeden morgen te wensen, en heb je onze baas naast hem zien staan? net onze Mop als ie op z'n flikker heeft gehad... Kijk, zo stond hij.” De Mop stak de schop in de grond, zette zijn voeten naar binnen en drukte de hielen ver

zijwaarts, terwijl hij tegelijk de knieën tegen elkaar naar voren liet zakken. Hij trok zijn mond in een smalle angstplooi, stak de kin vooruit en keek loensend de mannen aan, terwijl hij de duimen in zijn oren stak en met de geopende handen zwaaiden. De ploeg barstte los in een daverende lach.

„'t Is de Mop weer!” riep de smid en hield zich aan de kipkar vast van het lachen.

„En betere waar en tien procent!..” knorde de Mop tegen de smid en meteen stak hij de schop weer in de grond en gooide grote scheppen zand in de kar.

„Als ik mijn gedachten eerlijk moet opbiechten,” zei Gust, „hangt er wat in de lucht.” De hoofdbaas was met baas Heine afgezwenkt. Zij stonden nu bij het stort van de kruiploeg. De kipkarren stonden geladen en met zijn tien leunden zij tegen de bakken aan en tuurden naar de twee bazen. Waarom zij zo'n belangstelling hadden in het doen en laten van de hoofdbaas, wisten ze niet, de laatste woorden van Gust hadden iets in hen wakker geschud. „Waarvoor komen die lui?” vroegen zij aan elkander.

„Niet om ons loonzakje te spekken...” zei Lange Tinus.

„Kom jongens laat ons gaan, ik word hartstikke blind van die gepoetste laarzen!” riep de Mop naar voren. „Als hij weer hier komt Slome, vraag ik toch welk merk schoenpoets hij gebruikt. Dat kan nooit 'Glim' zijn... Vooruit smid,” riep hij „dowen!..” De smid gehoorzaamde en zette zijn brede schouder tegen het ijzer van de bak. De kipkar kwam piepend in beweging. Langzaam hobbelden de kipkarren over het smalle spoortje, schokten door de knikken van de rails en sprongen over de lassen.

Even voor het middagschaft, zagen zij de auto van de hoofdbaas de zandweg afrijden. De Mop riep:

„Hij is gekomen en hij is gegaan, geloof maar dat wij in die keet over de tong zijn gegaan. M'n oren suizen nog.” Hij keek naar de nadenkende ogen van

Gust, die op z'n woorden geen antwoord gaf.

Laat in de namiddag stond baas Heine boven op de wal. De wind was gaan liggen en hoog in de lucht fladderde jubelend, als een kleine zwarte stip tegen het blauw van de lucht, een leeuwerik. Baas Heine liet zich van de hoge kant naar beneden schuiven en kwam naast Nelis terecht, die met hoog opgestroopte mouwen aan het slechten was om de grond vlak te maken waar straks het spoor gelegd moest worden.

„Ga je even mee Nelis?..” vroeg Heine. In de ondertoon van de vraag voelde Nelis dat er iets op til was. Terwijl Nelis en Heine langs het spoor naar het stort liepen, nam Gust het werk van Nelis over, het was de laatste vracht en dan moest het spoor verlegd worden. Men verloor Nelis en Heine geen moment uit het oog, en giste onder elkaar, wat dit alles te betekenen kon hebben.

„Die rooie hond is vanmorgen niet voor niets hier geweest,” merkte Lange Tinus terloops op en hij smakte de laatste schep grond met een brede zwaai op de kar.

„Klaar!..” riep Gust, „rijen maar!..” Ieder plaatste zich aan een kant van de kipkar en met een langgerekt 'Hup!..' kwam de eerste kipkar in beweging. Kluitjes zand rolden van de kar op de schouders en in de bruin gebrande nekken. Stevig klemden zij de schouders tegen het ijzer en het leek of deze mannen één geheel vormden met de karren, die schurend en knarsend over de rails rolden. Het zweet parelde op hun voorhoofden en rolde als grote druppels in de wenkbrauwen, waar zij als zilverknoppen in de fijn bestoven haartjes bleven hangen. De mannen van de karrenploeg zagen niets anders dan de grijze kluiten grond, waar zij stapje voor stapje, stevig de zware schoenen in plantten. Het leek of zij de aarde onder hun voeten wegduwden, zoals de schipper de schuit onder zijn voeten voortbeweegt bij het voorbomen. Af en toe lichtten zij het hoofd op en zagen Nelis en Heine, drukke gebaren makend, bij het stort staan.

„Er is iets loos! ..” riep Gust naar achteren. De anderen knikten begrijpend en onwillekeurig planten zij de benen nog krachtiger in de brokken aarde. Bij het stort werden de kipkarren met een ruk tot stilstand gebracht en omzwermden de blikken der arbeiders baas Heine, die van de karrenploeg wegstapte, Nelis met een handgebaar beduidend hem te volgen. Gust zag de flikkerende lichtgrijze ogen van Nelis, die een beweging met zijn duim en wijsvinger maakte.

„Ik heb van morgen van de grote baas op m'n mieter gekregen...” zei Heine. „De grond ligt hier minstens vijftien duim te laag.”

„Wie heeft hier gezicht?...” vroeg Nelis, terwijl hij Heine strak in de ogen keek. „Wie is er dus verantwoordelijk voor?...” Heine haalde zijn schouders op.

„Als het aan mij lag... maar ja, ... als grote heren anders beslissen?...”

„Moeten de grote heren maar bijbetalen,” antwoordde Nelis. „Wat je wilt uithalen kost ons iedere week een paar gulden. Ons huishouden kan dat niet verdragen...”

„Weet ik,” antwoordde Heine snel, „maar... als de grote baas zo beslist heeft?...” Hij bromde nog iets en bladerde in het zakboekje. „Jullie komen deze week niet aan de meters!...” Hij trachtte het gesprek een andere wending te geven.

„Ook dat klopt niet,” gromde Nelis. „We zijn er deze week precies. Maar je moet eens aan je grote baas vragen, om dat oud roest daar,” en hij wees naar het spoor en de kipkarren, „op te ruimen en er een beetje behoorlijk materiaal voor in de plaats te brengen.”

„We zullen zien!...” Heine brak bruusk het gesprek af. „Jullie hebben morgen een nieuwe put. Je moet het zand van ginds”, en met de stok wees hij naar een glooiing in de hoge wal, „hierheen brengen.” Nelis nam het nieuwe putbriefje aan dat Heine hem toereikte.

„Jesus!... Maria!... moeten wij het voor dat geld doen?... Hier heb je het putbriefje terug, laat dat

"Jouw bazen maar opknappen." Hij hield het briefje voor de neus van Heine, maar deze draaide zich om en liep dwars over het veld naar de krui-ploeg. Nelis bleef brommend achter, diepte de tabaksdoos op en stopte zijn pijp. Driftig paffend liep hij terug naar het stort, waar de anderen hem nieuwsgierig opwachtten. Met het nieuwe putbriefje in de hand stond Nelis tussen hen in. De karren die een lange schaduw op het zand aftekenden, stonden vergeten.

"Een nieuwe put? ... Waarom? ... De wal is toch nog niet afgegraven? ..."

"Moet je zien wat ze aan het mieteren zijn ..."

Nelis reikte de putbrief over aan Gust, die het ding aandachtig bestudeerde.

"Dacht ik het niet, ... daarom kwam die gabber vanmorgen hier."

"Ik geloof nooit dat we het tarief kunnen halen," peinsde Nelis hardop. Zijn lichte ogen waren gericht op de krui-ploeg, die rond Heine geschaard stond.

Gust gaf het briefje aan Nelis terug. Hij keek de kring rond en vroeg:

"Wat doen we er mee? ..."

"Je kunt even goed met je kont op de grond blijven zitten," antwoordde Lange Tinus en veegde met de zakdoek het zweet uit zijn nek en streek er mee over zijn grijzende haren.

De Mop deed een stap naar voren en zijn lichte stem schalde ver over de hei toen hij riep:

"Laat ze verrekken! ... laat die rooie hond de rooie hond krijgen! ... dat hij het met Heine hier klaarmaakt voor die paar rotcenten! ..." Hij spuugde, nijdig geworden, een straal bruine tabakssap voor zijn voeten op de grond en duwde driftig de tabakspruim met de tong tegen zijn wang aan. Hij stak zijn handen diep in de broekzakken, alsof hij niet meer van plan was deze er vandaag nog uit te halen.

"Jongens, zo komen wij er niet," zei Gust, "vertel nou eens wat jullie denken dat er aan gedaan moet worden om dat spelletje van de grote baas,

dat ons straks centen gaat kosten, ongedaan te maken?..."

„'t Werk neersodemieten!" zei Piet Wanrooy. De trekken om zijn mond werden hard en trokken de mondhoeken omlaag.

„Maar..." teemde de smid, zich in zijn volle lengte oprichtend, „zover is het toch nog niet, wel Lamme?..." en hij keek vragend naar Piet Wanrooy.

„Zover moeten we het nou niet laten komen," zei Gust en Nelis knikte instemmend.

„Er zal eerst 'ns gepraat moeten worden, denk ik," vulde hij aan. „Voor zover als ik op het putbriefje kan berekenen, kunnen we er nooit mee uitkomen." Een harde trek verscheen op het gezicht van Nelis. Hij nam met een nijdige beweging de tabaksdoos uit zijn zak en stopte zijn pijp. Piet Wanrooy deed een stap naar de smid en zei met schorre stem:

„Als het is zoals Nelis daar juist zegt, vertik ik het om hier nog langer te werken. Die paar rotcenten kan ik thuis met schoenlappen ook verdienen..." Hij beet op zijn lippen en keek met onbestemde blik over de hei. „Wat... wat... wat je nu ver... verdient..." Piet begon te hakkelen en woest op zichzelf wordend riep hij: „De moord met alles!... desnoods kan m'n vrouw er nog 'n paar wasjes bijnemen!..." Met verhit gelaat deed hij een paar lange halen aan zijn sigaret, die bijna geheel was opgebrand. Maar het scheen hem niet te hinderen dat het vuur tegen de toppen van zijn vingers aanschroeide. Er heerste spanning en iedereen voelde zich door de hoofdbaas beetgenomen.

De schaduwen op de hei werden langer en de strakblauwe lucht overkoepelde de hei, hetgeen de dennenbossen nog donkerder deed lijken. Enkele kraaien wiekten met trage vleugelslag over het veld op zoek naar voedsel.

„Kun jij ook al schoenenlappen," vroeg de Mop, Piet Wanrooy aan de mouw trekkend. „Ik dacht 'n bijzonder vak te hebben... Maar goed... goed... daar zullen we 't nou niet over hebben." De lichtjes

in zijn ogen dansten en sprongen heen en weer. „We gaan 'n combinatie oprichten jongens!.. En de vrouwen van ons moeten ook mee doen. Wij”, en hij wees met zijn korte behaarde vinger naar Piet, „gaan schoenen lappen en jullie... jullie gaan schoenen en wassen ophalen en thuis brengen. Denk er aan: geen glimmende laarzen... ze moesten eens van die opgeblazen kikker zijn. Lange Tinus geeft me spijkertjes aan, want zie je, ik pruim hé...” en hij duwde met de tong de tabakspuim stevig tegen zijn wang aan.

Een lachsalvo kaatste langs de blauwe hemelkoepel en plotseling dachten zij aan de kipkarren, die volgeladen, onder de schuine stralen van de zon, bij het stort stonden. De vrolijkheid verdween even snel als zij opgeborreld was. Nelis riep:

„Kom jongens, we laten de karren hier staan en gaan het spoor bij de wal opbreken.” De lust tot werken was echter geluwd. De gedachte aan de nieuwe put, waar minder te verdienen zou zijn leek de spieren te verlammen. Ook Gust onderging deze gewaarwording.

„Eerst 'n sigaret draaien,” zei hij. Met zijn blik beduidde hij Nelis, even te wachten en terwijl de anderen vooruit liepen, vroeg hij aan Nelis: „Kunnen we vanavond eens met elkaar praten?... Je ziet wel wat de Heide Mij hier van plan is?...” Gust streek een lucifer aan en terwijl hij het vlammetje tegen zijn sigaret hield, knikte hij toen Nelis antwoordde:

„Goed, ik loop vanavond bij je aan. Het wordt hier knudde!...”

*

Vroeg in de morgen stond Gust reeds bij het zandweggetje. De hei was met donkerbruine tinten overtrokken, en lag nog in diepe rust voor hem. Geen takje bewoog. 't Lijkt wel of de hei versteend is.' Gust maaide met z'n rechterschoen enkele heiplanten, die ritselend onder de zware schoen doorbogen. 'Nee!.. toch niet versteend, ze

kan nog fluisteren.' Zijn blik gleed verder over de schuilkeetjes en bleef rusten op de donkere dennenbossen tegen de einder. 'Ik vind Nelis een goeie vent,' dacht hij opeens. 'Hij is eenvoudig en eerlijk. Gisteravond heb ik hem eigenlijk leren kennen. Hij praat verstandig en weegt z'n woorden af als het over belangrijke dingen gaat. Het is jammer dat er nog niet meer van zulke mensen hier werken. Misschien werken ze hier toch, maar ik heb ze nog niet ontmoet. De ploegen staan hier zo ver uit elkaar, en als het loon aan de bazenkeet wordt uitbetaald, hebben ze haast om thuis te komen en ze gunnen zich geen tijd om een praatje te maken.

Gust hoorde achter zich het gerinkel van een fietsbel en keek snel om.

„Verrek! .. jij ook hier? ..” Gust keek in het rode gelaat van Mels, die van zijn fiets stapte.

„Zoals je ziet,” antwoordde Mels. Zijn ogen die vochtig waren van de prikkelende morgenlucht, waren somber op Gust gericht.

„Ik wou dat de DUW ontplofte. Ik sta hier nu voor de eerste week en ik ben hartstikke verkouden geworden! .. hartstikke! Ik voel me ziek. M'n botten zijn geradbraakt en dan moet je m'n handen zien.” Gust zag de grote blaren in de palm van de geopende hand en zei:

„Het is hier geen kettingscheren hé? ..”

„Nee het is hier verschrikkelijk. Gisteren is er 'n grote baas bij onze ploeg geweest. Ik mag een baviaan worden, als er niet iets in de lucht hangt. Wanneer dat gaies op het werk neerstrijkt ...”

Gust knikte zwijgend en antwoordde, terwijl hij de grote weg afkeek:

„Ik geloof dat je daar wel van kunt meepraten. Voor de oorlog stond je ook in de werkverschaffing, niet? ..”

„En of, maar ... als ze aan m'n centen komen, sla ik ze met de schop de hersens in!” Een hoestbui verhinderde hem het verder spreken. Zijn brede schouders schokten heftig. Hij kreeg een hoogrode kleur en spuugde met kracht een fluim in het natte gras.

Peinzend keek Gust hem na en dacht: 'Zo is hij nu. Op de fabriek praatte hij verstandig. Nu dreigt hij met z'n schop en kijkt somber. Wat mankeert hem?... Hij is werkelijk ziek, of overspannen en ziek tegelijk.' Met de fiets aan de hand liep Gust over het paadje naar de schuilkeet, waar een gemurmur van stemmen hem tegenklonk.

Toen Gust met de koevoet het ijzer loswrikte, zei Nelis:

„Vanmorgen zag ik de putter van de kruiploeg, hij vertelde me, dat ze een cent per kub meer krijgen.” Gust trok de koevoet met een ruk terug en richtte zich op.

„De Heide Mij gaat hier tweedracht zaaien, wat ik je smoes. We moeten uitkijken. Ik wil tussen het middagschaft eens met de kruiploeg praten.” Nelis knikte en ook Lange Tinus, die naast Gust stond, zei:

„Een woord een woord, al staat Jans op haar kop je moet er naar toe gaan Gust en zeg maar dat die opgeblazen kikker hun de cent per kub niet voor niets geeft.”

Zwijgend stak Gust de koevoet weer tussen het ijzer van de rails en overwoog bij zichzelf wat hij straks zeggen zou. Telkens als een stuk spoorrails was losgeschroefd, riep Nelis:

„Daar gaat Tante Betje!... Een... twee... drie!...” Het spoor werd door vier mannen van de grond gelicht.

„Het lijkt wel een begrafenisstoet,” riep de Mop. „Moet je ze zien lopen...” Hij stootte de zware sleutel, die hij in zijn hand hield, Nelis in de lende. „Een... twee... een... twee... Zo sloom als zij lopen, kan ik niet praten. Als dat die grote dichter zag, ik weet niet hoe hij heet, maar wat geeft dat, had hij zo een nieuwe treurmars bedacht. Laatst toen m'n vrouw bij de koster was...”

„Hou je mond,” onderbrak Nelis hem. „Je overdrijft en je neemt overal een loopje mee.”

„Wat loopje?... Dat zij daar ginds een loopje nemen, we moeten telkens wachten. Ik raak er steenvermoeid door.” De Mop liet zich op de

knieën vallen en met zijn grote sleutel begon hij de moeren van een spoorlas los te schroeven.

Traag liep de voormiddag ten einde. De zon bleef achter het wolkendek verscholen, terwijl de gure wind, die over de hei streek, door de kleren van de DUW-arbeiders heen drong. Toen het fluitje van baas Heine over de hei snerpte, liep Gust op een sukkeldrafje naar de schuilkeet. Hij nam zijn brood en drinkenskruik van de bank en vóór de andere mannen van de ploeg bij de schuilkeet waren, stak Gust reeds, kauwend op een hap brood, dwars het veld over naar de kruiploeg.

Gust zette de kraag van zijn jas op. Het zweet op zijn rug maakte hem koud en drong priemend door zijn lichaam. Hij liep om de schuilkeet heen en bleef staan voor de etende mannen, die dicht naast elkander op de bank zaten.

„Kijk, Gust! wat heb jij hier verloren?...” klonk de zware stem van Pierre Hendriks, die meteen opzij schoof, hem tegen en hij vervolgde: „Kom naast me zitten.”

„Ik kwam eens horen of jullie tarieven verhoogd zijn geworden?”

„Ja!...” klonk het in koor, „we krijgen opslag. Een centje per kub!” Een honend gelach vulde de keet. De mannen keken eerst elkaar aan en dan weer naar Gust. „Na volgende week rijden we met een luxe wagen naar hier. Je zult wat beleven. We worden nu schatrijk!” De schertsende stemmen sloegen tegen de schotten van de schuilkeet stuk.

„Wij krijgen 'n pil van een loonsverlaging,” antwoordde Gust ernstig.

„Dan moet je staken, dat doen jullie toch zo graag!...” Gust draaide zich om en keek in het sproetige gelaat van de Peuter. Het rode haar lag op zijn voorhoofd geplakt en het leek Gust toe of hij ieder moment met de wijd uitstaande oren zou gaan klapperen. Ook de anderen keken verrast op. De Peuter werd er plotseling verlegen onder en zijn mond tot een brede grijns trekkend, keek hij van de een naar de ander. Gust vroeg:

„Hebben wij het over staken?...” De Peuter

stond van de bank op. Hij voelde wat er komen ging. Schuw zat hij naast Gust, die rustig door sprak en vervolgde: „Was jij dat ventje niet, die met de staking bij Schreurs zich stakingsgeld liet uitbetalen en daarbij nog 'n paar centen op de loswal ging bijverdienen?...” Gust frommelde het boterhampapier tussen zijn vingers tot een harde prop. „Sodemieter, die zit!...” riep Fons Hoefnagels, die op zijn hurken zat en met een vijl zijn schop aanscherpte.

„Stik! Jullie allemaal!...” riep de Peuter woest. Zijn hoofd liep rood aan. Het liefst wilde hij Gust met een schop in de lende slaan. Hem haatte hij het meest.

„Dus als ik goed verstaan heb, staat er hier een klein oplichterke in onze ploeg?” vroeg Pierre. Met een gezicht, of de lucht ineens verpest was geworden, liep hij met de drinkkruik naar buiten. Hij schoof zijn pet naar achteren op een oor en keek over de hei, alsof hij naar iets zocht.

Gust ging naast hem staan en ook de putter van de kruiploeg kwam er bij staan. Weldra stond de gehele ploeg om het tweetal geschaard, terwijl de Peuter mokkend alleen in de keet bleef zitten, niemand lette meer op hem.

„Ik denk dat de Heide Mij de tarieven door elkaar gaat smijten,” zei Gust. „De ene ploeg een centje meer en de andere ploegen worden flink gekamd.”

„Ik geloof het ook,” zei Pierre en hij streek nadenkend over zijn stoppelbaard. „'t Is precies als op het bedrijf. Plukken en nog 'ns plukken, totdat je zo kaal bent als 'n luis.” Hij dacht er aan, dat Gust gisteravond even bij Nelly was binnen komen lopen. Hij legde een grote enveloppe op tafel en vroeg haar of ze er verder voor wilde zorgen. Hij had willen gaan, want met partijzaken had hij niets te maken, maar Gust lachte en zei: 'Houd Nelly maar gezelschap, 't lieve kind is zo alleen. Wij hebben geen geheimen voor arbeiders... en ik ben zo weg, even naar Nelis'; en toen had Gust over hun nieuwe put gesproken en gezegd: 'Als we niet oppassen, wordt 't klote.' Nu begrijp ik waarom

Gust hier is... Ik ben er wel laat mee om het te snappen. Hij knikte zwijgend tegen Gust die antwoordde:

„Ze zullen natuurlijk proberen om ons te plukken, maar het zal aan ons liggen, of ze blijven plukken...”

Fons Hoefnagels drong naar voren en zei:

„De Heide Mij hoopt zeker, dat wij tegen elkaar gaan kankeren, maar wij komen nog zeker een dubbeltje op een meter grond tekort. Die cent, ... da's plagerij!...” Kuchend draaide hij zich om en liet de duim over de snede van de schop glijden, voelend of zij voldoende aangescherpt was. Hij kuchte en richtte zich op.

Nog gonsden de stemmen rond de schuilkeet, toen opnieuw het fluitsignaal over het omgespitte veld snerpte.

„Als je ons nodig hebt,” riep Pierre Hendriks nog naar Gust, „je kunt op ons rekenen!...”

Van de andere kant van het veld kwam baas Heine op Gust toegelopen. Hij stak zijn kin naar voren en vroeg nijdig aan Gust:

„Wat moest jij ginds bij de kruiploeg doen?...”

„Mag ik onder schafttijd m'n kennissen opzoeken?...” Rustig keek Gust in de woedende ogen van Heine.

„Jawel, als je dan maar weer op tijd op je werk bent en dat ben je nu niet. Ik kan je schorsen, weet je dat?”

„Heb je daar plezier in... om m'n gezin eens extra met de hongerzweep te slaan? ... Als je meent dat je 't daarmee gewonnen hebt...”

„Luister eens Verhagen.” Heine deed zijn best een vertrouwelijke houding aan te nemen, terwijl hij snel om zich heen keek. „Je moet wijzer zijn. Haal hier nou geen flauwe kul uit. Ik weet waarvoor je naar de kruiploeg bent geweest. Maar ga ze hier nou niet opruien. Vanmorgen liep je ook niet over de hei om eieren te zoeken. Ze hebben het me verteld. Ik kan het ook niet helpen dat de grote heren van het kantoor me vertellen dat dit object te veel geld gaat kosten...”

Onderzoekend keek Gust Heine aan, die tegen de wind ingekeerd een lucifer aanstreek en zijn sigaret aanstak. Hij zei:

„We staan hier toevallig onder vier ogen. Jij bent maar een klein baasje, dat ook elk moment door de grote baas opzij geschoven kan worden. Daarom doe jij je best, want je moet leven. Maar ik ook en de anderen die hier staan moeten ook leven.” Heine knikte bedachtzaam en volgde de hand van Gust die over het veld wees. Hij dacht: 'Wat wil hij van me?..'

„Wij staan hier tegen onze zin. Ik kom uit een textielfabriek. Een ander uit het metaalbedrijf en zo gaat het maar door, en wat ook erg is, we verdienen hier minder dan op de fabriek, maar volgens de hoofdbaas weer teveel en... jij krijgt opdracht om het mes er eens flink in te zetten.” De stem van Gust werd hard. De pezen in zijn nek spanden zich als koorden en onderzoekend keek hij de baas in de ogen, die zich overrompeld voelde door de woordenstroom van Gust. 'Ik heb 't wel gedacht,' peinsde baas Heine bij zich zelf. 'Je bent 'n rooie... Die het me vertelde, heeft niet gelogen. Daarom was ik voorzichtig voor de ploeg van Nelis. En nou begint hij toch... Hij wil heibel, niet ik... Ik begrijp me zelf niet, dat ik hem wel eens gelijk heb gegeven. Je mag die lui nooit gelijk geven. Ze maken er maar misbruik van... Gisteren was het me goed gelukt om hem van m'n lijf te houden, toen ik met Nelis praatte. En nu loop ik hem in de armen.' Door de nevel van gedachten, hoorde hij Gust zeggen: „M'n gevoel voor de arbeiders, waar toe ik ook behoor, zegt me, dat er iets tegen gedaan moet worden. Je kunt me toch wel volgen?..” Heine knikte al voor hij het zelf besepte. „Zoals jij je uitslooft voor je broodheren, sloven wij ons uit voor onze vrouwen en kinderen. Ik zeg je dit namens alle arbeiders die hier werken.” Gust zag de ogen van Heine opflikkeren, hij vroeg:

„Alle arbeiders?..”

„Maar ik doe je een voorstel,” vervolgde Gust, die deed alsof hij Heine niet hoorde: „Vóór de

oorlog heb ik ook in de werkverschaffing gestaan. Ik weet er nog wel een beetje van... De bazen kunnen schipperen door extra uren in rekening te brengen. Op de ene plaats zit veel steen in de grond, op een ander stuk grond, boomstronken, oergrond, enfin je weet hoe dat gaat. Als je daar nu ook eens aan denkt? Hier zitten ook steen en boomstronken in de grond. Je lost dan voorlopig vele moeilijkheden op.

„Vele moeilijkheden?.. dus niet allemaal?.. En wat zullen ze op het kantoor zeggen? Daar trek jij je niets van aan hé?..” Heine voelde woede in zich opstijgen en keek Gust aan. „Godverdomme! wat moet ik op het kantoor zeggen?..”

„Oo!.. daar zeg je maar, dat de grote bazen maar wat van hun salarissen laten vallen.” Met moeite kon Gust zich beheersen en dacht: 'Wat is die vent onnozel en stom. En dan te weten dat dat soort hier de lonen bepaalt. Je zit er mee...' Hij voelde zich opgewonden en moest zich tot kalmte dwingen.

„Zo... moet ik dat op het kantoor vertellen hé?.. hé?.. Wat voor de donder denk je wel met wie je te doen hebt?..” Gust hoorde de stem van Heine overslaan, en zag dat alle kleur uit zijn gezicht wegtrok. 'Nu zal de bom barsten,' dacht hij.

Heine zag in de verte de ploegen staan, en naar hem kijken. 'Ik moet er een eind aan maken. Hij tart me, hij heeft de arbeiders hier op de hand. Waarom luister ik naar hem?.. Waarom heb ik hem niet direct van 't werk gestuurd? Ik kan me wel tegen de hersens slaan.' „Donder op!.. en ga naar je werk, of ik schors je voor de hele week!”

Gust stapte aan. Hij bekende zich zelve, dat hij hoog spel had gespeeld, maar hij had het niet kunnen laten om van de zwakke houding van Heine gebruik te maken. Slapjes had Heine voor hem gestaan. Een stille glimlach speelde om zijn mond, toen hij bij de ploeg aankwam.

„Ieder zijn methode,” zei hij tegen zijn makkers. „De hoofdbaas doet het door een arrogante houding aan te nemen, en de arbeiders te overbluffen.

Ik heb op mijn manier de baas overbluft. Als we op elkaar kunnen rekenen, wordt het loonzakje niet lichter. Vanmorgen heb ik op de hei met verschillende goeie jongens gesproken en daar in de krui-ploeg... Het zal de grote baas niet meevallen."

Baas Heine zat op het krukje in de keet en tuurde door de verrekijker de hei af. Van hieruit kon hij alles overzien. Iedere ploeg bracht hij met de kijker tot vlak bij het raampje waar hij voor zat. De ploeg van Nelis had zijn bijzondere aandacht en hij vroeg zich af hoe die Verhagen kwijt te raken. 'Schorsen?... dan kwam er een hoop stront over en wie weet hoeveel rooien er hier werkten?' Inwendig bekende hij zich bang van hem te zijn. 'Ik heb nog liever met iemand te doen die wil slaan. Dan kun je tenminste maatregelen nemen, desnoods met de politie.' Heine legde de kijker weg en nam de loonlijsten voor zich op tafel. Lang tuurde hij op het papier. De woorden van Gust dreunden hem aldoor door het hoofd. 'Je kunt schipperen', had hij gezegd. 'Vele moeilijkheden kun je voorkomen.' 'Die rooien zijn tot alles in staat.' Het rode hoofd van de hoofdbaas, zweefde hem voor de ogen. 'Weet je wat,' bromde hij halfluid. 'Laat de hoofdbaas het maar opknappen.' Hij borg de loonlijsten in de lade op. 'Vanavond ga ik naar het kantoor en leg daar het geval voor. Dat ze verrekken!...' Hij stapte naar buiten en liep om de keet heen het bos in.

Een bed van dorre dennenaalden bedekte de grond. Een dorre tak waar hij met de schouder tegen aanstootte, knapte met een droge knak af. Met zijn blik volgde hij een konijn dat voor hem uit in de dichte struiken wegsprong. Heine stond stil en gluurde de omtrek af. Scherp luisterde hij naar de geluiden die zwakjes tot hem doordrongen. Behoedzaam liep hij naar het struikgewas en volgde een bepaald spoor tot hij voor een strik bleef staan. 'Niets,' fluisterde hij hees. Zich voorzichtig door de struiken heen dringend, er voor oppassend dat geen takje kraakte, liep hij voorzichtig verder.

Plotseling bukte hij snel naar een strik waar een konijn in zat. Voorzichtig maakte hij de strik los, op zijn knieën zittend hief hij het konijn in de hoogte. 'Mm... geen slechte.' Na eerst een andere strop geplaatst te hebben, borg hij het konijn onder de jas weg en liep in een boog de andere kant uit, de takken van de bomen voorzichtig opzij schuivend. Met twee konijnen onder de jas geborgen, schoof hij achter de keet om naar binnen, waar hij de vangst in de fietstas opborg. 'Geen slechte dag gehad vandaag,' en tevreden glimlachend keek hij over de hei, waar de DUW-arbeiders in de grond ploeterden om de meters te kunnen halen. 'Dat ze verrekken!...' bromde hij nogmaals.

*

's Avonds vertelde Pierre aan Nelly, die voor de spiegel staande het haar opmaakte, dat Gust bij hen aan de keet was geweest en Heine hem midden op het veld staande had gehouden.

„Heine was woest,” zei Pierre. „Hij wilde van ons weten wat Gust gezegd had. Eerst praatte hij vertrouwelijk, maar toen dat niet hielp begon hij te dreigen en zei: 'dat we er bekaaid af zouden komen, als we trammelant zouden gaan maken.' Een rotventje uit onze ploeg wilde alles eens haarfijn uitleggen, maar iemand greep hem bij z'n flapoor en snauwde: 'hou jij je scheve mond dicht...' Ik denk dat Gust moet oppassen. Heine wil hem een kool stoven.” In de spiegel keek Nelly naar Pierre. Zij haalde lichtelijk haar schouders op en antwoordde:

„Zonder risico is er niets voor de arbeiders te bereiken... Gust zal wel weten, hoe ver hij mag gaan... en daarbij, ik geloof dat hij op De Vier Winden reeds vele vrienden heeft. De Heide Mij. zal er rekening mee moeten houden.” Ze legde het haar in een rol en duwde er hier en daar een kleine slag in. „Zie zo. Ben ik nu weer toonbaar?...” Ze draaide zich een halve slag naar Pierre toe en keek hem lachend aan.

Tussen de kranten uit die op tafel lagen, nam zij een tijdschrift en van onderwerp veranderend, zei ze:

„We hebben plannen hier een vrouwenafdeling op te richten van de Wereld Vrouwen Beweging... Hoe staat het met je dochter?... Ik heb haar heerlijk verwaarloosd. Ik ben lange tijd niet meer bij haar geweest... 'n slechte pleegmoeder.”

„Ze heeft het te druk met haar spruit,” antwoordde Pierre achteloos.

„Juist daarom,” weerde Nelly af, „moet ik er zeker zo gauw mogelijk naar toe, en voor haar spruit en voor de vrouwenbeweging.”

Zij legde het tijdschrift op tafel terug en praatte aan een stuk door. Pierre dacht: 'Ze is één stuk leven. Ik vraag me af, leef ik nog?... 's Avonds zit ik in m'n stoel, luister naar de radio, lees het krantje en m'n avond is om, maar leeg voorbij gegaan... leeg... hartstikke leeg!... Gust en Toon leven, ze komen tijd tekort, zelfs het middagschaft wordt nog benut.' In mijmering verzonken, keek hij naar Nelly die een boek van de plank nam. Zij zei:

„Kijk, m'n baby, dit boek moet jij nu eens lezen.” Ze boog zich naar hem over. Heur haar raakte even zijn wang. Pierre hoorde het ritselen van de japon, en zag in een schim de zachte glooiing van haar borsten onder de wijd uitgesneden hals van haar japon. Hij rook de geur van haar haren en lichaam en voelde de warmte die er van uitstraalde. Hij onderging de aanvechting zijn lippen in haar hals te drukken. Zijn stem beheersend zei hij:

„Je moet me leren en onderwijzen.” Nelly lichte met een stille lach het hoofd naar hem op. Hij ontdekte in haar ogen die glanzend en diep leken, een wijde, hem onbekende wereld. Het was of hij plots weer ver van haar afstand en hunkerend haakte hij zijn blik in de hare. Vlak bij zijn oor hoorde hij haar lage stem, die fluisterend zei:

„Ik zal het met je proberen...” Nelly richtte zich weer op. Zij keek hem ernstig aan toen ze vroeg: „Breng je me tot de deur van Gust weg?...”

Pierre knikte zwijgend en vol van gedachten. Ook

zij komt tijd te kort, peinsde hij en een zucht onderdrukkend, hielp hij haar in haar mantel.

Dré luisterde naar het verre geluid van het stadsleven, dat op de wind werd voortgedreven en door het openstaande slaapkamerraampje naar binnen glipte... Door zijn halfgesloten ogen zag hij de kleine witgevlokte wolkjes als in processie boven de rode daken van de huizen voorbij trekken. 'Ik zou wel uit m'n bed willen,' wenste hij. 'Het moet nu heerlijk zijn om buiten te kunnen wandelen. Je kunt daar de wolken van de ene tot de andere einder met je ogen volgen.' Het keffen van een hondje onderbrak zijn gedachten. 'Dat is Smous van de buurman,' zei Dré zacht in zich zelf. 'Ik wed dat hij weer een fietser achterna rent. Smous is niet jong meer. Hij moet minstens twaalf jaar zijn.' Hij herinnerde zich weer, hoe Geert nog laat in de avond bij hem binnen kwam stappen, een mollig wit gevlekt vachtje voorzichtig in zijn handen houdend. 'M'n vrouw zegt dat hij Smous moet heten, omdat hij nu al een baardje heeft,' zei Geert. In zijn geest zag Dré hoe Smous met wankelende pootjes door de huiskamer liep en hem met zijn zwarte kraalooogjes aanzag.

De harde stem van de groenteboer, die luid roepend met zijn kar de straat inzwenkte, verdreef het beeld uit zijn geest. 'Is het al tien uur?.. Vandaag vliegt de tijd voorbij.' Dré wist dat de groenteboer elke dag op hetzelfde uur in de straat kwam. Hij hoorde huisdeuren open gaan en legde het boek dat hij aan het lezen was, naast zich neer. Onwillekeurig luisterde hij naar de vrouwenstemmen.

„Wat wordt alles duur!..” Het was een slepende en vermoeide stem, die Dré hoorde. „Je hebt schrik om naar de winkel te gaan of om buiten te komen. Het is nog erger als toen m'n man voor de oorlog aan de steun was...” Dré hoorde de stemmen van de andere vrouwen die haar bijvielen en hem roezemoezend in de oren klonken.

„Mijn man werkt op de fabriek. Hij heeft een mooi weekgeld, maar wat doe je er mee als je

elke dag met z'n vijven rondom de tafel zit?.."

"Dat is de buurvrouw," zei Dré en glimlachte om haar heldere stem. „Als je enkel haar stem hoort, zou je denken dat er een meisje aan het praten is. Ze is klein, nog kleiner dan Gerda, maar ik vind dat ze er ouder uitziet dan ze is. Haar gezicht is in tegenspraak met haar stem. Wat eigenaardig is dat. Gerda zei laatst: 'Zij zal nooit ruzie met Geert krijgen, want hij vindt alles goed wat ze doet...'"

"Wat noem je een mooi weekgeld, als je er niet mee rond kunt komen?.." Het was een onbekende lage stem die Dré hoorde. „Alles wordt nog veel duurder en als het mooie weekgeld niet verhoogd wordt, kun je over een paar maanden niet eens meer van een mooi weekgeld praten. Je eten en het allernoodzakelijkste en dan zijn de centen op die manlief naar huis brengt. Het is allemaal de schuld van de regering. De groenten worden onbetaalbaar. Als je twee bossen peen nodig hebt, kun je maar een bos kopen. De andere bos gaat de mestvaalt op."

"Ja!, ja." antwoordde de groenteboer. „Duizenden kilo's groente worden er doorgedraaid. Wij worden er niet wijzer van, maar de groothandelaren..."

"Met de regering..." vulde de lage vrouwenstem aan.

"Mijn kinderen hebben geen kousen meer om aan te trekken!.. en dan dacht je dat het beter zou worden!.. Hoe kom je aan andere kousen?.. Textielpunten heb ik genoeg, maar geen centen..."

"Dat is Jans van Lange Tinus." Dré herkende direct haar schelle stem. 'Maar wie is die vrouw met de altstem?..' Peinzend staarde Dré naar het plafonnetje en uit de schemer van gedachten, drong het tot hem door dat het de weduwwrouw Maas moest zijn, die nog pas enkele maanden geleden in de straat was komen wonen. Ze kwam van Hengelo. 't Wordt tijd dat ik me eens van de burens op de hoogte stel. Ik ken niemand meer...

Dré nam het boek weer in zijn hand. Op straat

viel de stilte terug en nog vaag hoorde hij enkele deuren dichtklappen. Hij kon zijn aandacht niet bij het boek houden. Telkens meende hij weer de lage stem te horen en het was of zij hem iets nieuws verteld had. 'Alles wordt nog veel duurer...' Maar ook Gust zei hetzelfde toen hij over de regering sprak. Weliswaar met andere woorden, maar toch zei hij hetzelfde. De letters van het boek vloeiden samen tot een grijze vlek, waaruit de vormen van de fabriek van Bergen te voorschijn kwamen. 'Het is alles de schuld van de regering,' had de vrouw met de lage stem gezegd. Dré legde het boek weg, strekte zich recht in het bed uit en staarde in gedachten door het geopende raam naar de wit gekuifde wolken.

Hij overdacht de laatste gesprekken met Gust, als ze in schafttijd tegen de hoge walkant aan lagen. Gust had weleens over deviezen en dollars gesproken en over het oorlogsmateriaal dat naar Indonesië werd verscheept. Hij zocht verband met hetgeen de weduwvrouw straks gezegd had. 'Je komt altijd bij de regering terecht,' peinsde hij.

Tijdens zijn ziekte dacht Dré over vele dingen na, die hem vroeger onverschillig waren gebleven. Als iets vanzelfsprekends had hij alles aanvaard wat hem reeds op school verteld was geworden. Dat de regering boven alle partijen stond en slechts de belangen van het gehele volk diende. De kapelaan had op de catechismus gezegd, dat alle gezag van God kwam en dat de mensen op straffe van zonde aan het gezag gehoorzaamheid verschuldigd waren. Of het de koningin was of de patroon, of de onderwijzer van de klas, deed er niet toe. Zij waren door God aangesteld, want het lag in zijn Goddelijk beleid. De mensen waren op aarde om God te dienen. Dus moeten de mensen ook de Goddelijke orde dienen, die Hij op aarde heeft ingesteld. Gehoorzaamheid en dienstbaarheid, had de kapelaan gezegd, waren de schoonste deugden van de christenen. Alles had hij aanvaard als iets vanzelfsprekends. Het was met hem opgegroeid vanaf zijn kinderjaren. In Duitsland was de eerste scheur in

het onvoorwaardelijk geloven gekomen. Men had hem ook geleerd dat de oorlog een straf Gods was voor de zonde der mensen. Toen hij bij een bombardement, het eerste dat hij meemaakte, tussen de puinhopen van een grote arbeiderswoonwijk, de uiteengereten lichamen zag liggen en een kind handje vond dat nog een popje omklemd hield, was er iets in hem aan het wankelen gegaan. Hij had aan de plaat, die boven het dressoir hing moeten denken, waar Jezus de kinderen zegent, die rond hem geschaard staan en vertrouwelijk naar hem opkijken. De woorden „Laat de kleinen tot Mij komen” stonden op een koperen plaatje gegraveerd. Zijn hart had geschreeuwd en de tranen uit zijn ogen geperst. Een stille woede, laaide als een brand in hem op en hij was geschrokken van de verpletterende gedachte, die hem duizelig had gemaakt. 'Als de oorlog een straf Gods is, moet he een verschrikkelijke God zijn, dat hij zelfs d kinderen, die hij tot zich roept, laat uiteenscheuren.' Wekenlang hadden deze gedachten hem niet los gelaten en hij had toen in het gebed zijn toevlucht gezocht. Er waren andere gedachten over God in zijn brein binnen komen sluipen en hij verbond ze met de vrije wil van de mens en de stelling, dat God het kwade toelaat om het goede er uit te doen geboren worden, want ook daar had de kapelaan wel eens over gesproken. Maar het had hem geen bevrediging kunnen schenken.

De angstige dagen van de oorlog overspoelden hem en deden zijn problemen insluimeren. Dré merkte niet dat de lucht betrok en regenwolken zich opstapelden. Hij doorleefde alles weer opnieuw, maar het beroerde zijn ziel niet meer. 'Gust had eens gezegd: „De oorlog is het werk van mensen. Het zit in het kapitalistische stelsel. Vaag het kapitalisme weg en de oorlog is ook weggevaagd.' Het heeft met godsdienst niets te maken. Het heeft mij andere gedachten gegeven, maar nu zit ik weer met nieuwe vragen, met nieuwe problemen. Het ligt als een verward kluwen in m'n hoofd op-opgestapeld. Ik kom er niet uit... Gust kan wel

viel de stilte terug en nog deuren dichtklappen. Hij bij het boek houden. Telke lage stem te horen en he nieuws verteld had. 'Alles v der...' Maar ook Gust zei de regering sprak. Weliswa den, maar toch zei hij hetzelfde boek vloeiden samen tot een de vormen van de fabriek van kwamen. 'Het is alles de schu had de vrouw met de lage ster het boek weg, strekte zich rech staarde in gedachten door het g de wit gekuifde wolken.

Hij overdacht de laatste gesp als ze in schafttijd tegen de hoge v Gust had weleens over deviezen e ken en over het oorlogsmateriaa nesië werd verscheept. Hij zocht v geen de weduwvrouw straks gezeg altijd bij de regering terecht, pein. Tijdens zijn ziekte dacht Dré ov na, die hem vroeger onverschillig w Als iets vanzelfsprekends had hij a wat hem reeds op school verteld v Dat de regering boven alle partijen st de belangen van het gehele volk dien laan had op de catechismus gezegd, d van God kwam en dat de mensen op zonde aan het gezag gehoorzaamheid v waren. Of het de koningin was of de pa onderwijzer van de klas, deed er niet toe door God aangesteld, want het lag in z lijk beleid. De mensen waren op aarde dienen. Dus moeten de mensen ook de o orde dienen, die Hij op aarde heeft inge hoorzaamheid en dienstbaarheid, had de gezegd, waren de schoonste deugden christenen. Alles had hij aanvaard als iets sprekends. Het was met hem opgegroeid v kinderjaren. In Duitsland was de eerste sc

waag hoorde hij enkele
om zijn aandacht niet
is: meende hij weer de
was of zij hem iets
oordt nog veel duur-
et zelfde toen hij duur-
r met andere woor-
e.. De letters van het
grijze vlek, waaruit
bergen te voorschijn
van de regering,
gezegd. Dré legde
in het bed uit en
opende raam naar
e. kken met Gust,
ailkant aan lagen.
n dollars gespro-
d naar Indo-
er band met het-
l had. 'Je komt
de hij.
er vele dingen
aren gebleven.
lles aanvaard
as geworden.
niden slechts
de. De kape-
t alle gezag
s traffe van
erschuldigd
roon, of de
Zij waren
jm Godde-
m God te
oiddelijke
teeld. Ge-
kaapelaan
van de
vaanzelf-
naaf zijn
neer in

hij is niet veranderd. Die Rus heeft
verandert men namen, dat is
oor de oorlog was er een werkver-
men ze het DUW. Maar ook toen
die is er nog. De huisvrouwen
de zelfde zorgen. Hier in de
katholiek. In het Noorden moe-
wonen, maar niemand die op
weel hoelang hij te werken
bang als we aan de toekomst
niet meer, omdat ze zorgen
rond de groentekar stonden,
zullen zij ook klagen. Het
aan iemand zingen?.. 'Onge-
achten in een dikke nevel en
rend naar de regendruppels,
stikten, in een lichte slaap.

loot het tuinpoortje van de
licht. De straten waren
vele regenbuien en hier en
plasje water, waar een
rand, door er hard met zijn
het water in een boog
een elegante beweging
Hets, tikte even aan zijn
dat diep in haar mantel
hij goeden dag zegde,
even verstoord naar het

men gedrukt stonden,
De straten werden
beide zijden bomen-
waren doordrenkt en glin-
de vallende avond. Als
druppels van de bladeren,

huizen maakten plaats
achter dicht begroeide
Met welbehagen

zeggen, je moet meer lezen en je meer ontwikkelen. Kom eens naar onze praatavondjes luisteren. De arbeidersklasse heeft niets aan onwetende arbeiders, daar hebben slechts de kapitalisten baat bij. Maar je staat er niet bij stil en je vergeet het.' Beneden hoorde hij Gerda stommelen. Het viel hem op dat ze niet meer zong. 'Alles wordt dunder, had de weduwwrouw Maas gezegd. Ook Gerda heeft dus zorgen en daarom kan zij niet meer zingen. Vogels zingen ook niet als ze voedsel zoeken. Maar als ze hun buikje vol hebben... Gerda heeft zorgen omdat alles dunder wordt en hij in de DUW minder verdient. Dat zijn dubbele zorgen. Zijn blik viel op het crucifix en de kinderjaren stormden op hem af. 'Toen ik nog op school was leefde ik in een wereld zonder zorgen. Ik kende het bestaan er niet van.' Een glimlach speelde om zijn lippen, als hij er aan dacht, hoe hij in die jaren nog zo naïef des morgens voor dat crucifix z'n schietgebedjes opzegde voor de bekering van Rusland. De onderwijzer vertelde: 'De Bolsjewieken vervolgen de Kerk en de mensen leven daar in de grootste ellende. Millioenen Russen lopen in lompen, hebben geen werk, slapen onder de bruggen en moeten bedelen...' In Duitsland heb ik met Russen gesproken, zij spraken Duits en zeiden: 'Niemand wordt in de Sowjet-Unie om zijn geloof vervolgd.' Een Rus vertelde: 'M'n vader gaat nog steeds iedere Zondag naar de kerk. Hij is tachtig jaar en nog niemand heeft hem zijn religie verweeten. Als hij een straat oversteeft, slaat hij een kruis. Wij hebben belang bij de welvaart van het volk. Na de oorlog zal ons land schoner opgebouwd worden en zal de welvaart een voor jullie ongekende vlucht nemen. Bij ons is het leven anders dan hier. Bij jullie staat alles stil, je moet een Methusalem worden om veranderingen waar te nemen. Bij ons neemt een kind het waar. Het leven verandert er iedere dag. Het is reeds verzekerd bij de geboorte van een baby.' Ik moest toen denken aan de onderwijzer van m'n klas, die nog steeds dezelfde soort verhaaltjes aan de kinderen vertelt. Hij moet nu

oud zijn, maar hij is niet veranderd. Die Rus heeft gelijk. Hoogstens verandert men namen, dat is gemakkelijk. Voor de oorlog was er een werkverschaffing, nu noemen ze het DUW. Maar ook toen was er armoede en die is er nog. De huisvrouwen hebben nog steeds dezelfde zorgen. Hier in de stad is bijna ieder katholiek. In het Noorden moeten vele protestanten wonen, maar niemand die op een fabriek werkt weet hoelang hij te werken heeft. Wij worden bang als we aan de toekomst denken... Gerda zingt niet meer, omdat ze zorgen heeft. De vrouwen die rond de groentekar stonden, klaagden. In de winkel zullen zij ook klagen. Het zijn zorgen. Hoe kan dan iemand zingen?...' Ongemerkt gleden zijn gedachten in een dikke nevel en doezelde Dré, luisterend naar de regendruppels, die tegen de ramen tikten, in een lichte slaap.

*

Kapelaan Beukers sloot het tuinpoortje van de pastorie achter zich dicht. De straten waren schoongespoeld van de vele regenbuien en hier en daar lag op het trottoir een plasje water, waar een jongetje zijn vermaak vond, door er hard met zijn schoen in te trappen, en het water in een boog rond te laten spatten. Met een elegante beweging stapte de kapelaan op de fiets, tikte even aan zijn hoed om een oud vrouwtje, dat diep in haar mantel verscholen, hem vriendelijk goeden dag zegde, terug te groeten en keek even verstoord naar het spelende jongetje.

De huizenrijen die vast aaneen gedrukt stonden, liet hij achter zich liggen. De straten werden geasfalteerde lanen, met aan beide zijden bomenrijen. De bladerkronen waren doordrenkt en glinsterden mat in het licht van de vallende avond. Als tranen rolden de grote druppels van de bladeren, die op het asfalt uitvloeiden.

De dicht opeengedrongen huizen maakten plaats voor kleine villa's die achter dicht begroeide hagen verscholen stonden. Met welbehagen

snoof de kapelaan de geuren op van de rozenstruikjes, die in de tuintjes voor de villa's stonden en het bracht hem in een prettige stemming. 'Je moet je eens verzetten,' redeneerde hij. 'Elke dag in dezelfde sleur, catechismusles, doop, ziekenbezoek, vergadering hier, vergadering daar. Hier een bespreking, daar een bespreking. Dan komt deze en dan weer een ander, je wordt er krielig van. En het komt allemaal op geven aan. Geef je, ben je goed. Geef je niet, deug je niet. De mensen zijn tegenwoordig ondankbaar.' De jubelzang van een merel trok zijn aandacht. 'Hoor de vogelen des hemels eens!... Altijd tevreden. Tot hun dood zingen zij ter ere Gods. Er moet nog heel wat gebeuren voor dat de gelovigen zover zijn.' Automatisch tikte hij aan zijn hoed voor een oud echtpaar, dat zijn dagelijkse avondwandelingetje maakte. 'De oude generatie is goed. Als je toevallig een vergadering van de werkliedenbond meemaakt, lijkt alles hopeloos, de jonge kerels vind je er niet. Slecht vergaderingenbezoek en defaitisme is al wat de klok slaat. Ik geloof dat de pastoor gelijk heeft als hij zegt, wij gaan een bewogen tijd tegemoet indien men geen oplossing voor de steeds toenemende armoede zal vinden.' Zijn gedachten sprongen even terug naar de oude pastoor, die eens tegen hem zei, toen zij het samen over de algemene toestand hadden: 'Johan, jij wilt de communisten bestrijden, maar ik heb je nog geen woord horen reppen over de grote onrechtvaardigheid die de arbeiders wordt aangedaan. Je zet het paard achter de wagen. Enfin, je bent nog jong, je zult nog veel leren. Vergeet van je oude pastoor niet, dat het communisme een ideologie is. Het fascisme van Hitler was een middel tot verovering van de wereldmacht. Jij stond er niet onwelwillend tegenover omdat het de communisten bestreed. Hitler is verdwenen, maar de communisten hebben zich in de wereld versterkt. In Italië was er een Mussolini, hij vertegenwoordigde het corporatisme.' Ik zei, 'het is het Rerum Novarum, dat daar geboren wordt. Ik moet me vergist hebben. Mussolini werd

aan een benzinepomp gehangen en het communisme versterkte zich ook daar. Dan heb je Spanje, het is er nog rustig, ik denk dat het de rust voor de storm is. Naar mate de rust voortduurt, zal het losbreken van de storm vreselijker zijn.' 'Zie Frankrijk, Johan. Zie de wereld. China, en het hele Oosten.'

'Laat ons God bidden dat hij de heilige geest over de verantwoordelijke personen van het wereldbestuur laat dalen, opdat hun geest verhelderd worde en de grote onrechtvaardigheid tegenover het grote arme volk worde weggenomen. Het is de armoede aan de ene kant en het egoïsme aan de andere kant die de wereld doet beven.'

Hij had er ook eens met zijn broer over gesproken. Die zei: 'Misschien heb jij gelijk, maar de wereld verandert steeds, zie je. Honderd duizend jaren geleden stonden er in Limburg bossen. Nu zijn het steenkolen geworden...'

Bij een der kleine villa's remde de kapelaan en maakte het hekje langs de straat open. „F. Beukers” stond er met sierlijke letters opgeschilderd. Voorzichtig zette hij de fiets tegen de zijmuur. Zijn komst werd binnen al opgemerkt en voor hij de vinger tegen de schelknop kon drukken, zwaaide de eikenhouten deur open. Een meisje van een jaar of zestien verscheen in de deuropening en liet de kapelaan met een eerbiedige beweging binnen. Met lenige tred stapte hij de vestibule in. Hij gaf zijn hoed aan het meisje en vroeg:

„Zijn mijnheer en mevrouw thuis?...” Zijn blanke hand omklemde haar kin en hij dwong haar, hem aan te kijken. Met de ogen wees zij naar de deur. „'t Is dat je haar zo netjes gekapt zit, anders...” Voorzichtig streek hij over de kleine krulletjes en lachte haar toe.

De salondeur werd geopend en een bundel gedempt licht viel in de brede gang.

„Ha!... die Johan. Kom binnen.”

De kapelaan streek in de grote clubfauteuil neer en wreef zijn handen.

„Het is fris voor de tijd van het jaar,” zei hij.

Het gedempte licht van de grote schemerlamp hulde de salon in het halfduister en schiep een sfeer van intense gezelligheid. Het grote schilderij dat boven de brede divan hing, leek in de donkere schaduw waarin het gehuld was, op een omlijst bruin besmeurd stuk linnen. De kapelaan ergerde er zich telkens over. „Nog steeds geen verlichting boven de Breitner aan laten brengen?.. Je bent geen behoorlijk schilderstuk waard, broer!..”

Zijn aandacht werd van het schilderij afgeleid, doordat het zware gordijn dat de salon van de eetkamer scheidde, opzij werd geschoven. De kapelaan stond lachend op. Hij trok zijn wenkbrauwen hoog op en schoof met een snelle beweging de bril weer recht op zijn neus. Hij liep Luus (de vrouw van zijn broer) tegemoet en reikte haar de hand. In stilte bewonderde hij haar smalle taille en haar mooi figuur, telkens als hij haar zag. Tersluiks keek hij naar de vormen van haar borsten, die zich door de schaduw op de groene avondjapon scherper aftekende.

„Ik zal het meisje thee laten zetten,” zei ze met een gemaakte vriendelijke stem, die helder door de salon klonk. Zij neeg haar hoofd een weinig terzijde en keek de kapelaan schalks aan. „Maar gaat U toch zitten Johan... U zult wel vermoeid zijn?..” Elk woord dat ze zei was berekend even als haar houding en haar bewegingen. De kapelaan kon er geen hoogte van krijgen, of zij hem al of niet in de maling nam. Zij is in ieder geval een mooie verschijning, zei hij tot zichzelf.

De kapelaan keek haar na toen zij de salon verliet en dacht, stil in zich zelf lachend: 'Ze geeft weer eens een demonstratie van haar fijne vormen ten beste.'

Hij liet zich in de fauteuil terugvallen. Frits Beukers, die tot nu toe zwijgend had toegeluisterd, richtte zich een weinig op. Zijn gelaatsuitdrukking leek sterk op die van zijn broer.

„En hoe staat het leven, Johan?” vroeg hij, en keek hem van achter zijn brilleglazen scherp aan.

„Mm... een beetje melancholisch. Je moet eens

uit de sleur van alle dag..." De kapelaan deed een paar trekjes aan zijn sigaar en oogde de rook na, die zich in de schaduw van de schemerlamp oploste. Hij was gaarne bij zijn broer. Je kon er eens uitpraten en je hoefde niet altijd zo op je woorden te letten. Hij hoorde een helder en zacht klokkend geluid als van water en keek toe hoe Frits de glazen met cognac volschonk.

"Het is oude cognac, jongen," zei Frits. De kapelaan hield het glas tegen het licht en bracht het daarna naar zijn mond.

"Daar knapt een mens van op," zei hij, met zijn lippen smakkend. Luus schoof de overgordijnen dicht. 'De buitenwereld heeft er niets mee te maken. dat de kapelaan aan de borrel zit,' dacht zij. 'E komt alleen maar praat van...'

"Als je op de fabriek bent, heb je iets op te houden," zei Frits. "Je positie... je prestige... Maa thuis... thuis kun je je nog eens uitleven. Dan hang je het nette jasje maar eens aan de kapstok." Hij schonk de glazen weer vol. De kapelaan dacht: 'Hij heeft het karakter van vader, die dronk als een ketter, maar Frits houdt rekening met zijn positie op de fabriek. Hij is niet dom...' De kapelaan nam een bonbon van het kristallen schaalpje en veranderde van onderwerp.

"Wat ik vragen wilde, Frits. De weduwe van Daasdonk is bij me geweest. Ze heeft het moeilijk. Kun je ze thuis voor de fabriek geen stukken laten doen?..."

"Zoveel als ze wil," antwoordde Frits. "Je weet, ik kan jou niets weigeren." Hij schonk de glazen weer vol en raakte in een steeds vrolijker stemming. Zijn vrouw lachte met een zuurzoet gezicht mee. Zij kende haar man, en als hij zei, je moet je nette jasje eens uittrekken, wist ze wat er ging gebeuren. Zij herinnerde zich de woorden van haar moeder, die zei: 'Meisje, het blijft een Beukers, al heeft hij nog zulke mooie kleren aan en al zou hij tien broers hebben die kapelaan zijn.' 't Is al vele jaren geleden, dacht zij, dat moeder me waarschuwde. Moeder kende de Beukers. 'Als niet

komt tot iet, kent iet zich zelve niet,' zei ze tegen me. Het is op hen van toepassing. Zij stond van haar stoel op, liep naar de keuken en zei tegen het meisje:

„Ga vanavond maar eens lekker vroeg naar huis, de dag heeft lang genoeg geduurd.” Uit de salon klonk het lachen van de twee broers haar tegen. „Mijnheer kapelaan is jarig...” zei ze tegen het meisje en liep de keuken uit.

*

Lange Tinus zwenkte de straat in en liet de fiets uitrijden. Bij het poortje dat langs zijn woonhuis liep, remde hij krachtig af en stapte met stijve benen van zijn fiets. Bijna botste hij tegen Gerda, die juist de straat overstak.

„Hé!...” Breed glimlachend zag hij haar aan. „Hoe is het met Dré?...” Bestoft en bezweet stond hij tegenover Gerda. Zijn schoenen waren overdekt met het grijze stof van de hei, evenals zijn broek, waarvan de pijpen onder met touwtjes bijeen waren gebonden en de enkels nauw omsloten. De grote blauwe drinkenskruik hing aan een fabriekspees over zijn schouder en bungelde met iedere beweging die hij maakte heen en weer. Tinus trok de pet een beetje recht, waardoor een grijze haarlok naar voren schoof. Gerda keek naar de voering die onder de pet uitbouwde en naar de grote donkere ogen, die rustig en in een ernstige vraag op haar gericht werden. Zij zei:

„Dré mag uit bed, en vandaag heb ik de eerste postwissel van het ziekengeld ontvangen.”

Jans, die door het raam Lange Tinus en Gerda zag staan, liep naar buiten en haastig alsof ze met haar tijd moest woekeren, zei ze met een radde tong:

„'t Is verschrikkelijk, dat ze zo met de mensen spelen. Ze doen net of we volop in de centen zitten. En iedere dag moet er toch maar brood op tafel zijn!...” Gerda knikte instemmend, en Lange Tinus gromde:

„Het is Godgeklaagd om iemand zo lang op z'n geld te laten wachten.”

„Ja! .. ja! .. iedere dag moet er brood zijn,” antwoordde Gerda en keek langs Lange Tinus naar haar twee jongens die op straat speelden. „De kinderen vragen niet, kan het wel, kan het niet! .. Ze kijken wat er op tafel komt.” Gerda wandelde langzaam verder naar de winkel op de hoek.

Tinus liep met de fiets aan de hand het poortje in en Jans liet de deur met een harde slag achter zich dichtvallen. In de huiskamer teruggekomen, veegde Jans met de voorschoot langs het neusje van haar jongste kind, dat anderhalf jaar was en in een hoge kinderstoel bij het raam zat.

„Alweer een mooi neusje! ..” en ze streelde over het smalle gezichtje en keek lachend in de grote kinderen die haar tegenblonken.

Uit het hoekkastje nam ze borden. Met snelle bewegingen zette zij ze op tafel en bleef toen even verstrooid naar de borden kijken. Gedachteloos streek Jans een losgeraakte haarlok achter het oor.

„Nu nog het bordje voor ons klein meisje,” zei ze hardop. Ze zag een schaduw langs het raam glijden en direct daarop werd de keukendeur opengegooid en stormden twee meisjes en drie jongens giechelend en stoeiend de huiskamer in. Lange Tinus trad het laatste binnen met z'n zoontje van drie jaar op de arm. Hij lichtte hem hoog op en zette hem met een zwaai op de grond. Lachend keek hij toe, hoe zijn kinderen de stoelen naar de tafel schoven en met vorken op de borden gingen trommelen.

„De muziek is gearriveerd,” riep hij Jans toe en zette de kraan open om zich te wassen. Hij liet het water langs zijn nek en armen stromen en proestte van het schuimend zeepwater.

„Jans geef me de handdoek! ..” riep hij. Jans die juist het aardappelwater in een pannetje overgoot waarin een stukje vet was gesmolten, reikte hem de handdoek aan. Daarna roerde zij door de pruttelende gortepap, die in een grote pan boven een gasvlam stond.

„Ben je klaar?..” vroeg Jans, „dan kunnen we eten!..” Zij wachtte zijn antwoord niet af en liep met de pan dampende aardappelen de huiskamer in. Tinus keek haar met een schuine blik na en schudde even het hoofd.

„Altijd haast,” mompelde hij en legde de handdoek weg. Zijn aandacht voor Jans werd afgeleid, toen Wim in de deuropening verscheen. Lange Tinus keek hoe zijn oudste zoon, met een zekere rust, op een stoel aan tafel plaats nam. 'Zijn ogen zijn van Jans, maar z'n lengte heeft hij van mij,' peinsde hij. 'Nog enkele jaren en dan gaat hij van school. Wat zou hij willen worden?..' Staande in de keuken bekeek hij de kring rond de tafel en schudde weer lichtelijk het hoofd. 'Wat zal er allemaal uit groeien?.. Zou het waar zijn, wat Gust me vanmiddag vertelde: dat de jeugd een betere toekomst tegemoet zal gaan? Als het waar is,.. zal er ook geen DUW meer zijn.' Met een ruk schudde hij de gedachten van zich af.

„Stilzitten en bidden,” snauwde Jans boven de kwetterende kinderstemmetjes uit. Zij maakte een kruis en bad het „Onze Vader” voor, onderwijl het kleinste kind in de kinderstoel naast zich aan tafel zettend.

„Onze vader die in de hemelen zijt, Uw naam worde geheiligd, Uw rijk kome, Uw wil geschiedde op aarde zo als in de hemel...” Vlug en met een-tonige stem rolden de woorden over haar lippen. Tinus en de kinderen baden na:

„Geef ons heden ons dagelijks brood en vergeef ons onze schulden...” Het klonk als het murmelen van water in een kleine beek. Met een kort kruisje werd het gebed beëindigd. Men had honger en de kinderen keken begerig naar de dampende aardappelen. Het krassen van vorken en lepels over de borden, het smakken van de mondjes en de vermanende stem van Jans, waren de enige geluiden die nog werden gehoord.

Toen Tinus de laatste hap naar binnen sloeg, schoof hij het lege bord verder op tafel en stond op.

„Ik ga even naar Gust Verhagen, Jans! ..”
„Naar Gust?.. wat moet je 's avonds bij die rooie doen?..”

„Rooie, rooie?.. waren we het allemaal maar, dan hadden wij vanavond misschien een stukje spek op tafel gehad.”

„Je weet wat de kapelaan van Gust Verhagen gezegd heeft... Op de fabriek...”

„Mens hou je mond en laat de kapelaan zich bij de catechismus houden!..”

„Maar je had nog op de fabriek kunnen werken, als...” Tinus gaf geen antwoord meer, hij sloeg de deur achter zich dicht en liep het plaatsje af.

Zwijgend deed Jans de afwas en bracht daarna de vier kleinste kinderen naar bed. Zij dacht niet meer aan Gust Verhagen, toen zij de kleertjes na-keek, maar peinsde zwaar, hoe alles weer versteld moest worden. Buiten hoorde zij de roepende stem men van de kinderen, die tussen de groene hager, speelden. De ondergaande zon overtrok de achter-gebouwtjes van de woningen, met een purperen gloed, die in de ruiten weerkaatste. Jans keek door het raam naar buiten waar zij enkele buur-vrouwen op het tuinpad bijeen zag staan. Zij dacht:

„Ik zou ook wel even naar buiten willen. Even een praatje maken en de kousen en kleren die hier voor me liggen, vergeten...” Jans verzonk in weemoedige gedachten en streek de losgeraakte haarlok naar achteren en stak haar opnieuw met een speldje vast. Haar handen rustten werkeloos op de tafel. Ze voelde zich vermoeid en het was, of het bloed steeds trager door haar armen en benen stroomde. Zij zag Lange Tinus weer de plaats op komen lopen en bleef besluiteloos op haar stoel zitten. De fijne rimpeltjes rond haar ogen werden dieper, toen zij de krant opmerkte die hij in zijn zak had en waarvan een smalle witte streep zichtbaar was. Ze voelde weer de onbestemde vrees in haar hart, die telkens terug kwam als zij hem met die krant binnen zag komen.

„Je moet die rooie krant maar weer lezen... dan zul je wel vlug werk hebben!..” In haar stem

klonk een verwijtende ondertoon, die Lange Tinus niet ontging. Hij legde zijn grote hand op haar hoofd, streelde even het haar en antwoordde:

„Als ik de krant gelezen heb, mag jij hem ook in zien...”

„Dank je wel, ik moet niets van die rooien hebben!... Opruiers! meer niet. Je moest wijzer zijn, een vader van een gezin...”

„De kapelaan...” Tinus maakte een slome afwerende beweging:

„Laat de kapelaan met rust Jans, hij werkt niet in de DUW...” Jans stond op en liep zwijgend naar buiten. Zij dacht: 'Stel je voor dat mijnheer de kapelaan in de DUW moest werken?... Je kunt met hem niet praten. Hij is net een grote eigenwijze jongen.'

De schaduw van de avond had de purperen gloed over de achterbouwtjes van de woningen verdrongen tot ver achter de huizendaken, waar de lucht van zachte rose kleuren overging in de donkere blauwe tinten. De schelle roep van Jans klonk over de tuintjes, toen zij haar kinderen riep, die even later boven een groene haag uitdoken en speels naar binnen liepen. Jans schoof het gordijn voor het raam en draaide de knop van de elektrische schakelaar om. Een spaarzaam licht viel op de tafel en de ingevallen duisternis trok zich langs de muren naar de zoldering terug. Met vermoeide blik keek Jans naar de kleertjes op de stoelen en de klompjes en schoenen die over de vloer gespreid lagen, waar zij waren uitgeschoten. De stilte in de huiskamer, nu de kinderen in bed lagen, maakte haar rustig, en de verspreid liggende kleertjes op de stoelen ergerden haar niet. Zij haalde ruim en diep adem en keek op naar Tinus, die diep over de krant heen gebogen, tegenover haar aan de tafel zat.

„De vrouw die hier twee deuren verder woont, verwacht haar negende kindje...” zei ze tegen hem. Haar stem had alle schelheid verloren en klonk zacht door de kamer. Lange Tinus lichtte het hoofd op en keek in de warme blik die op hem gericht lag. Hij vond er zijn jonge jaren in terug,

als hij 's avonds met haar langs de berm van de weg zat en het licht van de maan in haar ogen blonk. 'We worden oud,' peinsde hij. 'Haar ogen zijn vanavond jong, maar die rimpels er om heen, tekenen de jaren.' Met zijn blik omhelsde hij haar, hij voelde zich te vermoeid om haar hoofd in zijn handen te nemen en haar lichaam tegen zich aan te drukken. 'Die verdomde moeheid in m'n poten en armen. 't Is of de schop nog tussen m'n handen geklemd ligt.' Onrustig wordend boog hij zich opnieuw over de krant en gaf Jans korte antwoorden. 'Altijd praat ze over de kinderen of over de burenen,' dacht hij korzelig wordend. 'Als ik die verdomde vermoeidheid in m'n armen niet voelde...'

Verwijtend keek Jans hem aan, omdat hij niet meer antwoordde en legde met opeengeklemdde lippen de ene kous naast de andere over de leuning van de stoel. Haar gehele gedachtenloop was gericht op de kinderen en het huishouden, op de kousen en kleren die voor haar op de tafel lagen. Peinzend bekeek Jans het broekje dat zij met gestrekte armen in het licht van de lamp hield. 'Ik zal er maar weer een lap opzetten...' Ze voelde zich plots opgesloten in een nauwe ring van zorgen, die haar benauwde nu Tinus in de krant verdiept, geen aandacht voor haar scheen te hebben.

Hoe graag zou ze het niet anders willen, eens uit de sleur van alle dag te zijn, uit de zorgen die haar zo moe maakten. Altijd moe... het doet m'n hart pijn. Haar zuster had onlangs gevraagd om eens een paar dagen over te komen, maar Tinus zei: 'ik wil wel een paar dagen op de kinderen passen, maar dan kan ik geen brood op tafel brengen.' Dus daar zal ik maar niet langer meer aan denken...

Met een korte beweging legde Tinus de krant neer en keek op de klok.

„Ik ga naar bed Jans!..." Zij keek op, wilde ook wel naar bed. Ze voelde zich doodop maar zag het werk voor zich op tafel liggen. Zij antwoordde:

„Goed... ga maar vast. Morgen is het weer vroeg dag voor je..." Iedere avond gaf zij het zelfde antwoord, automatisch en vanzelfsprekend.

Tinus rekte zijn armen wijd uit en gaapte luid. Hij stond naast haar en keek naar de haarlok die langs haar oor afhing en de gebogen lijn van de hals die onder de haarwring uitsprong.

„Die vervloegte DUW,” gromde hij hees. Tinus draaide zich om en liep met trage stap de kamer uit, denkend hoe hij vroeger de haarwring losmaakte en zijn handen door dat lange haar liet spelen.

Jans bleef alleen achter en het leek haar toe of de huiskamer hol en leeg werd en of de muren terugweken. Zij hoorde Tinus boven, zwaar snurken en een onbestemd jaloeersch gevoel bekróóp haar. 'Is het wel jaloezie... of is het m'n lichaam dat om rust roept?.. en mezelf naast hem in bed doet verlangen?..' vroeg ze zich af. Jans wist het niet en dacht er ook niet langer over na. Haar blik viel op de plaat die in het halfduister van de kamer tegen de muur hing en waar de Heilige Familie op stond afgebeeld. Jans vond het een mooie plaat. Het kindje Jezus, met een vriendelijk rond gezichtje en twee heldere blauwe ogen die de kamer inkeken. Maria met een zachte en vriendelijke mond, die het kindje Jezus toelachte. En dan St. Josef, die van achter een werkbank op hen beiden neer keek. Zijn ene hand streelde de bruine baard. 'Vroeger streelde Tinus altijd m'n haren,' dacht Jans opeens en dan neuriede hij. Het leek dan of z'n stem diep, heel diep uit zijn borst kwam, het bracht je aan 't dromen... De herinneringen aan haar eerste huwelijksjaren, stegen helder voor haar geest op. Zij was nog vrolijk en had geen zorgen. Zij wist dat ze niet lelijk was en Tinus had regelmatig werk... Jans boog zich over het broekje, dat een winkelhaak vertoonde. 'De jongens verslijten veel', dacht ze hardop. 'Ze worden groot en ruw... Vroeger was dat anders. Ik leerde hun de kleertjes opvouwen, naar nu denk ik daar niet meer aan, en ik voel me er te vermoeid voor om het telkens weer opnieuw te zeggen.' Jans liet haar blik opnieuw over de plaat glijden. 'Toen moeder me die plaat schonk, hadden we het niet slecht...'

peinsde zij. Eèn kindje... maar daarna kwam er ieder jaar eentje bij. De pastoor zei: Leef zoals je moeder je geleerd heeft. Volg de geboden van Onze Lieve Heer en de zegen zal op je huis rusten. Moeder heeft veertien kinderen groot gebracht, maar ze kon het niet helpen dat de schrik haar om 't hart sloeg, als Lange Tinus 's Zondags de kinderen met 'n cent de deur uitlokte en hij met haar begon te stoeien.'

'In de biechtstoel van de pastoor had zij om raad gevraagd. Ze voelde zich toen nog jong en de zorgen dreigde haar te overvleugelen. De pastoor wees naar het tabernakel en zei: daar woont de Heiland, bid vol vertrouwen tot Hem. Niemand klopt tevergeefs bij Hem aan. Novenen had ze gehouden en kaarsen voor de heilige beelden aangestoken, maar reeds een jaar later had zij weer moeten bevallen, en de bevalling was zwaar, heel zwaar geweest.' Jans zuchtte diep toen zij hieraan terugdacht. 'Nachten had men bij haar gewaakt. Zij was er niet meer geheel van bovenop kunnen komen en anderhalf jaar later kwam de vijfde.' Jans staarde in gedachten recht voor zich uit, en keek over de jaren heen. 'In het begin had zij nog tegen haar moeheid en tegen de ontredde in het huishouden gevochten, had zij de meubeltjes in de huiskamer nog kunnen beschermen tegen de speelse vernielzucht van de kinderen. Nu kon ze niet meer. Ik hoop dat Wim over enkele jaren van school kan en hij 'n paar centen mee kan verdienen.' Zij hoorde de klok van de kerktoren twaalf uren slaan. 'Zal ik maar naar bed gaan?...' vroeg zij zich af. 'Morgen is 't toch weer het zelfde...'

In het keukentje sneed Jans het brood, dat Lange Tinus de andere dag mee naar het werk nam, onderwijl met haar lippen een stil gebed prevelend. Daarna trok zij met trage bewegingen haar kleed uit en voor de spiegel staande, maakte zij de haarwring los, haar dat in lange golven langs de schouders viel en tot het middel reikte.

In de spiegel kijkend, bevoelde zij haar borsten. Twijfel heerste er al enkele weken in haar hart,

Het was een van die groote van weer 'n kind...
Hij was toen nog in de ogen die haar angst
verruilde, hij was in de spiegel en vlocht
het licht in een kleine vloed.

Kein licht vlocht hij uit en stommelde
naar voren, het was 'n Tins in een loodzware
wind van voren.

HOOFDSTUK V

De dag was drukkend en heet. De lucht boven de hei trilde onder de stralen van de Augustuszon, die het hoogste punt van haar dagelijkse kringloop nog niet bereikt had. De berkenstruiken op de lage wal, lieten de bladeren hangen en kregen een gore, groene kleur. De DUW-arbeiders leden onder deze hitte. Zij dronken liters water, dat in grot kannen werd aangevoerd die tot aan de hals in de grond gegraven werden.

Dré stond weer tussen de ploeg ingeschaard. Hij voelde nog de slapte in de spieren van zijn armen en benen. Met 'n verbeterd mond, opdat de anderen zijn trillende lippen niet zouden zien, smakte hij grote scheppen aarde in de bak van de kipkar.

„'t Lijkt of de zon ons wil stoven,” zei hij tegen Gust, die met een verhit gezicht de schop aanscherpte. Dré strekte zijn rug en veegde zich het zweet van het voorhoofd. Hij keek uit over de ontgonnen hei. Het leek hem toe of de schuilketen rimpelden onder de hitte die van het veld opsteeg. Hij luisterde naar het gonzen van de bijen achter de hoge wal, waar nog een stuk ongerepte hei lag, dat zich uitstreckte tot de grote weg. Het maakte zijn hoofd zwaar en verwekte wonderlijke dromen. Onwillekeurig nam hij weer zijn zakdoek in de hand en veegde zich opnieuw het zweet van het voorhoofd en uit zijn nek. Afwezig keek hij even naar de anderen, die met regelmatige bewegingen de schoppen in de grond staken en met een zwaai, telkens een schep heizand in de bakken gooiden. Nelis riep:

dat kromp bij de gedachte van weer 'n kind...
Met een zachte glans in de ogen die haar angst
verborg, bekeek zij zich zelf in de spiegel en vlocht
het haar in een dikke vlecht.

Even later knipte zij het licht uit en stommelde
naar boven, waar Lange Tinus in een loodzware
slaap verzonken lag.

HOOFDSTUK V

De dag was drukkend en heet. De lucht boven de hei trilde onder de stralen van de Augustuszon, die het hoogste punt van haar dagelijkse kringloop nog niet bereikt had. De berkenstruiken op de lage wal, lieten de bladeren hangen en kregen een gore, groene kleur. De DUW-arbeiders leden onder deze hitte. Zij dronken liters water, dat in grote kannen werd aangevoerd die tot aan de hals in de grond gegraven werden.

Dré stond weer tussen de ploeg ingeschaard. Hij voelde nog de slapte in de spieren van zijn armen en benen. Met 'n verbeteren mond, opdat de anderen zijn trillende lippen niet zouden zien, smakte hij grote scheppen aarde in de bak van de kipkar.

„'t Lijkt of de zon ons wil stoven,” zei hij tegen Gust, die met een verhit gezicht de schop aanscherpte. Dré strekte zijn rug en veegde zich het zweet van het voorhoofd. Hij keek uit over de ontgonnen hei. Het leek hem toe of de schuilketen rimpelden onder de hitte die van het veld opsteeg. Hij luisterde naar het gonzen van de bijen achter de hoge wal, waar nog een stuk ongerepte hei lag, dat zich uitstreckte tot de grote weg. Het maakte zijn hoofd zwaar en verwekte wonderlijke dromen. Onwillekeurig nam hij weer zijn zakdoek in de hand en veegde zich opnieuw het zweet van het voorhoofd en uit zijn nek. Afwezig keek hij even naar de anderen, die met regelmatige bewegingen de schoppen in de grond staken en met een zwaai, telkens een schep heizand in de bakken gooiden. Nelis riep:

„Klaarr! ... dan gaan we weer! ..” Traag rolden de kipkarren over het smalle spoor naar het stort.

Bij het middagschaft, toen de ploeg zich in de koele schaduw van de hoge wal legde, zei Dré:

„Sinds ik hier weer terug ben, wordt er harder gewerkt.” Hij keek de rij mannen langs en zijn blik bleef op Gust rusten, die zich naar hem toedraaide en antwoordde:

„De Heide Mij. is goochem, ze weet precies hoe ze het aan moet leggen om ons harder te laten pezen.” Grommend stemden de anderen in en keken op naar Gust en Dré.

„We moeten vier karren per dag meer verstouwen, willen we aan onze centen komen,” zei Nelis grimmig. „En dat allemaal voor hetzelfde rantsoentje brood... we moesten het verdommen! ..”

„Niet zo revolutionnair, ..” zei de Mop. „We zijn er nog niet maar we komen er wel. Ze hebben het zelf door de radio gezegd.” De lichtjes in zijn ogen flikkerden op. „Kijk maar hier naar de hei. Komt het er niet prachtig bij te liggen? .. Daar heeft Moppie aan meegewerkt. Als Beel het ziet zegt hij: 'Zie je niet dat het werkvolk niet meer vreten nodig heeft? .. Doe er nog maar een paar schepjes aardappelmeel in het brood bij, 't geeft niets, allemaal vitamines ... zullen we zeggen. 't Gaat goed! .. zolang ze nog 'n scheet kunnen laten ... verdienen we dik, we komen er wel! ..’”

„'t Is de Mop weer! ..” teemde de smid en schoot in een lach.

Gust gooide een kluitje aarde in de nek van de Mop en zei lachend en tegelijk ernstig:

„Je moet eens verstandiger praten ... Wij hebben de mening van Beel niet nodig.” Gust strekte zijn arm wijd uit en maakte een beweging alsof hij met één streek alle DUW-arbeiders van de hei naar zich toe wilde halen, en vroeg: „Hoe zou nou jullie mening zijn, als eens iemand van ons zei: 'de broodrantsoenen moeten omhoog en het loon hier moet maar eens wat beter worden? ..’”

De stemming laaide op, ze begonnen door elkaar te praten. Lange Tinus riep boven de anderen uit:

„Maar in de krant heb ik zelf gelezen dat DUW-arbeiders de schoppen er voor hebben neergegoid!..” Piet Wanrooy keerde zich met een ruk naar hem toe en riep heftig terug:

„We hadden het ook moeten doen, toen die opgeblazen kikker hier over de hei rondsprong!..” Daarna keek hij de Mop aan die hem aanstootte en zei:

„Wij hier staken?.. Ha!.. ha!.. we zijn nog schapen, we vreten geen hei, dat is 't enige verschil...”

Nelis stond op en keek de Mop streng aan. Zijn wijsvinger naar hem opheffend zei hij:

„Je moet de arbeiders niet voor schapen uitmaken. 't Is al erg genoeg dat anderen dat zeggen. Jij neemt overal een loopje mee...” Heftig trok Nelis aan zijn pijp en keek met peinzende blik naar de verte. Zijn borstelige wenkbrauwen lagen in een diepe frons getrokken. Met de rug naar de mannen toegekeerd, luisterde hij naar Lange Tinus, die zijn vuist dreigend uitstak en riep:

„'t Is God geklaagd, 'n goeie twee jaren zijn we bevrijd en 't is nog geen haar beter geworden. Je zit hier ijskoud het brood van je kinderen op te vreten... en je bent er al zo aan gewoon, dat je er niet eens meer bij nadenkt!..” Nelis knikte zonder om te kijken. Zijn ogen vernauwden zich tot kleine spleten en hij blies de rook ver van zich af.

Dré tekende kleine figuurtjes in het zand. Hij dacht: 'Er is hier in de ploeg iets veranderd. Nelis kan niet meer zoveel van de Mop verdragen. Maar Nelis heeft gelijk als hij zegt, dat de Mop overal een loopje mee neemt. De Mop neemt het leven niet ernstig, daarom lacht hij, ook met ons hier. Het is net of Nelis altijd ergens over piekert. Hij praat veel met Gust en dan kijkt hij naar de verte, of hij daarachter iets ziet. Aan de smid zie ik niets bijzonders. Hij schiet 's avonds nog even langzaam in zijn jas als op de eerste dag dat hij hier kwam werken. Hij is ook niet magerder geworden, zoals de anderen. Vooral Piet Wanrooy. Het viel me op toen ik weer hier kwam. Hij snauwt veel meer dan

eerst en soms denk ik dat hij koorts heeft, als hij je aankijkt. Maar ik ben ook magerder geworden. Maar wat geeft me dat?..' Dré bekeek zijn armen en polsen. 'Als ik weer de ouwe ben, verzet ik weer even veel grond... Er moet meer grond verzet worden. Vier kipkarren,.. 't is niet flauw. Wie zou die opgeblazen kikker zijn?..' Hij zag Piet Wanrooy aan, die met zijn arm naar Gust zwaaide. Gust zei:

„Van 'n staking zijn ze bang.” Lange Tinus viel hem direct in de rede en antwoordde:

„Maar je kunt toch zomaar niet staken?.. Het bestuur van onze bond zei: dat staken uit den boze is en dat wij tegenwoordig met de werkgevers moeten samenwerken... Zo wil het de paus,” zei hij. „De paus heeft er brieven over geschreven. Hoe ze die noemen, weet ik niet.”

„Zou jij met die opgeblazen kikker kunnen samenwerken?..” vroeg Piet Wanrooy.

„Ik niet,” antwoordde Lange Tinus, „maar daar is het bestuur van de bond voor.”

„Maar je bent Bergen toch nog niet vergeten?.. Jullie bestuur heeft daar geen bakkes over opengedaan en wat hebben ze tegen de ontslagen gedaan?.. ons nagetrapt! dat hebben ze...” Hij knipperde zenuwachtig met z'n ogen en zei afgebeten: „Veel geschreeuw en weinig wol!.. Jullie bestuur werkt samen met Jan de fabrikant en ze nemen 'n loopje met ons...” Koppig duwde hij met zijn duim het sigarettenpeukje diep in de rullige grond.

Het fluitsignaal kaatste tegen de hoge wal terug. Met tegenzin stond Dré op. Hij stopte de drinkenskruik onder het zand, om de thee koel te houden. In de verte zag hij de DUW-arbeiders uit de schuilketen te voorschijn komen. Ze liepen met stroeve benen naar de schoppen, die als afgebroken stengels in de grond staken en naar de kruiwagens die op 'n rij in het gelid stonden.

„Kijk,” zei Gust, en hij wees naar de lucht boven het dennenbos. „De Bilt gaat gelijk krijgen.” Dré keek naar de blauwgrijze stapelwolken, met witte

randen omzoomd, die wazig boven het bos uitstegen.

„Ik heb er geen spijt van, je gaat kapot van benauwdigheid,” antwoordde hij. De lucht werd drukkend en geen windje beroerde de blaadjes aan de berkenboom, of deed de heitakjes ritselen. Dré oogde de kraaien na, die laag boven de hei vlogen en in wilde vlucht dooreen dwarrelden. De vogels gaan 'n schuilplaats zoeken', peinsde Dré. Als straks de bui loskomt, moeten we met de hele ploeg in de keet. Het dak lekt als 'n mand. We zullen toch nat worden... De Heide Mij. laat niets maken, alles is even rot en versleten, behalve de bazenkeet, daar ligt 'n pannendak op, maar Heine moet ook loonlijsten klaarmaken. Dré veegde zich het zweet af, dat hem tappelings langs het gezicht stroomde. Zwarte vegen van het stof bleven achter.

Gust keek telkens even op. Hij bewonderde het kleurenspeel in de stapelwolken, die vol onweer en regen nader schoven. Blauwe en violetachtige tinten vloeiden dooreen en werden diep en donker van kleur en hulden het dennenbos in een schemerlicht. De zilveren randen van de wolkenkoppen veranderden steeds van vorm en leken op kronkelende slangen. Gust hoorde van verre het zwakke gerommel, dat vanuit de wolken over de hei rolde en hij zag dat ook Nelis en de anderen luisterend opkeken.

„'t Wordt zwaar weer,” zei Nelis. „Kijk die gele vlekken daar, dat is hagel...” 't Lijkt wel of z'n stem in een kussen gesmoord wordt,' dacht Gust, 'en niemand geeft er antwoord op. Het weer speelt voor ons 'n grote rol. Als we moeten schuilen, verdienen we niets. Lange Tinus gelooft niet aan weerberichten door de radio. Hij zei straks tegen me, krijg de milt met je Bilt!... Hij houdt het met de molenaars, maar die sterven uit. Ook het meel maalt men tegenwoordig electrisch. 't Gaat vlugger en het is goedkoper. De Slome vroeg vanmiddag, waarom er hier geen bulldozers gebruikt worden? 't Gaat toch vlugger?...', zei hij. Ik weet niet of hij het begrepen heeft. Toen ik het hem

uit wilde leggen, bleef hij me aankijken. Nelis en Lange Tinus knikten. Nelis zei: 'ze moeten ons toch onderhouden.'

„'t Is benauwd,” wendde Gust zich tot Dré, terwijl hij de schop in de grond stak. „Het lijkt wel of de lucht dik wordt.” Hij haalde de kruik uit het zand te voorschijn en riep, terwijl hij deze omhoog stak: „Vijf voor de putter!...” Met lange teugen liet Gust het frisse water langs zijn gehemelte klokken en spoelde de stoffige smaak uit z'n keel. Met schuinse blik keek hij naar de adamsknobbel van Lange Tinus, die met iedere slok naar voren sprong. 'Ik hoor z'n strot kraken...' dacht hij.

Een koele wind streek langs de hoge wal en dreef het droge zand wiegend voor zich uit. Van achter de donker geworden dennenbossen kwam het onweer snel nader. De DUW-arbeiders keken naar de bliksemstralen, die uit de inktkleurig geworden wolken schoten en de hemel telkens in felle blauw-groene lichtflitsen zetten. Het rommelen van de donder vulde de lucht en echode tegen de bossen terug. Niemand dacht nog aan de volgeladen kipkarren. Lange Tinus zei:

„Jans is nu met wijwater het huis aan 't bekruisen. Ze is bang van onweer. Waarom...?” Een windruk nam zijn woorden mee; zij gingen verloren in een grote stofwolk, die als een grijze mist in wilde dans over het veld stoof, waarachter de bossen schuil gingen.

De lichte zonnevlek op het veld werd door de donkerblauwe schaduwen voortgestuwd en tot achter de bomen van de grote weg verdreven.

„Waarom fluit Heine niet af?...” vroeg Dré.

„Heine affluiten?... die zit achter de konijnen aan. Maar laat hem stropen, ik ga schuilen.” Gust strekte zijn arm uit en liet de eerste grote regendroppels op zijn geopende hand spetten. „Ze voelen warm aan,” zei hij en liep met Nelis op naar de schuilkeet. Lange Tinus bleef staan en keek naar de donkergrauwe wolken boven zich, die stuwend en kolkend rond elkaar heen wentelden. Hij zei tegen de smid die naast hem stond:

„'t Lijkt wel of de wolken koken. Jans zal wel bang zijn. Als het 't nachts onweert, stapt ze uit bed en bidt de rozenkrans tot het onweer is afgedreven. 't Liefst zou ze ook de kinderen uit bed willen halen, maar dat kan ik niet hebben. De angst er voor heeft ze nog van vroeger, toen ze nog thuis was. De bliksem sloeg in het huis en in een kwartier stond de hele keet in brand. De geit, het varken en haar jongste broertje verbrandden levend. Ik ga ook schuilen, het lijkt wel of het avond is.” Lange Tinus draaide zich om, maar de smid trok hem aan de mouw.

„Kijk daar! .. de keet van de kruiploeg valt in diggelen.” Lachend keek de smid naar de schotten die scheef en schots tegen de grond vielen. „Je kunt wel zien dat Pierre Hendriks d'r niet bij is. Moet je ze zien klungelen! ..”

„We zullen 'n handje helpen Slome, ze moeten toch ook kunnen schuilen.” Nog lachend liep de smid achter Lange Tinus aan.

Met een krachtige beweging wipte Lange Tinus de Peuter op het dak van de schuilkeet, die weer snel in elkaar was gezet.

„Blijf daar zitten aap! tot we het dak met grond verzwaaard hebben.” Hij nam een schop en zei: „Als nou ieder wat grond op de hoeken gooit...” Een hevige windstoot gierde over het veld en sloeg onder het dak van de wankle schuilkeet. Even stond het dak als een vierkant zeil op één hoek recht in de lucht, en zwaaide dan om. Verstijfd van schrik hoorden de mannen de klap, waarmee een punt van het dak op het hoofd van Lange Tinus bonsde. Zij zagen hoe hij door de knieën sloeg, en steunend op zijn arm, zich weer langzaam half oprichtte. Met zijn grote ogen keek hij hen verwonderd en halfvragend aan. Plotseling gleed de arm machteloos onder het lichaam weg en Lange Tinus viel met een zucht op de grond terug en bleef uitgestrekt op het hete zand liggen.

Grote regendruppels vielen neer en wierpen kleine stofwolkjes op. Stom geslagen stonden de mannen rond Lange Tinus. Een dun straaltje bloed

sijpelde traag langs zijn achterhoofd en kleurde het zand donkerrood.

Toen de stortregen zich uit de blauwzwarte hemel losmaakte, en het bloed wegspoelde greep iemand naar een jas en legde haar over zijn hoofd.

„Jesus! . . Lange Tinus krijgt een dak op z'n hersens! . .” Dré stak zijn beide handen uit, alsof hij het grote vierkanten schot wilde tegen houden. Als door een electrische schok getroffen, sprongen allen op en verdrongen elkaar naar buiten. Zij merkten niet hoe het water met bakken uit de hemel kwam vallen en in stromen langs hun nekken en ruggen liep. Uit de andere schuilketen werd gezwaaid en geroepen. Van alle kanten liepen de DUW-arbeiders toe.

De bliksemstralen volgden elkaar snel op en slingerden zich van wolk tot wolk. Het was alsof ze van de duister geworden aarde opsprongen. Het onweer barste in al zijn hevigheid boven de hei los. De donder kraakte en roffelde over het veld en de hei, langs de bomen van het bos verder. Vele handen grepen het dak dat op de grond lag en hielden het als een scherm boven het lichaam van Lange Tinus, die als in diepe slaap verzonken aan hun voeten lag. Voorzichtig legden Gust en Nelis hem op zijn rug. Gust liet zich op de knieën vallen. Grote druppels rolden uit zijn natte haren op de ontblote borst van Lange Tinus. Hij legde zijn oor op de plaats, waaronder het hart klopt. Dicht stonden de DUW-arbeiders rond hem opeen gedrongen:

„Leeft hij nog? . .” fluisterde de smid. Niemand merkte de schoonheid op van de grillige wateradertjes en de kleine meertjes, die de stromende regen op het zand toverde. Zij, die niet onder het dak stonden, hadden hun jassen over het hoofd geslagen.

„Het hart klopt nog,” zei Gust. In zijn stem klonk hoop. „Misschien is hij gewoon bewusteloos? . .” De regen kletterde hard op het houten dak en met honderden straaltjes liep het water er van af, langs de schouders van de DUW-arbeiders. Gust voelde

zijn handen jeuken. Star staarde hij naar het gezicht van Lange Tinus. „Vanmorgen vroeg hij me nog: waarom kunnen de arbeiders niet met patroons samenwerken? Ik geloof dat hij teleurgesteld was. Ik heb hem een boek beloofd, waarin er over wordt geschreven... Maar moet hij hier zo blijven liggen?... Kunnen we niets doen?...” Een harde donderslag deed hem even opkijken. Zijn blik gleed vragend langs de gezichten rond hem. Iemand zei: „De Geneeskundige Dienst moet gehaald worden... Het duurt te lang.”

„Ja!... ja!... we kunnen Lange Tinus hier niet laten liggen!...” Even sloegen de stemmen op. Fons Hoefnagels drong naar voren. Hij kuchte en zag Gust met vermoeide blik aan.

„Op de nieuwe boerderij langs de grote weg, hebben ze telefoon...” Hij wilde vragen 'waarom viel de keet in elkaar?...' maar bedacht zich. Waarom zal ik het vragen?... De keet is natuurlijk gammel. Ze zullen tegen me zeggen, 'vraag aan je moeder naar de bekende weg.' Zijn borst piepte en hij moest weer hoesten. Dré riep:

„Ik ga opbellen!...” Haastig keerde hij zich om en liep door de stromende regen terug naar de schuilkeet waar zijn fiets stond. Fietsend langs de bazenkeet, keek Dré met een snelle blik door het raampje naar binnen. 'Heine is er niet', zei hij hardop tegen zich zelf. Dan zwenkte hij met de fiets er omheen en fietste snel over de zandweg naar de boerderij.

De lucht was eentonig en grauw van kleur geworden. Zo nu en dan rolde de donder nog over het veld, maar de regen bleef gestadig neervallen.

„We zullen Lange Tinus naar een andere schuilkeet dragen!...” zei Gust. Tien, twintig grove handen tilden hem van de grond op. Twintig, veertig andere handen, vol eeltplekken en kloofjes, werden uitgestoken om het slappe lichaam te ondersteunen. De regen plensde op de geopende handen en spatte op van de warmte die zij uitstraalden. Beschut onder het dak, droegen zij Lange Tinus voorzichtig over het doorweekte veld naar een schuil-

keet; daar werden de jassen op de grond uitgespreid. De gezichten van de mannen stonden hard en strak. Niemand zei een woord en hun ogen zochten over de schouders van anderen heen naar het gezicht van Lange Tinus. Maar als zij de gesloten ogen zagen en de half geopende mond, wendden zij snel hun blik af en gromden tussen de tanden.

„Waar blijft de Geneeskundige Dienst? ... Waar zit Heine? ... Hij behoort hier te zijn, maar Heine is 'n stroper en hij stroopt ons ook ... Als hij hier komt, slaan we 'm rot! ... 't Is de schuld van de Heide Mij. dat Lange Tinus daar ligt.”

„Ze kijken nergens naar! ...” Vuisten werden in de broekzakken gebald. Piet Wanrooy staarde naar de bossen. Toen de Peuter iets tegen hem wilde zeggen, grauwde hij:

„Hou je bakkes! ...” Hij keek de Peuter met woeste blik na. Gust legde het oor nogmaals op de borst van Lange Tinus. Lang bleef hij in dezelfde houding, en toen hij zich weer oprichtte, lagen zijn kaken vast opeen geklemd. Hij keek Nelis aan en zei:

„Ik geloof dat hij dood is? ...” Zijn stem klonk zacht maar verwekte een deining onder de DUW-arbeiders rond de schuilkeet. Allen bogen het hoofd en namen de doorweekte petten en de door de zon verkleurde hoeden af, die dropen van het hemelwater. De ogen van de DUW-arbeiders leken grijs en donker als het dennenbos, waar de grote regendruppels traag van tak tot tak vielen in het zachte mos, waarop bosslakken hun slijmsporen achterlieten.

Snel liep Dré over de deel van de stal en opende de keukendeur. Hij keek in het rode verstoorde gelaat van de boer, die hem toeriep:

„Hé! ... hé! ... moet dat zo? ...” Dré hoorde het niet. Zijn gedachten zweefden rond Lange Tinus, die hij uitgestrekt op de natte doorweekte grond zag liggen.

„Kan de Geneeskundige Dienst opgebeld worden? ... Op de hei is een ongeluk gebeurd! ...” Met

vragende ogen zag Dré naar de boer en merkte de rozenkrans op die hij tussen zijn vette vingers geklemd hield. 'Ik heb ze in het gebed gestoord,' flitste het in hem op. Hij keek rond. De boerin zat breed aan de tafel, waarop haar rozenkrans lag van grote bruine kralen, zo groot als erwten. Aan haar rechterzijde zaten drie jonge vrouwen. Zij keken hem nieuwsgierig aan. Bij de grote schouw stonden twee jonge boeren. 'Misschien zijn het zoons van de boer,' dacht Dré, 'ze hebben dezelfde lichte ogen en hetzelfde vlashaar'. Zij hadden hun mouwen hoog opgestroopt en de gespierde armen waren bruiner door de zon verbrand dan de blote ronde armen van de jonge vrouwen, die hun handen nog samengevouwen op de tafel lieten rusten.

„Je bent net 'n verzopen kater...” hoorde Dré de boer zeggen. „'t Lijkt wel of je in je broek gedaan hebt.” Dré keek even naar het plasje water rond zijn schoenen. Hij voelde de drift in zich opgloeien. Afgemeten zei hij:

„Iemand heeft het dak van een schuilkeet op z'n hoofd gehad. Hij ligt er voor dood...”

„Jesus... Maria... en Josef!...” De boerin sloeg een kruis. „Is hij dood?...” Haar kleine, lichtblauwe ogen zagen Dré doordringend aan. En toen de boer aan Dré vroeg:

„En ben jij door die bui gefietst?...” wees de boerin naar haar oor en zei:

„Hij is doof.” Zij boog zich naar de boer toe en vertelde hem wat er op de hei gebeurd was. Dré merkte de verandering in zijn blik op. Hij trok de uitgebleekte wenkbrauwen hoog op en riep:

„Als onze Lieve Heer aan 't brommen slaat!...” en hij liet zijn hand op de knie vallen en vervolgde, zijn blik op het raam richtend: „Maar die stadslui geloven daar niet meer aan...” Dré haalde de schouders op. Ieder van zijn bewegingen voelde koud en klef aan.

„De Geneeskundige Dienst komt!...” De grootste van de twee jonge boeren kwam met forse stap de keuken weer ingelopen.

„Dank je,” zei Dré eenvoudig. Hij kreeg plotseling

haast om weg te komen en draaide zich snel op de hakken om. Hij luisterde niet meer naar de boerin die hem na riep:

„Schuil loch even! ..” 'Dat die boer dood valt met z'n verzopen kater!' dacht Dré hardop toen hij weer op de deel stond.

Langs het keukenraam fietsend, hoorde hij daar binnen een eentonig gemurmel van biddende stemmen.

Dré wilde de grote weg afzwenken om over een van de vele paadjes naar de schuilkeet terug te rijden, toen de claxon van een auto hem deed omkijken. De wagen van de Geneeskundige Dienst remde af. De chauffeur vroeg:

„Waar is het?” Hij had direct gezien een DUW-arbeider voor zich te hebben. Dré wees de richting aan.

„Ginds is een zandweg waar je met de auto over kunt...” De chauffeur zag in de verte de DUW-arbeiders zwaaien.

„Ik heb het al gezien,” riep hij naar Dré en vol gas gevend, snelde de auto met grote vaart de weg over.

Dré fietste over het glibberig geworden paadje vol met plasjes water, naar de schuilkeet terug. Daar aangekomen, zag hij nog juist, hoe Lange Tinus, gehuld in een grote grijze deken, in de auto werd gedragen, die door de DUW-arbeiders omringd werd.

*

Baas Heine sprong over de sloot die het bos van het zandweggetje scheidde en liep om de bazenkeet heen de hei op. Verwonderd liet hij zijn blik over het veld glijden en keek op zijn polshorloge. 'Godverdomme! .. ik zie niemand?..' Hard blies hij op zijn fluitje, maar het bleef stil en leeg op het veld en rond de schuilketen. Een stralenbundel brak door het wolkendek en legde de hei in een purperen gloed. Hij zag niet hoe een leeuwerik opsteeg en jubelend de zon tegemoet wilde vliegen.

Heine zag niets meer, zijn blik werd door de woede verduisterd. Met grote stappen liep hij door de heistruiken, waar de regendruppels aan de takjes bengelden en glinsterden in het zonlicht.

„Godverdomme!.. ze zijn gevlogen... Wacht maar!..” Hij balde de vuisten, liep haastig de bazenkeet binnen en smeed de deur met een harde slag achter zich dicht. Van onder zijn jas haalde hij drie konijnen uit en borg ze op in de ruime fietstas.

De avondzon toverde een gouden glans over de daken der huizen, over de boompjes en struiken die in de aaneengereide tuintjes van de arbeiderswoonwijk stonden. Rode en purperen strepen leken met grove penseelstreken tegen de blauwgroene hemel te zijn geschilderd, waardoor de rode daken donkerrood afstaken. Buiten was het koel en windstil geworden.

De dood van Lange Tinus hield de hele buurt bezig, en ieder sprak er over. Door het raam zag Dré de vrouwen dicht bijeen op het doorgangspad staan, dat achter de tuintjes doorliep, naar de straat. Zij maakten drukke bewegingen en knikten heftig met hun hoofden. Flarden van schelle en heldere vrouwenstemmen, drongen door de spleten van het raam naar binnen. Vol van treurige en opstandige gedachten staarde Dré naar buiten. Zo-even had hij nog enkele straatjongens bij het huis van Lange Tinus vandaan gejaagd. Zij klommen op de raamdorpel en trachtten door een spleet van het gesloten gordijn naar binnen te gluren, en zij bekeken het huis of ze het nu pas ontdekten. Dré wandelde de huiskamer enige malen op en neer en keek door het raam weer naar de vrouwen. Zijn gedachten gleden terug naar de hei. Hij zag Lange Tinus voor zich uitlopen, de schop onder de arm geklemd. Het beeld vervaagde tot een schemer, waarin hij Lange Tinus uitgestrekt op de grond zag liggen, grijs en grijs. Volgende week zou hij

op een lompensorteerderij gaan werken. Als in een flits schoot hem het denkbeeld te binnen om naar die sorteerderij te gaan en werk te vragen. Maar even snel schaamde hij zich voor deze gedachte. Lange Tinus is dood. Hij ligt in het ziekenhuis en ik zou daar even gebruik van maken? .. Hij zuchtte diep. Het zou onmenselijk zijn. Vanmorgen zei hij tegen mij: 'Jans is de gelukkigste vrouw. Haar snater stond niet stil. Ze haalde alle textielpunten uit het doosje om de geldige punten uit te zoeken. Als ik niet naar bed was gegaan, zat ik nu nog naar haar te luisteren.' Dré zag nog de grote lachende ogen voor hem. Als Lange Tinus met me praat, kijkt hij me altijd vaderlijk aan en legt hij z'n hand op m'n schouder. Hij is ook veel ouder dan ik.

De gouden gloed over de huizen trok weg en de rode en purperen kleuren aan de westelijke hemel werden donker en vaag. Dré merkte er niets van. Zijn gedachten cirkelden om de hei. Het was of de hitte nog in zijn nek brandde en de regen nog langs zijn schouders stroomde. 't Zou z'n laatste week in de DUW zijn, peinsde hij. De lompensorteerderij zal wel een andere arbeider aannemen. Daar gaat het werk gewoon door. Maar ook op de DUW gaat het werk gewoon door. De hoge wal moet afgegraven worden. Dré zuchtte weer en hervatte zijn loop door de kamer. De wereld draait gewoon door, maar voor Jans niet. Ze zal het moeilijk krijgen. Laatst zei Lange Tinus: 'Ik zou niet graag in haar schoenen staan. Je werkt hier en je ziet dus niet hoe het thuis reilt en zeilt, maar als ik het loon in haar handen leg en ik kijk haar aan, heb ik het al voor een hele week gezien.' Nelis had heftig geknikt. Ook de anderen hadden geknikt, zelfs de Mop. Hij zei: 'Kinderen hebben we niet, maar wat wil je met 'n DUW-loontje? ..' 'Het gaat niet goed,' antwoordde Lange Tinus en hij had driftig naar de kruik gegrepen om z'n opkomende woede weg te spoelen. Dré streek door zijn haren. 'Als je over alles nadenkt, zou je wensen dat je dood was,' bromde hij voor zich uit. De kleertjes van de kinderen verslijten en als ik Gerda

in de lege kast zie rommelen en ze zegt tegen me: 'Nu moet ik weer textielpunten laten verlopen...' en als je de krant leest en als... en als... Godallemachtig wat 'n wereld!.. En dan kwijlen ze door de radio dat het in Nederland zo goed gaat?.. Gust zei verleden week nog: 'Zoals Lange Tinus praat, zo praten duizenden arbeiders en ze staan niet allen in de DUW.' Maar Lange Tinus zal nooit meer praten.

Zwaarmoedig wordend, zette Dré zich op een stoel neer. Hij keek terug in het verleden en dacht aan de toekomst. Ongemerkt was de duisternis van buiten de huiskamer binnengeslopen. Zijn hoofd leek te barsten van de gedachten die op hem aanstormden. En vol bittere gevoelens keek hij naar de schemerlucht boven de huizendaken.

De stem van Gerda, die binnenkwam, deed hem opschrikken. Hij draaide zich om naar de deur en onderscheidde naast haar nog een donkere gestalte. 'Ze is niet alleen,' flitste het in hem op. Scherp naar de vreemde gestalte kijkend, wilde hij zich afvragen wie of die vrouw kon zijn, als hij met een schok de stem herkent. Snel liep Dré naar de schakelaar toe en knipte het licht aan. 'Nelly Maas!..' Ze is groot en struis. Gerda lijkt er 'n kind bij. Dré kijkt naar de ogen, die onder de lange gebogen wenkbrauwen geborgen liggen. In het zonlicht moeten die ogen blauw zijn, denkt Dré.

De hand die hem toegestoken wordt, voelt warm en krachtig aan. 'Dit is dus de vrouw waar Gust me van vertelde... Haar man is in Buchenwalde gestorven.' Dré luistert naar de klanken van haar woorden. Ze klinken hem vertrouwelijk in de oren. Haar bewegingen zijn vrij en ongedwongen. Het gesprek beweegt zich rond Jans en Lange Tinus en zwijgend luistert Dré toe.

„Als je in deze maatschappij weduwe wordt, ben je getekend,” zegt Nelly. „Toen mijn vader stierf, bleef moeder met tien kinderen achter. Er kwamen dames van de St. Elizabeth. Ze drongen vriendelijk lachend de huiskamer binnen en lichtten de deksels van de pannen. Zij keken of het maaltje

voor ons niet te kostelijk was." Nelly zweeg even en voegde er aan toe, Gerda en Dré om beurten aankijkend: „'t Is jammer dat ze na de oorlog weer uit hun schuilhoeken hebben kunnen kruipen. Straks komen ze bij Jans de deksels lichten..." Dré knikte zwijgend, maar zijn gedachten dwarrelde als bladeren in de herfst door zijn hoofd. Men had hem altijd verteld dat die liefdadigheidsinstellingen zoveel goeds deden en zoveel leed verzachtten. Ieder jaar werd er geld voor opgehaald. Hij herinnerde zich ook andere verhalen over de St. Elizabeth-vereniging, maar hij had ze met 'n korreltje zout genomen. Dré keek Nelly aan. 'Nee, deze vrouw liegt niet...' peinsde hij.

Jans zat in de grote rieten stoel, die de buurvrouw haar gebracht had. Haar handen rustten slap in haar schoot. De rustige en zelfverzekerde houding van Nelly had haar gekalmeerd. De kinderen, die zich als verschrikte vogeltjes schreiend aan haar rokken vastklemden, bracht Nelly naar hun bedjes. Wim bleef nog aan tafel zitten. Zijn beschreide ogen rustten op de stoel, waar zijn vader iedere avond in zat en de krant las. Met een droge snik en niet begrijpend dat alles vanaf deze dag anders zou worden, vroeg hij:

„Waarom liet Onze Lieve Heer toe, dat vader verongelukte?... Hij heeft toch niets slechts gedaan?... Hij sloeg ons nooit en moeder ook niet, en vader kwam nooit dronken thuis, zoals de buurman, die dan buurvrouw slaat... Ik hoor het wel als ik in bed lig, hoe ze dan huilt!..." Hij liet het hoofd zakken om zijn tranen voor de vreemde vrouw te verbergen.

„Maar daar heeft Onze Lieve Heer geen schuld aan, Wimpje," zei Nelly. Ze legde haar hand op zijn schokkende schouder en vervolgde: „En vader... het is 'n droevig ongeluk. Het kan ons allemaal overkomen..."

„Maar de kapelaan heeft op de catechismus gezegd, dat er niets kan gebeuren zonder de heilige wil van Onze Lieve Heer," verweerde Wim zich

koppig. „Hij bestuurt de wereld en we zijn allemaal ineens dood als Hij het wil. En nu... nu... nu hebben we geen vader meer!..” Hij liet het hoofd weer op tafel zakken en de tranen vloeiden rijkelijk over zijn wangen.

Nelly liet hem zijn verdriet uitschreien. Met een schuinse blik keek zij naar de buurvrouw van Jans, die in de andere hoek van de kamer bij het raam zat en op het schreiend geluid van Wim zelf in snikken losbarstte en steunend uitriep:

„Arm schaap!.. en nog zo jong!..” Haar lippen beefden, toen zij haar rozenkrans van onder haar schort uithaalde en met prevelende stem begon te bidden. Nelly haalde lichtelijk haar schouders op over de aanstellerige houding van de buurvrouw en keek weer naar Wim. Haar blik werd zacht en verloor iedere strengheid. 'Kinderlogica,' zuchtte ze. 'Een kinderziel is soms moeilijk te doorgronden, maar soms zijn ze zo open als een boek... Maar hoe geef je ze altijd een goed antwoord?.. Het is alles zo onwezenlijk wat men hen op de catechismus leert. Als je ouder wordt, denk je er natuurlijk anders over. Om vele dingen zou je kunnen lachen, ook al blijf je gelovig, om de verhaaltjes die je als kind op de mouw zijn gespeld. Maar zolang je kind bent?.. Je neemt het ernstig op. Wim proeft het eerste bedrog, maar hij kan het nog niet weten. Ik vind het erg. Het moet een kinderziel stuk slaan en wie zal de brokken herstellen?.. de pastoor?.. de kapelaan?.. die de kinderen de onzin inprenten?.. De kinderen geloven. Ze fantaseren er op door. Maar zij geloven ook in sprookjes. Ze vinden ze ook mooi en leven er in. Sprookjes vertellen iets van liefde...' Medelijdend keek Nelly naar het kinderfiguurtje van Wim. 'Als deze kinderen groot zijn,' peinsde ze in gedachten verzonken, geloven ze in het sprookje van de angst en zien de wereld als een wereld van God, die slaat en straft... Ook Pierre geloofde vroeger in deze wereld. Het heeft hem moeite, veel moeite gekost er zich vrij van te maken. Zij herinnerde zich de lange gesprekken, die zij met haar man voerde.

Tjeu was vrijdenker en hij liet Pierre zijn boeken lezen. Ook zij had die gelezen. Zij had met dezelfde moeilijkheden getobd. Toen zij met Tjeu in kennis kwam, was hun eerste tijd vol geweest van geloofsvraagstukken. Zij dacht aan haar moeder, die haar de deur gewezen had, omdat ze met een heiden, zoals moeder het zei, omgang had. Ook de pastoor had ze om raad gevraagd, maar zelfs zijn wel-sprekendheid faalde, en kon haar niet van gedachten doen veranderen.

Ze had geen angst voor het hiernamaals en ze bleef van hem houden... Het leven thuis werd ondragelijk. Tegen een zondares, die in haar zonde volhardt, was alles geoorloofd, zelfs het woord hoer. Jaren na hun huwelijk kwam ze weer thuis... Moeder beschouwde haar man als iemand van een andere wereld en sprak niet tegen hem. Ze zei tegen haar: 'Het is een straf Gods, dat je geen kinderen hebt. Een jaar later kreeg ze een kind. Het was anderhalf jaar oud toen het stierf... Moeder zei toen: 'Het is een straf Gods, omdat je het niet hebt laten dopen.' Moeder was gelovig tot op het kinderlijke af.

Nelly streek met haar hand langs het voorhoofd, alsof ze de gedachten aan vroeger wilde wegvegen. Zij behield echter haar ernstige uitdrukking op haar gezicht, toen zij naar Jans opkeek, die in slaap verzonken in de grote stoel zat. Daarna wendde zij haar blik op Wim. Een lichte lach gleed om haar mond. Ze zei tegen hem:

„Wim, .. jij bent de oudste. Je moet je moeder helpen, en je broertjes en zusjes laten zien dat je al groot en sterk bent en verstandig... Je bent toch niet voor niets de grootste?..” Wim voelde de stille trots, die zijn tranen deed opdrogen. „Die vreemde vrouw uit de straat, zegt hetzelfde als m'n vader altijd tegen me zei. Hij zegt ook: 'Jij bent m'n oudste zoon, dus je geeft het voorbeeld.'”

Midden in de nacht werd Jans wakker. Zij strekte haar armen uit, als in een verwachtende omhelzing en zuchtte:

„Lieve Jesus... waarom moet me dit overkomen?..” Nelly liet haar drinken en schikte het kussen achter haar rug recht. De losgeraakte haarlok legde zij met een handige beweging achter het oor. De buurvrouw zat nog steeds op haar zelfde plaats bij het raam. Kraaltje na kraaltje gleed door haar vingers, terwijl ze met lispelende lippen in gedachten bad.

In de vroege morgen kwam Gerda binnen. Ze had een hoofddoek omgeslagen. Toen Nelly haar zag, kon ze niet nalaten haar toe te fluisteren:

„Je zoudt verdomme een knap nonnetje zijn.” Ze keek naar de heldere ogen in het ronde gezicht waarop twee kleine blosjes lagen. Gerda keek naar de buurvrouw die sliep. Het hoofd was zijwaarts weggezakt en rustte op de schouder. De mond was half geopend, waardoor de weinige tanden zichtbaar werden. Gerda zag de rozenkrans die tussen de vingers was uitgegleden, op de vloer liggen. Zij zei tegen Nelly:

„Ze kon wel een van de apostelen uit de Olijfhof zijn.”

*

De volgende morgen stond Heine al vroeg op het zandweggetje, dat op de grote weg uitliep. Vele uren had hij die nacht wakker in bed liggen woelen en kon er maar niet achter komen, waarom de DUW-arbeiders vroeger van het werk waren weggelopen.

De eerste die Heine ontmoette was de Mop. 'Hem zal ik het eens vragen,' dacht hij geprikkeld en hield de Mop meteen staande. Maar voor hij zijn mond kon openen, riep de Mop al tegen hem:

„Goeie morgen, baasje! ook al wakker?.. Ik zeg maar zo, met de kippen naar bed en met de kippen op... wat jij baasje?” De Mop ratelde aan een stuk door. „Gisteren een gezellig weertje gehad hé?.. en heb je die windhoos ook gezien?..” Hij spuugde een lange straal tabakssap voor de voeten van Heine op de grond. „Die wilde even 'n schuil-

keet jatten. Hij zeilde er mee door de lucht. Maar toen ik riep: blijf af! .. die is van de Heide Mij., nukte hij de keet tegen de grond." De ogen van Heine groeiden van verbazing. De Mop die het niet ontging, voelde de koude woede door het bloed stromen. 'Je zult van mij niet weten wat hier gebeurd is. Ik geef je geen kans het me te vragen,' flitste het hem door het hoofd, en met radde tong praatte de Mop verder. „De keet vloog wel 'n honderd meter hoog door de lucht." De Mop keek naar de hand van Heine, die tevergeefs probeerde hem het zwijgen op te leggen. 'Tot zelfs voor werktijd voelen zij zich al baas,' siste de Mop tussen de tanden, 'maar mij commandeer je nou niet ...' en hij vervolgde snel: „En dan die regenbui baasje, gewoon een watergordijn! Ik dacht, de Heide Mij gaat een ijzergordijn van water voor de DUW hangen! Ik denk dat het vandaag een gezellige dag wordt, vooral voor jou," zei de Mop, zich steeds meer opwindend en zich niet storend aan de handgebaren van Heine. Hij voelde het bloed dat heet werd, wild tegen zijn slapen kloppen. 'Zal ik hem hier neerkeien? ..' Hij keek naar de ogen van Heine en een woeste neiging om ook die ogen dicht te slaan, bekroop hem. Zijn stem klonk Heine hees in de oren, toen hij zei: „Na ieder onweer komt er ozon. Dat heb ik al op school geleerd, maar jij niet, jij niet hé? .. jij hebt iets anders geleerd! Vandaag zal het voor jou geen ozon zijn, voor jou niet! voor jou niet! .." De lichtjes in zijn ogen sprongen woest heen en weer. Als door een prop watten, hoorde hij de vraag van Heine:

„Waarom zijn jullie gisteren te vroeg van het werk weggelopen? .."

„Is dat jouw probleem?", schreeuwde de Mop hem toe. „Wilde je me dat straks al vragen? .. Ben jij een baas die niet weet waarom we gisterenavond vroeger naar huis zijn gegaan? .. Hengst! .. Weet je dat niet? .." Ziedend van woede stond de Mop voor Heine. Hij voelde zich misselijk worden en brullend riep hij: „We zaten achter de konijntjes! .. ben je nou lekker? .."

„Barst! ..” riep Heine terug, „ga naar je werk! ..” Hij liep vlug om de Mop heen de grote weg op. Even zo snel als de woede hem had doen beven, zakte zij weer weg. Op zijn buik in het gras liggend, keek hij Heine na, die op twee aanrijdende DUW-arbeiders toeliep. Grimmig trok hij een gras-priet uit. Een dauwdruppel glinsterde in de stralen van de zon. 'Het is net of de kleuren daar binnen in steeds veranderen... Blauw, groen, geel... en toch ook al weer niet.' Ze draaien alleen maar snel rond. In de dauwdruppel zag hij Lange Tinus. Een dun straaltje bloed liep langs het hoofd en veranderde telkens van kleur. 'Arme Tinus... zo gezond en zo dood. Arme Jans... jij blijft met de armoede achter, daar trekken Heine en de Heide Mij zich niks van aan. Als die rotkeet geen rotkeet was geweest? dan...' Hij zag in de grauwe nevel van gedachten de doffe ogen van Lange Tinus, die hem verbaasd leken aan te kijken. 'Wat zijn we toch stumpers!..' peinsde hij hardop. „Morgen Mop!.. tegen wie ben jij aan 't praten? ..” Met een ruk gooide de Mop het hoofd in de nek en zag de smid vlak voor zich staan. „Hé, Slome! .. wacht ik ga met je mee! ..”

*

Het ongeluk van Lange Tinus beroerde de DUW-arbeiders en het ene gerucht na het andere dwarrelde van ploeg tot ploeg. Heine zat tijdens het onweer achter de konijnen, wisten ze, en Jans was halfdood van schrik. Lange Tinus was op weg naar het ziekenhuis doodgegaan en niemand werd toegelaten.

Laat in de voormiddag hobbelde de donkerblauwe auto van de hoofdbaas over de zandweg en stopte voor de bazenkeet. De hoofdbaas en twee heren stapten uit en verdwenen in de keet. Even later traden zij naar buiten in het felle licht van de zon en wandelden met Heine het veld op, nagestaard door de DUW-arbeiders. Zij liepen recht naar de plaats waar de schuilkeet gestaan had.

Heine weer naar de schotten die op de grond lagen en gehaarde heftig met zijn armen. De heren schreven het een en ander op papier, dat fel wit in het zonlicht schitterde.

"Het ongeluk is gereconstrueerd," zei Gust, toen hij zag dat zij de boekjes in de binnenzakken van de jassen weer opborgen. Hij voelde de woede in zich opkomen en zei tegen Nelis die naast hem stond en de rook uit zijn pijp driftig voor zich uit blies: "Zou je ze de nek niet breken?..."

Dwaars over het veld wandelde Heine met de hoofdbaas en de twee heren naar de bazenkeet terug. Als zij langs een ploeg arbeiders kwamen, viel er een grimmige stilte zoals die aan een onweer vooraf gaat.

"Ons wordt niets gevraagd," gromde Nelis. In zijn lichtgrijze ogen lag een sombere gloed. De knokige handen hingen als vuisthamers langs het lichaam.

"Waarom zullen zij ons iets vragen?..." vroeg Gust. "Het antwoord zou niet in hun voordeel uitvallen. Vanavond lees je in de krant: droevig ongeluk op „De Vier Winden”... en dan gaat het deksel op de pot en moet het zo snel mogelijk vergeten worden." Woest keek Gust naar de bazenkeet. Hij boog zijn schouders naar voren, alsof hij er op af wilde stormen en zijn hand op de schouder van Nelis leggend, zei hij: „Maar ons antwoord zullen ze krijgen Nelis, ze zullen het krijgen, ze zullen ons antwoord krijgen!..." Gust kon zijn woede niet langer beheersen en zijn vuist naar de bazenkeet opheffend riep hij: „Zij hebben Lange Tinus kapot gemaakt!... en ze trekken er zich geen mieter van aan!... 't Is alles brandhout wat er staat, goed genoeg voor ons..." en in een vloed van woorden luchtte hij zijn opgekropt gemoed. Piet Wanrooy stapte op Gust toe:

"Als Heine hier komt, leg ik hem de schop in z'n nek..." Hij zei het kalm en legde op ieder woord nadruk. Gust keek in de ogen die door hem heen leken te kijken. Meteen trok zijn woede weg. Even doorkruisten hun blikken elkaar. Gust voelde de

spanning van de anderen die zwijgend om hem en Nelis en Piet Wanrooy stonden.

„Lange Tinus zou het niet goed vinden,” zei Gust langzaam en nadrukkelijk. „Hij zou het verkeerd, heel verkeerd vinden. Hij zou zeggen: 'Je slaat je zelf en je makkers...’” Gust zag de verandering in de ogen van Piet Wanrooy alsof hij zijn blik naar binnen sloeg. Hij legde zijn hand op zijn arm en vervolgde met een kalme stem: „We zullen Heine en de Heide Mij een beter antwoord geven.”

De kipkarren stonden geladen om naar het stort te worden gereden, maar geen der mannen scheen de moed of de lust te hebben, de schouder tegen het ijzer van de bak te zetten. Zij liepen er omheen en keken telkens naar de bazenkeet, waar Heine met de hoofdbaas en de twee heren nog steeds binnen zaten.

Dré leunde tegen de kipkar en zei tegen de smid:

„Het valt je op, dat je Lange Tinus niet hoort praten.” Hij keek langs de smid heen naar de krui-ploeg, die bezig was de schotten van de schuilkeet weer zo goed en zo kwaad als het ging, in elkaar te zetten. Het leek hem toe, of hij Lange Tinus ginds nog op de grond zag liggen. 'Ik denk dat ik me hem nooit meer anders kan voorstellen.' De gedachte hieraan deed hem pijn en snel wendde hij zijn blik naar de einder, waar de vele kerktorens en talrijke fabrieksschoorstenen wazig tegen de lucht afstaken. 'Als Lange Tinus bij Bergen had kunnen blijven werken, was hij nu niet dood. Maar als dat stomme dak vijftien duim verderop was neergekomen, stond hij nu nog gewoon naast de smid te werken. En als... als... als... als... als, ... verrek ik begin te dazen!... Als er niets gebeurd was, nou dan was alles gewoon. Maar het is de schuld van de Heide Mij, dat wast het water van de zee niet af...' Met een ruk draaide Dré zich om en keek naar Nelis, die met de schop van Lange Tinus in zijn handen stond. Hij hoorde hem vragen:

„Wat moet hier mee gebeuren?...” De gehele ploeg kwam er omheen staan en bekeek de schop

met bittere gevoelens, die op hun gezichten lagen te lezen.

„Jans zal er ook niet veel aan hebben,” zei de smid, met een trage stem.

„Misschien wil ze de schop wel bewaren,” zei een ander. Even klonk het stemmengeluid op, toen zei Nelis:

„Ik weet het.” Hij keek om zich heen en maakte zich uit de ring los. „Kom!..” riep hij. Met de schop in de hand liep hij naar de schuilkeet terug. Uit zijn zak haalde hij twee spijkers te voorschijn en sloeg deze enkele centimeters van elkaar in het schot, boven de plaats waar Lange Tinus altijd zijn brood at. Bijna plechtig hing Nelis de schop tussen de twee spijkers op. Zwijgend keek de ploeg toe, en zwijgend liepen zij terug naar de kipkarren en keken met sombere blikken naar de bazenkeet.

„Klaarr!..” riep Nelis, „vooruit dan met de schuit!..” Onwillig hobbelden de kipkarren over het spoor en schokten over de lassen.

Met een ernstig gezicht, de mond in een vrome plooi getrokken en met neergeslagen blik, trad de koster met de man van de begrafenisonderneming de huiskamer van Jans binnen. Zij condoleerden, Jans en zetten zich daarna met een gewichtig gebaar aan tafel. De koster keek met zijn kleine kraalogen Jans even doordringend aan en sloeg dan zijn blik weer terug op tafel, die nog de natte sporen droeg van de doek, waarmee zojuist de broodkruimels van tafel waren geveegd.

„Nou,” zei hij, „nou... we zullen je het een en ander moeten vragen Jans... Je man wordt overmorgen begraven, zie je, enne... welke heilige mis had je gedacht, waarin je man begraven moet worden?...” Zonder Jans nog aan te kijken, praatte hij aan een stuk door, terwijl hij zonder ophouden met z'n vingers op het tafelblad trommelde. De man van de begrafenisonderneming knikte telkens bevestigend, en zag Jans en de koster om beurten aan en bekeek dan met aandacht de rafels aan de mouw van zijn zwarte jas, waar een groene glans

van ouderdom over lag. Telkens snoof hij en trok dan zijn pokdalige neus op. Zijn ogen waren in tegenstelling met die van de koster, groot en waterig, alsof de tranen hem altijd in de ogen stonden. Hij vroeg naar de polissen en stelde Jans op zijn beurt enkele vragen. Intussen noteerde hij de bedragen en maakte berekeningen in een beduimeld zakboekje, vol vlekken door het vele gebruik.

Enkele buurvrouwen die bij Jans waren en stil luisterden naar wat er werd gezegd, knikten heftig met de koster mee, die vertelde van de verschillende klassen, waarin Lange Tinus begraven kon worden, en van de plechtigheden die er al zo bij hoorden. Ook Jans knikte en zei met bedroefde stem:

„Tinus moet netjes begraven worden. Het is het laatste wat ik hem kan meegeven...”

„Ja... ja...” stemde de begrafenisman in, „zo is 't. We zullen zorgen dat je man een nette begrafenis krijgt...” Hij vroeg naar de distributiebonnen en de stamkaart van Lange Tinus. „Wij zorgen voor alles,” zei hij, nadat Jans de stamkaart en de distributiebonnen voor hem had neergelegd. Hij borg ze met de polissen in zijn boekje op en vervolgde met toonloze stem. „We nemen alles maar mee, op het kantoor kijken we het wel na, we zorgen voor alles, je hoeft je nergens druk over te maken... nee, nee... je man moet netjes begraven worden.” Met een plechtig gebaar naar de koster, stond hij op. De koster liet even zijn blik over de vrouwen glijden en zei:

„Laat ons vijf Onze Vaders en vijf Weesgegroe-ten bidden voor de overledene, opdat hij zalig moge worden.” Met een wijds gebaar sloeg hij een kruis en begon te bidden, daarbij zijn ogen stijf dichtknijpend.

Toen zij weg waren zei Jans tegen Gerda:

„Er zijn toch nog vele goeie mensen, ze zorgen voor alles...” Gerda knikte zwijgend en liet haar hand even op de arm van Jans rusten.

In de namiddag kwam de kapelaan binnen. Hij

had het brevier nog in zijn hand. Welwillend knikte hij even tegen de drie vrouwen, die nog bij Jans stonden. Zijn hoofd een weinig terzijde neigend, keek hij naar Jans en zei:

„Ik kom je sterkte brengen in den Heer. Draag de beproeving die God je oplegt met geduld, en vertrouw op Hem” en op zalvende toon sprak de kapelaan van het lijden van Christus, van de Zeven Smarten van Maria, van de Heiligen die door hun lijden op aarde de hemel verdiend hebben en nu eeuwig de lof van God verkondigen. Jans zat in haar stoel en staarde met afwezige blikken langs de zwarte toog van de kapelaan door het raam naar buiten, waar de zon scherpe schaduwen tegen de huizen aftekende. Haar mondhoeken trilden lichtelijk en in haar ogen stonden tranen. Zij verstond niet wat de kapelaan zeide, haar hoofd was boordevol gedachten; Volgende week zou hij ander werk gehad hebben, dan zou hij me meer geld in m'n handen gelegd hebben. Eergisteren zei hij nog tegen me: 'Jans, nu zal het wel weer beter gaan en kun je een nieuwe broek kopen voor onze Wim, die uit z'n oude gegroeid is...' Door een floers keek zij naar de zwarte toog van de kapelaan. Het maakte haar benauwd. Haar lippen begonnen te beven en zij moest een diepe zucht slaken.

De Mop die er steeds prat op ging, dat hij altijd de eerste was die de hei een goede morgen toewenste, keek raar op toen hij op een morgen Gust en Dré op de bank van de schuilkeet zag zitten.

„Zijn jullie te laat thuis gekomen en mochten jullie van de vrouwen er niet meer in?..." vroeg hij. Zwijgend reikte Gust hem een manifest toe.

„In iedere schuilkeet hier liggen er," zei Dré met een triomfantelijke stem. „We hebben er ook een op de bazenkeet aangeplakt. De Mop knorde van genoegen, toen hij het manifest las.

„Maar Lange Tinus krijg je er niet levend mee," zei hij.

Met een mes krabde Heine het manifest van de deur, daarbij de ene verwensing na de andere uit-

brakend. 'Verdomde rooien! ..' grauwde hij, toen hij door de verrekijker de ploeg van Nelis in de lens nam en naar Gust tuurde. 'Is het mijn schuld dat die vent 'n dak op z'n hersens krijgt? .. Dat de schuilketen scharminkels zijn, het karrenspoor oud roest, weet ik wel langer dan vandaag, maar moet dat de hele wereld weten? .. Waar dient het voor? ..' Heine las de onderste regels van het manifest, dat hij van de Peuter had gekregen, nog eens over. 'De DUW-arbeiders eisen betere voorziening van het materiaal en behoorlijke schuilketen. Het dodelijk ongeluk had niet plaats behoeven te vinden, indien ...' 'Opruiers zijn het,' grauwde Heine, aan de hoogste boom moesten ze hangen! ..' Hij maakte een beweging om het manifest te verscheuren, doch bedacht zich dat de hoofdbaas het ook moest lezen. Hij zou er naar vragen ... 'Die zal er wel weg mee weten,' grijnsde Heine, en vloekend legde hij de kijker terug op tafel en bleef besluiteloos voor zich uitkijken.

Tijdens de schafttijd werden de manifesten door de DUW-arbeiders weer opnieuw gelezen. De Peuter zei, op een veelbetekende toon:

„Gust Verhagen wordt er voor betaald om de mensen op te ruien.” Pierre stoof op. Het hinderde hem, dat hij juist op de dag van het ongeluk thuis was gebleven. 'Als ik hier was geweest was er niets gebeurd,' had hij nog tegen Gust gezegd.

„Hoor me die Peuter!” riep hij uit. „Zijn het soms leugens die er in staan? .. Een duw tegen elke schulkeet en er blijft niets anders over dan spaanders! .. Je hebt er toch met je eigen gore kop zelf bij gestaan, dat het bijna een uur duurde, voor de Geneeskundige Dienst hier was? .. en wie zegt dat Lange Tinus direct dood was? Is daar soms Gust Verhagen schuld van? ..” De Peuter zweeg voor de dreigende houding van Pierre en schuw om zich heen kijkend, scheurde hij het manifest in stukken.

Ook in de schuilkeet van de karrenploeg herlas Nelis goedkeurend knikkend het manifest. Rustig aan zijn pijp dampend, zei hij:

„Het is een goed antwoord, maar het mag hier niet blijven.”

*

De dag van de begrafenis was aangebroken. 's Morgens heerste er reeds een stille drukte in het huis. De naaste familieleden zaten rond de tafel geschaard. Men had elkander in lange tijd niet gezien. 'Het reizen is duur en dan kom je er niet zo gemakkelijk toe om bezoeken af te leggen.' Begrijpend knikte men elkander toe.

De kinderen stonden als schuwe vogeltjes bij het raam geklit en keken met grote ogen naar al de ooms en tantes, die zij handjes hadden moeten geven. Buiten was de lucht grijs en kil. Over de rode daken lag een grauwwaas. De oudste zuster van Jans was reeds enkele dagen in huis en had de zorg voor het huishouden overgenomen. Jans, door de drukte der laatste dagen overrompeld, vergat voor het ogenblik het leed dat haar hart verscheurde. Automatisch keek zij de handjes van de jongens na, schikte een jasje of een manteltje recht, of maakte met een speld een onderjurkje vast dat onder het manteltje kwam uitgluren. Even klonk haar schelle stem op, om dan weer direct in het stille leed terug te vallen.

Ieder ogenblik kon de lijkwagen voor het huis komen. Buiten stonden de buurvrouwen en Dré met Nelis in hun zondagse pakken. De kille wind die langs de muren en ramen van de huizen schuurde, voerde de gefluisterde woorden, die rond Tinus en Jans zweefden, mee de grijze lucht in.

Een lichte deining ging door de wachtende mensen, toen de lijkkoets voor de deur stilhield. Zij hadden hem allen gekend, Lange Tinus. Rustig en bedachtzaam. Nu lag hij in de kist en werd naar het kerkhof gebracht. Niemand zou hem nog ooit zien. Een zwak gesnik steeg uit de vrouwen op. Een grote krans lag op de kist. De wind wiegde de linten die aan de krans waren bevestigd. 'Van de DUW-arbeiders van het object „De Vier Winden”'

stond er met mooie zwarte letters op geschilderd.

Met het luiden van de kerkklok, dat de triestheid van de grauwe lucht verdiepte en door het merg drong, kwam de lijkkoets in beweging. Als eerste stapten Wim en zijn broertje uit de deur, direct gevolgd door de enige broer van Lange Tinus, die in Bergen op Zoom woonde. Daarna volgden de andere mannen. Dré en Nelis sloten achter aan. Achter de mannen liepen de vrouwen. Jans met haar oudste zuster en de twee oudste dochttertjes. Daarna volgden familie en de buurvrouwen.

Jans voelde de wind langs haar wangen schuren. Zij raakte uit de geestelijke verdoving waarin zij de laatste dagen geleefd had. Voor zich zag zij Dré en Nelis lopen, die haar vanmorgen gecondoleerd hadden. Dré kende zij, Nelis niet. Lange Tinus had wel eens over hem gesproken. Hij had eens gezegd: 'Ik werk in een ploeg met mensen, die kunnen werken omdat zij elkaar verstaan. Het zijn allen kameraden en dan ben ik in de Katholieke Bond, Nelis in het NVV en Gust in de EVC. Wij maken er nooit ruzie over, werken allemaal even hard en verdienen allemaal even weinig.' Scherp als een mes wist zij het weer. Het was toen Lange Tinus voor het eerst een krant bij Gust had gehaald. Zij had gezegd: 'Je moet maar goed die rooie krant lezen, als de kapelaan of iemand van de bond binnenkomt, krijg je nooit meer werk.' 'Gust krijgt mijn krant, had Lange Tinus' geantwoord. 'Ik kan niet stommer, wel wijzer worden.' Nooit zou ze hem meer in de krant zien lezen.

In de kerk werd de lijkbaar met de voeten naar het altaar voor de communiebank neergezet. Kaarsen werden aangestoken, de vibrerende tonen van het kerkorgel ruisten door de kerk en deden denken aan golvende korenvelden, weilanden, bloemen, zoete en zwangere geuren en aan dartelende wolkes hoog in de blauwe lucht.

De kapelaan die de lijkmis deed, droeg een zwarte kazuifel met zilverdraden afgebiesd. Voor de lijkbaar staande bad hij:

„Treed niet in het gericht met Uwe dienaar,

o Heer; want geen mens zal bij U rechtvaardiging vinden, tenzij hem door U vergiffenis zal worden geschonken." Luid golfde zijn stem langs de hoge gewelven en kaatste als een zwakke echo over de mensen die in de kerk zaten. Met de woorden: „Die leeft en heerst, amen," keerde de kapelaan naar het altaar terug.

Plechtig droegen de dragers de doodkist door de hoofdingang naar buiten. Scherp drong de werkelijkheid in het hart van Jans door. Zij voelde de snerpende pijn in haar borst. In deze kerk hadden zij beiden voor het altaar gestaan, toen zij elkander het sacrament van het huwelijk toedienden. De pastoor had hen gezegend. Vrolijk en gelukkig hadden zij arm in arm de kerk verlaten.

Zich overgevend aan het verleden, doorleefde Jans de vele momenten van hun leven, die in flitsen langs haar heen schoten. Zij ziet hem naast haar staan. De donkere ogen die haar omhelzen. De grote knokige handen die haar lichaam omstrengeld houden en vast tegen het zijne aandrukken, die de haarwring losmaken en het golvend haar als een das om zijn hals leggen.

Zij ziet de onverschillige houding, hoort de korte antwoorden, waarachter de zorg voor haar en de kinderen verscholen liggen. De brede gulle lach als hij op haar toetreedt. Ruw als de slag van een bijl worden de herinneringen doorgenhakt. De rouwstoet zwenkt de grote poort van het kerkhof op, dat naast het kerkgebouw ligt. Met grote schrikogen ziet Jans hoe de kist langzaam met touwen in de grafkuil wordt neergelaten. Een stuk van haar leven zal voor goed onder de aarde bedolven worden. Voortaan zal zij alleen staan met de kinderen. Nooit zal zij meer de donkere ogen tegenover zich aan tafel zien, of de grote harde handen, die zacht waren voor haar en voor zijn kinderen. Het is alsof de aarde opensplijt en een eindeloze leegte voor haar voeten gaapt. Een donker floers trekt voor haar ogen. Jans voelt opnieuw de snijdende pijn in haar borst. De aarde kolkt en wentelt en sleurt haar mee. Zij strekt haar handen uit, zoekend

naar een steunpunt, maar grijpt in de zwarte leegte. Jans wil roepen, zij is eenzaam, ijsig eenzaam, maar haar keel wordt dichtgesnoerd. Als in een schemer ziet zij haar man. Jans smeekt, smeekt:

„Niet weggaan... niet weggaan...” Uitgeput knikken haar knieën door. Jans vindt zich zelf terug op de rand van het graf, de handen in het zand geklauwd. Zij voelt de arm die haar op de been helpt en zacht schreiend laat zij het hoofd tegen de schouder van haar zuster rusten, die haar troostende woorden toefluistert, die verre herinneringen van haar moeder in het leven terugroepen.

Verbaasd en een beetje kriegel, keek de kapelaan, die de absoute verrichtte, toe. Hij kon niet begrijpen dat die vrouw zich zo onbeheerst kon gedragen. De kapelaan trok het koorhemd uit en gaf het met een los gebaar over aan de misdienaar. Lezend in de brevier wandelde hij naar de pastorie terug.

In de namiddag zag de Mop Dré en Nelis over het paadje naar de schuilkeet rijden.

„Daar komen de vacantiegangers aan!” riep hij. „Hebben ze Lange Tinus niet mee gebracht?.. Ik zie hem ervoor aan dat hij het verrekt om onder de grond te gaan liggen.” Een zacht lachen steeg op.

„Je kunt beter zelf in de grond werken, dan dat anderen je onder de grond werken,” zei de smid.

„Met al die flauwekul, is Jans de dupe en blijft zij met de kinderen achter,” Gust stak de schop in de grond. „En wát zal dat mens moeten doen, en wat voor uitkering zal ze krijgen? Een beetje Weduwen Wezenpensioen en de rest moet ze bij Sociale Zorg halen.” De gesprekken namen een keer. Er werden verhalen verteld over godgekleagde lage uitkeringen. Over vrouwen die alleen stonden en uit barre armoede getracht hadden, naast de uitkering van Sociale Zorg, iets bij te verdienen. Hun straf was stopzetting van de uitkering. Verhalen over heren van de Sociale Zorg, die altijd tijd hadden, rapporten maakten en over alles en nog wat moesten vergaderen.

„Als die vrouwen de rokken maar zouden op-

lichten," zei de Mop. „Ik wed dat ze dan ...”

„'t Is de Mop weer,” lijsde de smid. „Zo slaat hij ernstige praat uit en zo zit hij onder de vrouwenrokken. Mijn kostvrouw ...”

„Stik! ..” riep de Mop, „en toch ken ik 'n geval. ...”

Ongemerkt viel de stilte in de ploeg. Er moest grond verzet worden. De kipkarren rolden piepend over het gammele spoortje.

Het werk vlotte Dré niet. Steeds zag hij Jans op de rand van de grafkuil, die snikkend om haar man riep en de grote schrikogen van de kinderen, wier gedachtensfeer nog niet in staat was, het verlies van hun vader in volle diepte te omvatten.

„Hup Dré! .. Had je vandaag liever je Zondagspak aangehouden?” De Mop was naast Dré gaan staan en gooide grote scheppen zand in de bak. Gelijk met de anderen kwamen zij klaar. Dré stak de schop in de grond en riep:

„We kunnen vertrekken hoor! ..” Bij het stort stond Nelis die de grond gelijkmatig uitstrooide. Met geweld verdrong Dré de gedachten die rond Jans en de kinderen zweefden. 'Lange Tinus is dood, en Jans is weduwwrouw. Zij zal zelf moeten vechten voor het brood van haar kinderen.'

HOOFDSTUK VI

De hoofdbaas liep met de nieuwe werkbaas Geurts door de hei, achter de hoge wal. De DUW-arbeiders wisten het. Heine was overgeplaatst. De verbittering onder de DUW-arbeiders over het feit, dat een mens bijna een uur zonder medische hulp op het veld had gelegen, hetgeen de dood bespoedigd had, had de werkleiding gedwongen Heine over te plaatsen, om de onrust te omzeilen.

„Het vertrek van Heine is een afleidingsmanoeuvre,” zei Gust, „er zal niets aan de toestand hier veranderen.”

Met de uitbetalingsdag stonden de DUW-arbeiders in groepjes voor de bazenkeet samengeklit. Met een nietszeggend, nurks gezicht zat werkbaas Geurts op het krukje. De loonlijsten lagen ordeloos voor hem op het tafeltje gespreid. Hij liet de arbeiders een voor een binnenkomen, om hen op de lijst hun handtekening te laten plaatsen en het loon over te reiken.

Gust hoorde de krakelende stemmen, die door de openstaande keetdeur naar buiten slipten en luissterde naar de plompe uitroepen van Geurts:

„Moet je maar aan Heine vragen, die heeft de loonlijsten klaargemaakt. Ik niet!...” Maar Heine was weg en niemand wist waar Heine was... Hem kon dus niets gevraagd worden.

„Volgende!...” schreeuwde Geurts naar buiten en de volgende kwam en drong de ander naar buiten. Gust zag ze vloekend en grommend, of met niet begrijpende verwonderde ogen nog even omkijken naar de keet, om dan op hun fietsen te

stappen en de zandweg af te rijden op weg naar huis.

Met zijn drieën stonden zij nog bijeen, Gust, Dré en Nelis. Als laatste kwam de smid er nog bij staan. Gust zei:

„Heine heeft ons genept. Twee strafuren, wegens te vroeg verlaten van het werk,” las hij hardop. Koud en zakelijk, met sierlijke schrijfletters stond het op ieder loonzakje geschreven. Nelis gromde. Op zijn notitieboekje had hij juist uitgerekend, dat er minder meters uitbetaald waren.

„’t Is ’n gabber...” zei hij en krabde achter zijn oor. Heftig trok hij aan zijn pijp en blies nijdig de tabaksrook de lucht in.

Over de grote weg reden de DUW-arbeiders in lange rijen naar de stad. Gust peinsde er over, hoe de streek van Heine ongedaan te maken. Het ene moet met het andere verbonden worden. Dré merkte op:

„Zij hebben niet veel gezegd, die daar ginds rijden, maar thuis zullen ze Heine en Geurts en de Heide Mij. vervloeken, als zij het loon op tafel leggen.”

„Laten vervloeken,” zei Gust. „Morgen zullen zij vloeken en handelen.” Hij liep naar zijn fiets. Even later reden ook zij de zandweg af naar de grote weg.

De bloeiende hei lag verlaten en verstarde in haar stilte. De zon, die reeds naar de donkere dennenbossen neigde, wierp haar stralen langs de wolken en legde een gloed van purper over de hei. De hagedissen zochten open plekjes tussen de heiplanten op, om door de laatste zonnestralen gekoesterd te worden. Konijnen sprongen, telkens hoog opwippend, door het paarse veld, om bij de kleine waterpoel hun dorst te lessen. Laag vliegend ruiste een troep patrijsvogels met snelle vleugelslag naar het donkere water. De geuren van de dennenbossen zweefden over de hei en maakten de lucht zoel en zwaar, en de stilte tastbaar.

Toen de ploeg van Nelis de eerste kipkarren naar het stort reed, stond werkbaas Geurts hen op te

wachten. Breed en ineengedrongen, de benen wijd-
uit gezet, de handen, die een stok vasthielden, los-
jes op de rug gevouwen, stond hij aan het stort.

„Hij heeft vast en zeker in het circus gestaan,”
grinnikte de smid tegen de Mop. De Mop wendde
het hoofd naar Geurts en zag de koude, afwijzende
ogen, de harde trekken die de brede mond afsloten
en een soort driehoek vormden, waarvan de op-
staande lijnen onder de smalle spleetogen uit-
liepen. Als een terrier, die zich op een gevecht voor-
bereidt, voelde de Mop zijn nekharen rijzen. Een
hete woede stroomde hem door het bloed.

„’t Is geen boer, maar hij komt ook niet uit de
stad,” vervolgde de smid.

„Nee Slome! .. hij is van het slavendrijversras,
zie je dat niet met je blinde ogen? ..” Verwonderd
hoorde de smid de grauwendende stem.

„Met welk been ben jij uit bed gestapt Mop? ..”

„Stik! ..” De smid zweeg. ‘Wat mankeert hem?
In de bank nog de laatste mop verteld, en nu ...’
Hoofdschuddend zette de smid de schouder tegen
de kipkar, die met een schok vooruit sprong.

Geurts riep Nelis. Snauwend sloeg zijn stem in
de ploeg, zoals een granaat in de stelling slaat en
de soldaten waarschuwt, dat de vijand in de aan-
val gaat.

„Karren aan de kant zetten, sporen opstapelen! ..
Jullie krijgen een andere put.

Ook de andere ploegen moesten het werk staken
en werden naar de hei achter de hoge wal gestuurd.
Als slakkenhuisjes kropen de schuilkeetjes schok-
kend en schommelend over het veld. Met tussen-
pozen zetten de arbeiders de keetjes neer om te
verwisselen en even uit te blazen. Moeizaam, alsof
de schuilkeetjes zich verweerden, werden zij tegen
de hoge wal opgetrokken en over de ruige hei
uitgespreid.

In de namiddag stapte ook Nelis met zijn ploeg
naar de nieuwe put, hem door de werkbaas aan-
gewezen. Nelis krabde achter zijn oor, toen hij de
buntbossen en de hoge heiplanten, die op struiken
leken, zag waaronder de boomstronken verbor-

gen lagen. Zijn rug leek dieper door te buigen, terwijl hij krachtig de schop in de grond stak.

„Wat denk je ervan Gust?..” Nelis overhandigde hem het nieuwe putbriefje en stopte zijn pijp.

„’t Is tuig!..” antwoordde Gust, na het putbriefje te hebben ingekeken. Hij nam de schop, stootte met kracht in de grond en stak meteen in een dikke boomwortel.

Het zweet parelde Gust op het voorhoofd, toen hij met Dré de eerste boomstronk op de kant had liggen.

„Het is beestenwerk...” Gust veegde zich het zweet van het voorhoofd en waaierte zich met de zakdoek koelte toe.

„Zullen wij toch maar met een schoenlapperijtje beginnen?” riep de Mop. „Laat de Heide Mij. en baas Geurts doodvallen!.. ’t Is toch altijd beter dan stronken rooien?”

„Hij schijnt weer opgeknappt te zijn,” dacht de smid.

„Goed,” teemde hij, „en laten wij er een wasserijtje bij nemen.”

„En jij zeker met m’n vrouw in het washokje hé?..” vroeg de Mop. „Stronken zul je rooien, alsmaar stronken!.. en je zweet zul je als mest voor de vruchten der aarde hier achterlaten, tot heil van de Heide Mij!..”

„Mop, Mop!..” De smid hief bezwerend zijn grote behaarde handen naar hem op.

„Niets te moppen, in het zweet Uws aanschijs zult gij Uw brood verdienen, heeft Onze Lieve Heer zelf gezegd, en de rijke mieters riepen in koor: ’Dat klopt en zij schiepen de bazen en de DUW en vonden de tarieven uit. Ik weet niet, of hij het daarboven in de wolken goed vindt. Misschien hebben die kapitalisten wel tegen hem gezegd: dat het hun zaken zijn, en dat de arbeiders voor hen worden geboren. Die lui zijn honds brutaal.” De Mop leunde zwaar op de schop en keek naar de verte, waar de werkbaas aan een ploeg arbeiders aanwijzingen gaf.

„Brutaal zijn ze,” antwoordde Dré. Hij dacht aan

de kapelaan: 'Als ik zijn zin gedaan had, stond ik hier ook niet meer, was ik weer op de fabriek van Bergen terug. Ze spelen met ons,' zei hij hardop tot zichzelf.

„Net wat je zegt,” antwoordde Nelis, terwijl hij zijn pijp met tabak stopte. „Je kunt je er woest om maken, je zoudt alles ondersteboven willen mieten, als je enkel je gevoel liet spreken. Zo'n rotbaas hier, zegt stop, opruimen en boomstronken rooien... Hij douwt je een putbriefje in je poten en sodemietert op. Zegt niets, vraagt niets. Hij commandeert en wij kunnen barsten...” De lichte grijze ogen van Nelis blonken onheilspellend. Zijn grijzende haren lagen verward op het hoofd, en met harde stem, waarin de bitterheid besloten lag, voegde hij er aan toe: „Of we er het nodige brood voor kunnen kopen, interesseert hem niet. Daar trekt hij zich geen laars van aan. Ik ben bij het bestuur van onze bond geweest. Er waren er nog meer van de DUW. We lieten het bestuur onze loonzakjes zien en we vroegen: 'Moet dat zo maar doorgaan, kan daar nou geen verbetering in gebracht worden?..' Maar 't schijnt hun ook al niet te interesseren, hoe we moeten leven. Ze kletsen zo'n beetje over de Stichting van de Arbeid en verschuilen zich achter DUW-reglementen. 't Zijn net gramfoonplaten...” Met een gesmoorde vloek, wrikte hij aan een boomstronk, die met haar wortels zich aan de aarde vastklemde.

*

In de spreekkamer van de pastorie zat Jans tegenover de kapelaan. Door het hoge raam gulpte een bundel zonlicht naar binnen en trok een helle lichte streep over het persiaans tafelkleed en de parketvloer. Tegen de muur hing een bronzen crucifix, waaronder de kapelaan op een rijkversierde eikenhouten stoel had plaats genomen. Bedachtzaam trok hij aan zijn sigaar en door de blauwe rook, die hij genotvol tussen de dikke lippen liet uitspelen, keek hij naar Jans. 't Is jam-

... dat ze weduwe is geworden,'
... en al spoedig verwelkt en verdord zijn
... dat nog aan zal kijken.' Hij
... met het antieke Italiaanse Venus-
... parafisch marmer gehouwen, dat
... van zijn grote zijkamer stond.
... had hij zich een verzameling
... aangeleerd. Hij voelde 'n wrevel
... omdat zijn broer hem altijd met
... was hij trots op ging, uittacht. Je moet
... op laten liggen, dan is het echter,
... Hij heeft geen verstand van kunst.
... en zijn fabriek. Als ik hem
... aan elk antiek voorwerp, een ge-
... is verbonden, een stukje historie, dat je
... terug doet zien, zegt hij ja, ... en haalt
... op.

... keek de kapelaan naar buiten, de woor-
... van Jans glijden langs hem heen. 'M'n broer
... de moderne tijd toegedaan. Ik niet, ik moet er
... van hebben. Het is drijfzand, het mist de
... waar je je voeten stevig op kunt planten.
... kan wel zeggen: de moderne tijd is de tijd van
... de mechanisatie, van tempo en snelheid, waaraan
... de arbeiders niet kunnen ontkomen,' maar
... namen de mensen nog eerbiedig hun pet
... de geestelijken af. De moderne fabrieken
... dan paleizen zijn tegenover de fabrieken
... vroeger, ik geloof dat tegenwoordig veel
... in een fabriek nodig is. De machines worden
... ingewikkelder en groter, het arbeidstempo
... ook steeds hoger opgevoerd, maar tegen-
... lopen ze haastig het Huis Gods voorbij,
... er geen Onze Lieve Heer meer inwoont ...
... zijn aan het verworden. Ze hebben
... gekregen om de geneugten van het leven na
... Ze hebben het te goed en denken niet
... het hiernamaals ...' De kapelaan keek
... Jans een loogeraakte haarlok vastmaakte.
... van zijn aandacht weer bij haar. 'Jans is
... van de oude tijd, van de kinderlijke
... aan het geestelijk gezag.' Zijn

lippen trokken zich tot een flauwe glimlach samen.

„Je moet eens naar Sociale Zaken gaan Jans, die zullen je zeker helpen,” zei hij joviaal. „Ik zal de directeur wel eens opbellen en voorspraak voor je doen.” Voorzichtig nipte hij de as van zijn sigaar in de bronzen asbak.

Hij overwoog bij zichzelf, of hij haar nog vragen zou stellen over de intieme verhouding met haar man. Het is nog te vers, bedacht hij zich. Van huilpartijen moet ik niets hebben. En haar vrijmoedig aankijkend, vroeg hij: „In je meisjesjaren heb je op de textielfabriek gewerkt, niet?...” Jans knikte. „Wel kijk eens aan!... Ik heb 'n idee... Bergen komt op het ogenblik stopsters en nopsters te kort, vooral stopsters. Je zoudt thuis stukken kunnen doen Jans... Het is gemakkelijk. Je hoeft niet meer zoals vroeger met een kruiwagen de stukken te komen halen en te brengen. Ze rijden tegenwoordig met een vrachtwagen langs de huizen, om de stukken te brengen en te halen. Je kunt gewoon thuis blijven zitten. Het kan niet gemakkelijker hé?... Kun je nog kamgaren stoppen? Ik bedoel heb je nog jonge ogen?...” Hij herinnerde zich dat zijn broer zei, dat er veel kamgarenstof werd gemaakt. Er werd weer uit Frankrijk ingevoerd.

Jans keek de kapelaan lachend aan en zei:

„Ja mijnheer kapelaan, m'n ogen zijn nog jong hoor!...” De kapelaan keek naar de gave tanden in haar mond. 'Ze heeft een mooi gebit en een gevuld gelaat.' Diep haalde hij adem en keek naar de witte as van zijn sigaar die hij tussen de blanke vingers liet ronddraaien.

„Wel, we zullen zien Jans...” Met een rode kleur stond hij op. „Het is altijd beter met werken je brood te verdienen, dan van giften te leven. Hoe oud is Wim?...”

„Elf jaar. Het duurt nog een poos voor hij van school kan,” antwoordde Jans ook opstaande. Langs het hoge raam danste en sprong de schooljeugd en liepen elkaar spelend na. „Het is tijd om naar huis te gaan,” zuchtte zij. Schuins bekeek de kapelaan haar figuur. Hij zag de sjofele zwart geverfde man-

tel, het frisse gelaat en het glanzende haar, dat als een geordende kluwen tegen het achterhoofd rustte. 'Spoedig zal ze verdord zijn. Zullen de borsten plat en lelijk worden.' In zijn gedachten zag hij weer het Italiaanse Venusbeeldje op de schoorsteen staan. 'Het is reeds meer dan honderd jaren oud en het heeft nog niets aan schoonheid ingeboet,' zei hij tot zich zelf.

*

Rinkelend liep de wekker af. Dré stak zijn hand buiten de dekens, zoekend naar het palletje, om het snerpend geluid, dat hem met een schok uit de nachtrust wekte, te smoren. Loom trok hij de hand terug onder de dekens, waar het warm was en waar hij Gerda dicht tegen zich aanvoelde. Met gesloten ogen bleef hij liggen. 'Ik zou wel eens een hele dag willen uitslapen,' dacht hij. 'Je raakt vermoeid op het laatst van de week. Je benen en armen worden zwaar.'

Nog dromerig dacht hij aan de avond van gisteren, toen de huiskamer vol mensen zat en hoorde weer de stemmen, die door de kamer hadden geklonken, waar bovenuit de zware stem van Toon van de Sande. Het deed hem denken aan een mannenkoor en aan het kerkorgel, waar de vibrerende tonen van de muziek je lichaam en ziel ontroerden.

„Dré! .. slaap niet in, je komt te laat en dan wordt je voor een dag gestraft...” zei Gerda. Met een korte ruk sloeg Dré de dekens van zijn lichaam weg. Hij rekte de armen wijd uit en stond op. Met stijve benen schoot hij in zijn broek en liep stommelend de trap af.

In de keuken deed hij automatisch het werk van iedere dag. Liet het water langs hoofd en armen lopen, deed het brood in de trommel, goot thee in de kruik en bekeek en betastte de fietsbanden. 'Er moeten hoog nodig nieuwe banden komen,' zei hij hardop. 'De banden die ze uit Engeland hebben ingevoerd, zijn slecht. 'Het is je dure geld weggoeien' had Gust gezegd. Maar ik zal er toch aan

moeten,' peinsde Dré. 'Maar hoe!..' Gerda had hem verteld, dat zij de gordijntjes, die voor het raam van de huiskamer hingen, niet durfde uitwassen. 'Totaal versleten en zonder vergunning waren ze niet te betalen,' zei Gerda. 'Er is voor ons niets meer te betalen,' gromde Dré. 'Tot zelfs het brood maken ze duurder.' Dré tuurde naar buiten. De lucht was blauwgrijs en vol van de regen. Buiten hoorde hij het fluitje van Gust. Haastig schoot hij in zijn jas en liep het plaatsje af.

Op de grote weg fietsten zij achter elkaar. Gust reed voorop.

„Ik kijk graag van me af,” zei hij, „het koprijden heb ik er voor over.” De kruik die op zijn rug bungelde, wipte met iedere pedaaltrap met een schokje op. De grote eikenbomen langs de weg schoven voorbij. De wind wiegde de bladerkronen als een moeder haar kind. De boerderijen, waar de reuk van mest, hooi, bloemen en gras rond zweefde, stonden dromerig achter de beukenhagen verscho-
len. Alles ademde nog de rust van de nacht. Het kraaien van de haan in het hoenderhok, het bassen van de kettinghond, maakten de landelijke rust tastbaar en plechtig. De boomgaarden torsten hun rijke vruchten en de boeren hadden met stevige staken de zwaar belaste takken gestut.

Vluchten kraaien leken op zwevende, zwarte stippen tegen de grijsgrauwe lucht. Traag viogen zij boven de weilanden, waar het bonte vee geduldig wachtte om gemolken te worden.

In het Oosten verbraken lichte vlekken het een-
tonig gekleurde wolkendek. Dré voelde het zware werk op de hei, dat zijn spieren stijf en elke beweging moeilijker en stroever maakte in zijn hele lichaam. 'Er zal pootaan gespeeld moeten worden, willen we deze week nog 'n loontje verdienen...' Als een zweepslag schoten hem de woorden van Nelis te binnen. Het leek hem plotseling toe, of hij Gust niet meer kon bijhouden en achterbleef. Hij beet op zijn lippen om een vloek te onderdrukken en omklemde nog vaster het stuur van zijn fiets.

In een flits zag hij Gust, Nelis, Toon van de Sande, de Mop en nog vier andere DUW-arbeiders die hij niet van naam kende, rond de tafel zitten en zijn geest ijldde terug naar hun samenzijn van gisteravond en hij begroef zich in de verse indrukken die hij had opgedaan. Hij had zich tussen hen in, sterk en gewichtig gevoeld, want er werd gesproken over het werk en de rotte toestanden en over Geurts. Hoe er verbeteringen in gebracht konden worden, en wat er voor gedaan moest worden... Hij voelde nog de trots in zich opkomen, toen het hem te binnen schoot, dat Toon hem op de schouder klopte en zei: 'Ik ben blij met jou en Gerda in je eigen huis kennis te kunnen maken...'

Dré boog het hoofd, alsof hij er nog verlegen onder werd. De verse herinneringen beroerde hem tot in zijn ziel. Hij vergat, op weg te zijn naar de hei. Hij vergat de woorden van Nelis, 'Er moet pootaan gespeeld worden, willen we deze week nog 'n loontje verdienen,' maar hoorde hem weer zeggen: 't Is goed dat we nu eens bijeen zijn gekomen, want zo kan het niet langer.' De anderen knikten en zeiden: 'Nee, nee... we zijn mensen en geen paarden...' Er werd geboemd over de DUW, de regering en de vakbonden, maar vooral over de DUW, Geurts en De Vier Winden. Geurts is de belichaming van de slavendrijvers en de weerspiegeling van de DUW-leiding, had Nelis er nog aan toegevoegd, en hij klopte driftig met de knokige vingers op tafel. De Mop zei: 'Geurts is 'n ouwe S.S.-er. Ze hebben hem na de bevrijding opgepikt en in kamp Vught gestopt. Maar je ziet het, nu hebben ze hem op ons losgelaten...' De Mop was gisteravond ernstig, peinsde Dré. Hij luisterde vol aandacht naar Toon, die ons vertelde dat alles een oorzaak heeft. Hij zei: 'Het is 'n West-Europees verschijnsel. Je kunt het niet los zien van de internationale politiek, die uit Washington waait...' Toon kan goed vertellen. In zijn geest ziet Dré hem aan tafel zitten, tussen Gust en Nelis in. Zijn bril houdt hij tussen de vingers en hij zet hem telkens op, als hij iets op een papiertje schrijft. Het deed

me goed naar hem te luisteren. Zelfs Gerda vergat bijna thee te schenken. Dré glimlachte stil voor zich uit, toen het hem weer te binnenschoot. Als je iets aan Toon vraagt, weet hij je zo duidelijk te antwoorden. Het is net of je het feitelijk al wist, maar je er alleen niet op kon komen. Aan Gust heeft hij geen gemakkelijke gehad. Toon vertelde, dat de moeilijkheden waar wij mee zitten, geen speciaal DUW-verschijnsel is. Hij zei: 'Het kapitalisme kan het volk geen voedsel, kleding en een woning geven, zonder zijn eigen bestaan in gevaar te brengen' en hij legde ons uit waarom dat zo is. Hij zei er bij: 'Iedere verbetering, hoe klein ook, waarvan jullie daar op de hei weten te vertellen, is een onderdeelje van de grote strijd, die wij klassenstrijd noemen... De arbeiders, waar ze ook werken, hetzij in de DUW ergens in Rodeschool of nog verder, ofwel op een of andere fabriek, of bouw, noem maar op waar, hebben belang bij jullie strijd en jullie hebben belang bij hun strijd. Het is allemaal gericht tegen het kapitalisme.'

Gerda keek me aan of ze zeggen wilde: daar heb ik nou nooit bij stilgestaan...

Even schrok Dré op. Een grote vrachtwagen denderde hen voorbij. De grond dreunde onder de snel rondwentelende wielen, die glimmende strepen op het vochtige asfalt achterlieten. Dré keek hem na tot hij om de bocht van de weg verdween. Ongemerkt gleed hij weer terug in de gedachten, die hem geheel vervulden en hoorde hij in het ruisend geluid van de fietsbanden de stem van Toon die zei: 'We weten zo stilletjes aan wel wie de dieven zijn die ons brood stelen en hoe ze het stelen. Het laatste is wel belangrijk. We moeten nog veel leren,' zei hij. 'We moeten leren onze stemmen tot één stem te maken en onze vuisten tot één vuist te ballen... De arbeidersklasse is onoverwinnelijk...' 't Is jammer dat ik alles niet heb kunnen onthouden. Hij had het ook over Beel, die de prijzen omhoog jaagt.

Dré keek uit over de weg en zag voor zich in de verte enkele DUW-arbeiders rijden. Hij dacht

diep na over de vragen die de anderen gesteld hadden en de tegenwerpingen, die er op gemaakt waren. Ik geloof dat we zowat over alles hebben gesproken... Over het Marshallplan en de steenkolen, over stakingen en politie en over oorlog en vrede... Ik heb op vele dingen een heel andere kijk gekregen. Toen we het over de oorlog hadden zei Gust: 'Het kapitalisme kan niet zonder oorlog leven, en het volk zal pas gaan leven bij een werkelijke vrede.' Nelis keek hen toen heel diepzinnig aan en antwoordde: 'Wij zijn zo sterk als een reus en als je verder kijkt dan je neus lang is, geloof ik, dat we onze krachten ook gaan leren kennen.' 't Begon me te duizelen... Ik weet niet of de anderen het allemaal hebben kunnen volgen... maar Gust en Nelis zeker.

De Mop zei nog: 'We moesten meer bij elkaar komen.' En toen hij weg ging zei hij tegen Toon: 'Jij bent communist, ik niet, want ik doe niet aan politiek, dat dacht ik tenminste. Maar vanavond ben ik aan de weet gekomen dat iedereen aan politiek doet, ook al besef je het zelf niet. We moeten er beslist op doorpraten, maar Geurts en de DUW mogen we niet vergeten.' Toon knikte en antwoordde: 'Het zaad groeit niet in een nacht uit tot 'n bloem. We hebben een gemeenschappelijke taak. Het is al een heel goed ding als we het weten en erkennen, je kunt er op voortborduren...'

't Was wel nodig dat Gerda het raam openzette toen ze waren vertrokken. Je kon de rook snijden. Dré loosde een diepe zucht. Hij was nog met Gerda aan tafel blijven zitten. 'Het is moeilijk, om alles te begrijpen', had hij tegen haar gezegd.

De wereld is groot en je denkt dat je niet verder kunt kijken dan de einder. Maar we hebben ons vergist. Wij hebben vergeten om zelf te denken. Het was zo gemakkelijk om alleen maar te luisteren. Gerda had gezegd: 'Ik geloof dat we een hart van lood hebben. Het is zwaar, zodat we blijven staan waar ze ons neergezet hebben. Als ik met Nelly Maas praat, zie ik alles anders.'

Dré zette de kraag van zijn jas op. Een fijne mot-

regen werd door de Zuid-Westenwind meegevoerd. Hij keek naar de brede rug van Gust en de grote kruik, die met elke pedaaltap opschokte. De eikenbomen langs de weg schoven voorbij. Op het geasfalteerde wegdek lagen glimmende natte vlekken.

'Vandaag pootaan spelen,' hamerde het in zijn hoofd. Dré was er niet bang voor. 'Ik geloof dat ik nergens meer bang van ben, Toon van de Sande verbond het een met het ander. Het ongeluk van Tinus met de DUW, de DUW met de fabriek, de fabriek met het land en het land met de wereld. Het is een ketting. De ene schakel sluit in de andere. Gust zwenkte de zandweg op. Het leek Dré toe of hij de hei, die zich wazig in de motregen voor hem uitstreckte, met andere ogen zag. 'We hebben gisteren goeie afspraken gemaakt. 't Zal nu wel anders worden, het kan zo niet langer... We zijn geen paarden!..'

*

Dromerig staarde Dré naar de regen, die het rullige heizand nat en drabbig maakte. Met korte rukken schudde de opstekende Zuid-Westenwind aan de schotten van de schuilketen en joeg de regen in striemende vlagen over de ruige hei. Het eerste schaft was voorbij en nog steeds klaarde de lucht niet op. Telkens als de wind een wolkenbank aan flarden scheurde, kwamen van achter de dennenbossen nieuwe wolkenstapels aanstuiven, die zware regenbuien met zich meevoerden. Het weer was sterk afgekoeld en de wind was guur en scherp. De DUW-arbeiders zetten de kragen van hun jassen hoog op en zaten op de banken dicht tegen elkaar aan.

„We zullen nog maar eens een pijpje warm maken,” zei Nelis. De lichtgrijze ogen onder de borstelige wenkbrauwen rustten in de verte of zij achter het bos, dat droop van het overtollige hemelwater, het blauw van de lucht wilden ontdekken. Dré drong zich vaster tegen het schot aan en nam

de tabaksdoos uit zijn zak om ook een sigaret te draaien. Juist wilde hij een lucifer afstrijken, toen Geurts als uit de grond gerezen, voor de schuilkeet stond. De leren jas die hij droeg, glom van het regenwater dat er langs droop. Een grimmige stilte viel in de keet. Koud als de natte glans van zijn jas, gleed zijn blik van de een naar de ander. Even bleef hij Gust aankijken en haalde een boekje voor de dag.

„Jij,” zei hij tegen hem, „morgen naar de ploeg van Vermeulen. En jij,” wees hij naar de Mop, „morgen naar de ploeg van Witlox en jij... en jij...” Geurts rafelde de gehele ploeg uiteen. Achter iedere naam die hij in het boekje schreef, zette hij een kruisje. Alleen Dré kon bij Nelis blijven, zijn naam werd niet door Geurts genoemd.

Zoals hij gekomen was, verdween hij weer, onverwachts, zonder een groet, en liet een nog grimmiger stemming achter.

„Overall waar Geurts gelopen heeft,” zei de Mop, „is de lucht verpest. Ik stel voor dat we een afscheidsfuijfe organiseren,” vervolgde hij. Hij stond op en ging voor de mannen staan. En telkens een vinger omhoogstekend, riep hij: 'n likeurtje voor de vrouwen! 'n paar dikke flessen jenever voor de mannen! Dan 'n paar bossen prinsbernhardbloemen...”

„Prinsbernhardbloemen?...” vroeg Nelis, „daar heb ik nou nog nooit van gehoord!...”

„Nou ja, ... ik bedoel 'n bos anjers! ... En ... en Geurts onder de tafel, en niks geven! ...”

„'t Is de Mop weer! ...” riep de smid. Allen schoten in een lach, waarin de bittere gevoelens die elk van hen beroerde zich schenen op te lossen.

Tussen het middagschaft kwam een DUW-arbeider van een andere ploeg de schuilkeet bij Nelis inlopen.

„Heeft Geurts jullie ploeg ook uit elkaar gemietd? ...”

„Laat 'm mieteren,” zei Gust. „Morgen kom ik bij jullie werken. 't Zijn slechte gokkers, die op eigen kaarten afgaan.”

De wind ging liggen en gelijkmatig druilde nu de regen uit het grijze wolkendek, dat laag boven de hei hing. Tegen vier uur blies Geurts af. De DUW-arbeiders hadden deze dag geen schop in de grond kunnen steken. De boomstronken lagen, door de regen schoongespoeld naast de kuilen, waarin wit broesend water stond. Tot op het been koud, reden de DUW-arbeiders huiswaarts.

De laatste dagen van September brachten veel regen. De lucht bleef grauw en zwaar, en de omgewoelde hei droop van de vele regenbuiën die er op neerstreken. Zwaar van het nat neigden de heidetakjes naar de aarde. Tussen de lichte glooiingen van het ontgonnen veld stonden grote waterplassen, bruin als het zand, met bebroesde randen. De uitgegraven boomstronken leken op okerkleurige reuzenkiezen, die met geweld uit de donkere gaten waren getrokken en hun wortels, als naakte stompen, machteloos naar de hemel uitstrekten. De schuilketen, tussen de hoge heiplanten verscholen, glommen in het grijze licht van de dag. De ene regenbui na de andere maakte zich met strepen uit de loodkleurige wolken los en joeg de DUW-arbeiders telkens terug naar de keten, waar zij als kluiten aarde bijeen klitten. Vol van sombere gedachten keken zij naar de regendruppels, die gestadig uit de hemel ruisten. Later drong het licht door de wolken en klonk het fluitje van Geurts, de DUW-arbeiders scherp en hatelijk in de oren. Geurts scheen er vermaak in te scheppen om het afluiten zo uit te kienen, dat zij nog juist nat werden, voor ze de schuilkeet bereikten.

Dré schepte het zand rond een boomstronk weg en zwiepte met volle kracht de schop dwars door een boomwortel. Nelis wrikte en rukte er aan, tot dat ook de kleinere wortels afknapt en beiden zwaaiden ze de zware boomstronk met een korte smak op de kant. Het water sijpelde in de grillige smalle geultjes omlaag, maakte de grond tot een modderbrei en drong door de schoenen, die diep in de modder wegzonken.

Dré strekte zijn rug en keek in de verte, naar

de andere ploegen, die wijd over de hei verspreid stonden. Hij onderscheidde Gust, de smid en de Mop. Nelis zei tegen Dré:

„Geurts heeft de ploegen als een kaartspel geschud en ze weer uitgelegd alsof hij patience speelt...” Dré haalde de smalle schouders op, daarbij zijn borstelige wenkbrauwen in een diepe frons samentrekkend en antwoordde:

„Ik zie vandaag alles zwaar en donker in, misschien ligt het aan de regen, ik weet het niet, maar ik zit in 'n zware kar. Geurts is 'n kwelgeest en hij besteelt ons nog harder dan Heine. Of hij met z'n kaartspel zal klaar komen?...” Dré trok weer lichtelijk de schouders op, „'t lijkt er op. Ze kanke- ren als ze het loonbultje in d'r vingers krijgen en daar blijft het bij.” Hij keek naar de maats, die Geurts in hun ploeg had gezet. Handig zwaaiden zij de schop met een slag door de wortels. 'Ze weten waar en hoe ze moeten slaan om met zo weinig mogelijk verspilling van krachten het meeste werk te kunnen verzetten,’ peinsde Dré, 'en toch zullen we deze week weer minder in het bultje hebben...’ Hij draaide zich mismoedig om.

Zwijgend als de matglimmende hei, waar alle leven uit geweken scheen, rooiden de DUW-arbeiders boomstronken. Hun gedachten zijn als de grauwe lucht boven hen. Ze denken aan hun vrouwen, die overspannen raken en de kinderen om de oren kletsen, omdat ze met kapotte kousen en schoenen, of met gescheurde broeken thuis komen. En ze snauwen de kinderen toe: 'Hoe krijg ik het weer gemaakt?...’ Ze rekenen uit wat er vandaag gekocht moet worden, en als ze een blik in hun portemonnaie slaan, ontdekken ze met schrik dat er niets meer gekocht kan worden, en zij herinneren zich weer, dat er nog veel betaald moet worden. De DUW-arbeiders vragen zich af: 'Waarvoor sta ik eigenlijk hier?... en waarom moet ik dit werk doen dat me niet ligt?... dat ik vervloek!...' en gesmoorde vloeken en verwensingen, tegen Geurts, de Heide Mij, en Bergen, en Somers wellen uit hun opgekropte gemoederen op. Zij kijken met donkere

blikken naar de bazenkeet. Enkelen onder hen denken diep na. Ze willen niet bukken voor Geurts, die de DUW-arbeiders opjaagt en steeds minder laat verdienen. Hun blikken dwalen zoekend over de hei, en telkens praten zij over de DUW en over hun vrouwen, die radeloos worden...

Als een weerwolf dwaalt Geurts van ploeg tot ploeg. Niets ontgaat zijn blik en geen arbeider die te laat komt, ontsnapt hem. Hij schept er vermaak in hen van het werk te sturen en voor die dag te schorsen. „'t Is hier geen kleuterschool” zegt hij.

Piet Wanrooy probeerde achter de hoge wal omlopend, ongezien op het werk te komen. Hij had bandenpech en kon niet meer op tijd zijn. In de namiddag stond Geurts bij hem.

„Je wilde me vanmorgen ontglippen hé? .. Moet je vroeger opstaan vader, ga maar naar huis! .. voor vandaag ben je geschorst en de uren die je gewerkt hebt, betaal ik niet uit! ..” snauwde hij.

Piet Wanrooy voelde zijn benen trillen, en hij antwoordde met een van woede verstikte stem:

„Kan ik 't helpen als m'n band klapt? ..”

„Niks mee te maken!” beet Geurts hem toe en hij ging breed voor Piet Wanrooy staan en de mond tot een minachtende grijns trekkend, waardoor de ogen tot twee spleten werden, grauwde hij terug: „'t Is hier geen kleuterschool! ..” Piet Wanrooy deed een stap naar voren. Hij wilde hem toeschreeuwen: dat hij dat al langer wist dan vandaag, maar een striemende slag op zijn gezicht met de meetstok van Geurts sloeg de woorden terug. Hij voelde de pijn van de slag die hem razend maakte, en voor iemand wist wat er ging gebeuren, sloeg hij Geurts met een harde klap tegen de grond. Hij zwaaide de schop hoog in de lucht, maar voor deze zoemend neer kon komen, greep Pierre Hendriks de schop vast en omarmde Piet van achteren. Tien, twaalf mannen sprongen rond Geurts, die opnieuw zijn stok ophief, en sloten hem in. Bleek tot in zijn nek raapte hij zijn hoed van de grond op, en schreeuwde over de schouders van de arbeiders naar Piet:

Hij gaat in langzaam... Hij gaat te aan bij de
... Hij leide zijn gewicht op een grijs.
... chapeau.

Waar is die bedrager? ... Hij keek rond
... maar zag niets anders
... die hem
...

... werd
... terug:

... kleu-
... gelach
... tussen de
... insloten, be-
... meester
... kring van
... terug.
... naroeppen:

... opstaat! .."
Met een harde slag smeed hij de deur achter zich
doods. Diep in zijn hart begreep hij een nederlaag
geleden te hebben. Hij had gehoopt, dat Piet Wan-
rooy voor zijn brute houding gebukt zou zijn. Maar
de arbeiders hadden hem omringd... „Ik zal ze
leren! .." schreeuwde hij tegen zich zelve, in de
spiegel kijkend. „Maar die lamme rotvent geef ik
aan...“ hij keek naar zijn linker oog, dat opzwol
en van kleur veranderde.

Onder de DUW-arbeiders kwam beweging. Zij
vormden groepjes, die weer uiteen vielen of samen-
smolten tot grotere groepjes.

De Mop riep:

„Lijkt hier wel een concentratiekamp! .. Het
grijseldraad en de wachttorens ontbreken nog...
... de bewaker is er al! ..“ Hij keek naar Piet
Wanrooy, die met Gust en Pierre stond te praten,
... geen zij schenen geen notitie van hem te nemen.
De Mop keerde zich naar de smid en zei: „Slome...
...“ maar zweeg weer. Hij dacht 'laat ik m'n
... ik kan vandaag niets goeds meer
... en riep weer naar de smid: „Sta zo niet
... te gapen! .. wordt jij nu pas
...“ Hij is al weg hoor! ..“

Een jonge arbeider, met een open en vriendelijke blik in zijn ogen, wendde zich naar Gust en vroeg hem:

„Kun je er iets tegen doen, dat die vent ons niet langer meer sart? ..” Gust keek hem een ogenblik aan, en meende achter de open blik die op hem gericht was, een goede wil te ontdekken. De kaken, die vast opeengesloten lagen, ontspanden zich en een lach krulde zijn lippen, toen hij hem vroeg:

„Of ik er iets aan kan doen? ..” Gust schudde ontkennend het hoofd, en zei: „Wij, wij kunnen er iets aan doen ...” Gust legde de nadruk op het woordje 'wij'. „Wij moeten Geurts tot de orde roepen, of hem verjagen ...”

„Dat gebeurt nooit ... de Heide Mij houdt hem de hand boven z'n kop!” riep de Mop, die er bij was komen staan.

„'t Is geen gezonde praat van je, Mop,” antwoordde Gust enigszins geprikkeld, en hij keek de Mop kwaad aan. Nieuwsgierig luisterend kwamen er steeds meer mannen om hem heen staan.

„'t Wordt tijd dat we elkaar eens gaan begrijpen ...” zei Gust en hij keek om zich heen. „Piet Wanrooy is weer een nieuw slachtoffer van Geurts. We moeten daar maar eens een eind aan maken! ..” De jonge arbeider met de open blik drong naar voren en riep:

„Het zou wel goed zijn, maar ...” Hij zweeg en keek hulpzoekend om zich heen, alsof hij zeggen wilde: 'praten jullie nou ook eens. Zeg ons of het kan? ..' Gust kwam hem te hulp:

„We moeten bij de DUW-inspectie protesteren! We moeten een brief schrijven en ieder van ons zet er zijn handtekening onder. 't Is het minste wat we doen kunnen ...” De Mop zei:

„Van mij kun je twee handtekeningen krijgen, van m'n rechtse en van m'n linkse hand ...” meteen klapte hij zijn mond dicht, toen Nelis hem verstoord aankeek. 't Is er al weer naast ...’ en met het hoofd schuddend liep hij weg en ging bij Piet Wanrooy staan, die naast Pierre op een zware boomstronk zat. Van verre hoorde hij de stem van

Gust die op een stoep was gaan staan en de DUW-
arbeiders bespreekte. Hij hoorde ook hoe Fons Hoef-
nagels zei:

"Lieve lieft, het gaat veel... We mogen Piet
Wanrooy niet in de steek laten. Als Geurts hem
nog durft te zeggen... steken wij de schoppen in
de grond. Want alleen wat hij doen zal..." Zijn stem
ging verloren tussen de andere stemmen, die van
uit de groep naar de led schelden. Ontstemd over
zijn zelf, draaide de Man maar half naar Pierre,
die vrolijk aan Wanrooy te ke beuren. Hij zag de
groep van 't'ien vellen en zei hardop tot
zichzelf: "Ze ga nu maar weer werken..."

Later kwam Fons Hoefnagels bij Gust staan en
zei tegen hem:

"Ik had straks nog meer willen vertellen, maar
ik kan niet zeggen wat ik allemaal denk. Daar-
om ben ik bang, dat ik me verkeerd uitdruk-
en dan zwijg je, maar het is niet goed." Hij
draaide zich een halve slag om en kuchte, streek
over zijn platte borst en vervolgde: „Maar
als je daar vol zit... moet je praten. De meesten
hier vertrouwen zich zelf niet. Hoe willen ze dan
een ander vertrouwen? ... 't Is jammer, maar het
is zo... Ze hopen op anderen, maar op mij kun je
rekenen... we zullen de zwakke broeders hel-
pen! ... En als de smid zegt: 'Een oorlog kan alleen
maar de oplossing brengen...' zeg ik, dat ik geen
oorlog moet hebben. Wij betalen het gelag. Met de
laatste oorlog heb ik drie kinderen verloren, een
V-één... Sodemieter! ... en in de kranten schrijven
ze net over een oorlog, of hij vast en zeker voor
de deur staat! ... De verrekkelingen... Al die over
oorlog durven schrijven, moesten met de handen
stijf in de lucht blijven staan... Ik zal het straks
ook eens tegen de smid zeggen..." Hij hoestte weer.
Zijn schouders schudden er van en het ingevallen
gezicht liep rood aan. Zonder nog een woord te
zeggen, draaide hij zich om en liep naar zijn ploeg.

De andere dag keken de DUW-arbeiders opge-
wonden naar de bazenkeet, waar Geurts met twee
politie-agenten stond.

„Jesus! .. ze durven alles”, zei Dré. „Wat zal Piet doen? ..” vroeg hij aan Nelis. „Misschien was het beter geweest dat hij niet gekomen was...” Nelis keek hem aan en antwoordde op een toon, waar een lichte verontwaardiging in lag:

„Maar Dré, hoe kun je zoiets zeggen? .. Hoe moet Piet z'n huisgezin in leven houden? ..”

„Je hebt gelijk,” antwoordde Dré, „ik stond er niet bij stil... Maar als ze Piet van het werk zetten, steken we de schoppen in de grond hé! ..” Nelis krabde zich opgewonden achter het oor, hij zoog heftig aan zijn pijp en merkte niet dat ze uit was. „Gust heeft gisteravond nog een brief voor Piet geschreven en iemand heeft hem nog in de bus gestopt bij de DUW-inspectie. Ik denk dat die vandaag wel zal komen... Maar nu ik die smerissen zie, twijfel ik er steeds sterker aan.”

Oplettend keek Dré rond. Hij zag de DUW-arbeiders, die ook telkens naar de bazenkeet opkeken. Dré voelde de spanning in zijn borst trillen. „Wat zullen we doen?” stelde hij zichzelf telkens de vraag. „De meesten kijken ook naar Gust... en Piet Wanrooy. Hij doet net of de politie hem niet aangaat en werkt gewoon door.” Hoofdschuddend maakte Dré de grond rond een boomstronk los. Zijn gedachten tolden over elkaar heen en maakten hem verward. Hij hoorde Nelis grommen, die recht stond en naar de verte keek. Dré volgde zijn blik. Hij zag Geurts met de twee agenten het veld op komen wandelen. De DUW-arbeiders richtten zich op. Het was of de stilte, die over de hei viel, voelbaar werd. Allen keken naar Piet Wanrooy, die het drietal schijnbaar rustig opwachtte. Zijn oogleden trilden en met koortsige blik keek hij Geurts recht in het ene oog. Het andere oog was bedekt met een zwarte lap. Geurts wendde zich om en riep naar enkele arbeiders, die het dichtst bij hem stonden:

„Ga godverdomme aan het werk! ..”

De Mop zei tegen de smid:

„Hij blaft zichzelf moed in, de eenoog...” en de Mop en de smid bleven staan zoals ze stonden,

en keken Geurts minachtend aan. Geurts keerde zich weer om naar Piet Wanrooy:

„Je weet dat ik je geschorst heb...” zijn stem klonk brutaal. „Ik laat je met de politie van het werk zetten... Met mij wordt niet gespeeld.” Een zacht honend lachen dat opsteeg, deed de agenten verbleken. Zij keken met schuinse en zenuwachtige blikken om zich heen en zagen de schoppen, die de DUW-arbeiders vast in hun vuisten klemden.

Piet Wanrooy keek even naar Gust, die een vijftien meters van hem afstond. Hij slikte enkele malen en vroeg aan Geurts:

„Waarom is de DUW-inspectie niet hier?...” Zijn stem klonk zacht en bevend van ingehouden emoties. Hij wachtte het antwoord van Geurts niet af en vervolgde: „Waarom ga je tussen twee smerissen in staan?... ben je bang?...” Zijn stem werd bijtend en uitdagend. „Niet voor jou!...” schreeuwde hij plotseling en met overslaande stem. „Niet voor jou!... zal ik gaan!... Hoor je?... Ik heb iemand beloofd m'n poten thuis te zullen houden!... Ik zal m'n poten thuis houden!...” hij liet de schop vallen balde zijn vuisten voor het gezicht. „Die hou ik thuis!... thuis!... thuis!...” Tranen sprongen uit zijn ogen en geen geluid kwam nog uit zijn wijd geopende mond. Met een ruk keerde hij zich om en liep dwars over de hei naar de schuilkeet terug. De agenten keken hem verbaasd na. Zij wisten niet wat te doen en of ze hem moesten volgen. Ze keken Geurts aan, die Piet Wanrooy met strakke blik bleef nakijken.

Pierre deed een paar passen naar Geurts en zei:

„Maak het schandaal niet groter. Ga met jouw bewakers hier van het veld af.” Geurts gaf geen antwoord, hij keek naar de verschillende DUW-arbeiders die op hem afkwamen. Hij zag dat iemand een papier met potlood uit zijn zak haalde en Geurts zag ook, hoe een ander het potlood overnam en op het papier schreef en het daarna aan een ander doorgaf. Een stem in hem zei: 'pas op!... de DUW-arbeiders zijn iets van plan, wat kan ik niet zeggen, ik hou me niet met arbeiders op, maar ze

zijn iets van plan. Ook daar ginds zie ik papier en wordt er op geschreven...’ Hij luisterde niet langer naar zijn eigen stem. Hij gaf de agenten een korte wenk en zonder ook Pierre aan te kijken of een antwoord te geven, wilde hij terug lopen naar de bazenkeet, maar botste pardoos tegen de smid op, die achter hem stond. Hij zag zich plotseling weer omringd door DUW-arbeiders. Een heete woede maakte zich van hem meester, maar hij herinnerde zich tegelijk ook zijn eigen stem weer, die zei: ‘Pas op!...’

„Gaan jullie aan het werk?.. of ik schors jullie allemaal!...” schreeuwde hij, woedend om zich heen kijkend. Verschillende DUW-arbeiders weken voor dat woest uitziende oog achteruit en liepen schoorvoetend terug naar de boomstronken. Ze zeiden tegen elkaar:

„Straks komen ze met ’n overvalwagen en wat doe je dan?.. Zitten we thuis zonder een cent...” Maar anderen bleven staan en zeiden:

„’t Is geen manier van optreden wat jij doet...” zij keken kwaad naar Geurts, die als maar om zich heen keek en hen niet scheen te horen. De Mop vroeg op een onnozele toon aan Geurts:

„Zijn dat jouw engelbewaarders?...” hij wees naar de agenten, die stil met de anderen meelachten. Zij wisten niets anders te doen, en keken lummelig rond. Gust zag Piet Wanrooy als een kleine eenzame figuur met de fiets aan de hand over de hei naar de grote weg lopen. Hij voelde iets in zijn borst scheuren en het was of zijn keel even werd dichtgesnoerd. In een flits herinnerde hij zich het lange gesprek dat hij en Pierre met hem hadden. Toen zij beiden bij hem in huis kwamen, keek Piet hen aan, alsof hij zeggen wilde: ‘als je wil praten zul je zelf moeten beginnen...’ Later zei Piet: ‘Als Geurts me van het veld stuurt is de ramp niet te overzien.’ Zij hadden hem weten te overreden... en hij heeft woord gehouden ook, peinsde Gust. Maar wat zal het hem gekost hebben?... In ieder mens leeft iets goeds... Hij sloeg zijn blik op naar de groep die rond Geurts en de agenten stond en

luisterde naar de honende stemmen. Snel liep hij op hen toe. Pierre riep:

„Gust, Gust wil wat zeggen...” Maar ook Geurts zag hem aankomen en schreeuwde luid:

„Opgevoerd naar je werk!... Vooruit!...” Hij maakte zich vrij en liep met de agenten naar de hovenkast terug.

In verwarring liepen de DUW-arbeiders door elkaar. Kikelen riepen:

„Wachten we op de DUW-Inspectie?...”

„Wat DUW-Inspectie?...” werd er teruggeroepen, „die stuurt de politie op ons af!...” De opgewonden stemming nam toe. Het roepen schalde door elkaar als dwarrelende sneeuwvlokken en niemand luisterde nog naar wat de ander zei. Nelis, Pierre, Dré, Bartje Nelissen en nog meer anderen stonden rond Gust samengedromd. Bartje stak zijn kleine vuist omhoog en keek vinnig met zijn zwarte ogen om zich heen. Hij stond naast Gust en leek er een jongen bij. Maar zijn stem was scherp als een mes en klonk tot ver in de omtrek door. Zijn krik-zwarte haren dropen van het nat en lagen in pieken op zijn hoofd.

„Ik sta hier nog niet lang,” zei hij. „Maar ik heb het al gezien. Geurts heeft er plezier in om ons te pesten... maar hij is ook bang. Ik denk, hoe meer hij ons pest en aan onze centen zit hoe meer pluimpjes hij van de Heide Mij krijgt. Maar we mogen Piet Wanrooy niet alleen laten staan...” Gust knikte instemmend. Zijn kaken lagen vast opeen gesloten, en hij keek triestig voor zich uit. Zo had ik me deze morgen niet voorgesteld, peinsde hij. Alles loopt anders... Gisteren had ik nog vertrouwen en leefde ik in hoop dat we eindelijk eens een stoot zouden kunnen geven om het hier een beetje menselijker te maken, een beetje maar. Het zou ons allemaal moed gegeven hebben. Nu zijn we overrompeld, zo voel ik het aan. Of hebben we ons laten overrompelen?... Hoe zit dat eigenlijk?... Hij begon te twijfelen en luisterde nog afwezig toe wat er gezegd werd. Hij sloeg zijn blik naar binnen en zag nog vaag de

DUW-arbeiders, die naar het werk terugliepen. Wat zal de partij-afdeling zeggen als ze me hier zo zien staan? .. Zij zal zeggen: jij bent een partijman, die in iedere situatie een oplossing moet vinden! .. Verleg de strijd tegen Geurts en de Heide Mij. De arbeiders zijn bereid iets te doen, zij willen hun naakt bestaan verdedigen, maar zij wachten op leiding.

Gust sloeg zijn blik weer naar buiten. Hij richtte zich hoger op en om zijn mond kwam een vastberaden trek terug. Op vurige toon zei hij:

„Wat Geurts met Piet Wanrooy uithaalt, raakt ons ook. De Heide Mij tikt hem niet op de vingers, zij vindt het dus blijkbaar goed wat hij hier uitspookt. De meesten zijn weer aan het werk gegaan. We moeten dus Piet op een andere manier helpen. We moeten er eisen aan vastbinden, bijvoorbeeld, verbetering van de tarieven voor het rooien van de boomstronken... het is hard nodig, en we beginnen met een protestbrief naar de DUW-Inspectie en ieder die hier werkt zet er z'n handtekening onder...”

„Ik ben er voor,” zei Nelis eenvoudig. Hij krabde zich achter het oor en keek Gust diep in de ogen. Alsof hij zeggen wilde, zo moet het gaan.

„Ik ook! .. ik ook! ..” hoorde Gust van alle kanten roepen.

De DUW-arbeiders zeiden tegen elkaar:

„We moeten laten zien dat we geen kleuters zijn! .. Wat denkt Geurts wel? .. Mijn handtekening kunnen ze hebben hoor! ..”

*

Verwonderd keek de Mop op naar Nelly, die op de hoek van de zandweg stond. Hij stapte van zijn fiets om het manifest aan te nemen, dat zij hem toereikte.

„Kom je ook in de DUW werken?” vroeg hij. De lichtjes in zijn ogen dansten, toen hij in de verstandige blauwe ogen keek. Zijn stem sloeg hoog

op. „Wij komen nog net iemand in onze ploeg te kort, om koffie te zetten en het ons gezellig te maken. We konden tussen het middagschaft moederke doen. Wij de kinderen die braaf zitten en snotneusjes hebben, die afgeveegd moeten worden...”

„Ze is verdomme niet lelijk,” dacht de Mop. Het manifest openvouwende keek hij naar de lachende mond van Nelly: „Daar zitten we hier net op te wachten!” riep hij uit. De Mop werd weer even snel ernstig. „Je doet goed werk moeder!... 't Is God geklaagd hier op de hei met die slavendrijvers!...”

Hij liet zijn blik over het manifest glijden en las de laatste regels hardop. „De DUW-arbeiders worden uitgenodigd om morgenavond in vergadering bijeen te komen, om de slechte verhoudingen, waarin wij moeten werken, met elkander te bespreken... De besturen van de vakbonden worden uitgenodigd... Namens het voorlopige comité...”

De Mop keek Nelly opnieuw aan en zei met een oprecht gemeente stem:

„Het is verdomd netjes geschreven. Al zal het ouwe wijven met klompen regenen... ik kom!... Je doet goed werk. Als alle vrouwen zo eens waren?...”

„Dat komt nog,” antwoordde Nelly bedachtzaam. „Evengoed als het koren tijd moet hebben om te rijpen... Maar doe jij vandaag hier je best en breng je makkers mee.”

„Ieder die met mij meegaat geef ik 'n medalje,” zei de Mop fier. Intussen martelde hij z'n hersens af, wie deze vrouw kon zijn. In de verte zag hij meerdere DUW-arbeiders aan komen rijden.

„Ik ga verder, als m'n vrouw me hier ziet met 'n ander op dit stilste plekje van de aarde...”

„Dan zal ik je vrouw wel vertellen waarom je bij me staat.” Hij hoorde nog haar lach, in zijn oren, toen hij reeds de zandweg infietste.

De ene DUW-arbeider na de andere, die het zandweggetje inzwenkte, keek verrast naar Nelly, die aan ieder van hen een manifest uitreikte. Dré en Gust lachten, toen zij bij Nelly van de fiets stapten en vroegen:

„Wel? .. en hoe gaat het? ..” Zij keken in het frisse gelaat van Nelly, waarop de koelte van de morgen een zachtrode teint legde. Haar ogen rustte even op Dré.

„En jij was een beetje pessimistisch? .. Je dacht dat er onder de DUW-arbeiders niets anders leefde dan bitterheid en wantrouwen, of hoe zei je het ook weer? .. Ik heb hier verstandige mensen ontmoet. Ze zijn zoals alle arbeiders zijn ... Zetten jullie morgenavond je beste beentje voor, je hebt nog één dag om het op te warmen.”

Pierre keek haar met ongelovige ogen aan. „Jou zou ik hier het laatst gezocht hebben,” zei hij.

„Waarom mij hier het laatst?” onderbrak zij hem. Zij had reeds eerder naar hem uitgekeken. Pierre keek in het ernstige gelaat en de strenge blik die op hem gericht lag.

„’t Is toch geen vrouwenwerk,” zei hij, onzeker wordend, naar de manifesten onder haar arm wijzend.

„Ik zie geen verschil tussen mannen en vrouwenwerk,” antwoordde Nelly strijdvaardig. „Het is iets persoonlijks. Maar het is nog zo vroeg om hierover te bakkeleien ... hé baby? ..” Haar mond en haar ogen lachte hem weer tegen. Zij dacht: 'Hij begrijpt nog niet, waarom ik hier sta. Ik heb nog veel werk met hem, maar het is 'n gewillige leerling en ik hou van hem.

„Geef mij de manifesten maar,” hoorde zij Pierre zeggen, „dan zet ik de rest wel uit.” Zij trok haar lippen tot een kusmond samen en antwoordde:

„Je bent 'n lieverd, maar van de manifesten blijf je af. Ik geef geen werk uit m'n handen, en zeker niet als je het wilt doen terwille van mij zelf ...” En daarna ernstig wordend, vervolgde zij: „Je moet begrijpen Pierre, dat het niet goed is dat jullie dat doen. Er zijn omstandigheden, die je dwingen ...” Nelly keek hem lachend na, toen hij de zandweg opreed.

De grote weg lag weer verlaten. Nog even bleef Nelly staan, en liet haar blik over de hei dwalen.

'Ik heb geen verstand van cultuur-ontginningen, maar ik vind het jammer dat dit prachtig stukje natuur gaat verdwijnen. Maar als we straks hier naar de korenvelden en de weilanden kijken, waar het bonte vee op graast, moet dat ook mooi zijn. Je kunt ook dan je gedachten de vrije loop geven en uit laten waaieren. Maar nu smaakt me alles wrang, als je de mensen rond die keetjes ziet lopen... Zij wachten zeker ergens op?..' Het schrille fluitje snerpte vlak bij haar oren en opschrikkend keek Nelly snel om en zag Geurts op tien passen van haar af tegen een boomstam geleund staan. Zijn verrekijker was op de hei gericht. Nelly volgde zijn blik. Zij zag de DUW-arbeiders die zich van de schuilkeetjes verwijderden en zich over de hei verspreidden, als bont gekleurde stippen. Zij trachtte Pierre, Gust, Dré en Nelis te ontdekken, maar het lukte haar niet. 'Ik zie geen verschil, ze zijn hier allemaal eender. Waarvoor zou hij een verrekijker nodig hebben?..'

De rauwe stem van Geurts sleurde haar uit de gedachten, die haar bezig hielden.

„Mag ik ook zo'n papiertje?..” Nelly keek in het afstotende gezicht en zag de spleetogen, waarvan het linker allerlei kleuren vertoonde, de harde trekken langs de neus, die onder de oogwallen uitsprongen, en de brede mond, tot een grijnslach vertrokken... Het deed haar bloed verkillen.

„Asjeblief,” zei ze op koele toon. Zij keek even naar de meetstok, die tussen zijn laarzen en zijn broek zat ingeklemd. 'Slavendrijver...' flitste het in haar op. 'Gust heeft er geen woord teveel van verteld.' Geurts was kleiner dan Nelly. Zij wendde haar blik van hem af en moest een misselijk gevoel in haar keel smoren.

„Zo!..” hoorde zij de rauwe stem weer. „Gaat het hier op de hei niet goed en moet de schorsing van Piet Wanrooy ongedaan gemaakt worden. Ben jij soms zijn wijf?... En weten die rooien het weer eens beter?..” Koud en fel keek hij Nelly aan, die twijfelde of ze iets tegen hem terug zou zeggen. 'Het is woorden verspillen,' bedacht zij.

In de verte ontdekte zij de gestalte van Pierre, die boven de anderen uitstak. Vele DUW-arbeiders keken haar richting uit, en enkelen zeiden tegen elkaar:

„Geurts zoekt 'n vrouw...” Wit van inwendige drift, waardoor zijn stoppelbaard zwarter leek, stond Pierre naast de Mop. Een hees gegrom steeg uit zijn borst omhoog.

„Als hij haar durft te beledigen...” Zijn spieren spanden zich als koorden op zijn armen. De Mop riep tegen hem:

„Kijk daar!... ze heeft sjans met de slavendrijver, maar ik denk dat je straks nog 'n vetvlek van hem terug vindt, als hij het haar lastig zou durven maken. Vanmorgen ben ik hard weggelopen... M'n hart danste toen ze me aankeek!” Hij ratelde aan een stuk door, zijn lichte stem klonk helder door de lucht. „Als ze morgenavond ook op de vergadering komt, kruip ik naast haar, misschien vraag ik nog wel of ik op d'r schoot mag zitten... Wat kan mij het schelen, dat de voorzitter zal zeggen, de moeders worden verzocht eerst hun kinderen naar bed te brengen, laat ze dan d'r gang maar gaan!...”

„Verrekte Mop!...” riep Pierre, zijn lach klonk vrolijk op. Met een slag keerde zijn stemming om. 'Waar maak ik me druk over?' vroeg hij zich zelf af. 'Over die rotvent of over Nelly?... Ik doe nog als 'n schooljongen.' En tegen de Mop zei hij:

„Schoenmaker, blijf bij je leest, wat wil jij over vrouwen praten?...” De Mop keek hem kwasie ernstig aan en antwoordde:

„Je hebt gelijk. Ik heb er niet veel verstand van, maar als je over schoenen wilt bomen, kom me dan eens 'n avondje opzoeken?...”

's Avonds liet Pierre zich in de fauteuil neervallen. Hij zei tegen Nelly, die thee schonk:

„Ik voelde me vanmorgen als een jaloerse schooljongen...” Hij voelde zich weer gelukkig, nu hij bij haar zat en had behoefte het haar te zeggen. Pierre volgde al haar bewegingen en peinsde over

zijn gevoelens, waar hij reeds lang mee rondliep. Nelly keek hem aan en schoot in een stille lach. Ze antwoordde:

„Jij mag op mij jaloers zijn...” en hem aankijkend dacht ze: 'Wat weerhoudt hem. Ik geloof dat ik het woord zal moeten doen. De tijd is eeuwig, het leven is er maar een moment bij...' Zij zette het kopje thee voor hem op tafel en liet zicht daarna op de divan terug glijden. Pierre zweeg en vervolgde even later:

„Jullie zijn heel anders... Ik weet niet hoe ik het moet zeggen... Verleden week was Gust bij me. We hebben een hele avond vol gepraat. Hij zei: ik heb de tijd, en toch had hij haast...” Pierre wilde opstaan en zich naast haar neerzetten en haar vertellen waar hij vol van was. Maar iets verhinderde hem om er gevolg aan te geven. Hij luisterde naar Nelly en liet zijn gedachten op haar woorden voortwiegen.

„Toen ik vanmorgen de DUW-arbeiders langs me heen zag rijden, voelde ik me verdrietig worden. Ik dacht aan hun gezinnen... De DUW steelt niet alleen hun loon, maar zij steelt ook de gezondheid van hun vrouwen en kinderen... Nelly slaakte een zucht, toen Gust binnen kwam stappen.

„Twee vliegen in één klap!...” riep hij blij uit. Plots was de kamer vol geruis en leven. Hij zette zich op een stoel neer. „Ik zal maar met de deur in huis vallen.” Even nam hij Pierre en Nelly scherp op. 'Ik moet hier niet te lang blijven' flitste het in hem op en hij legde twee steunlijsten op tafel en vervolgde:

„Piet Wanrooy krijgt geen ondersteuning. We moeten iets voor hem doen... Verschillende DUW-arbeiders hebben van hun armoei reeds gegeven. Maar het is niet voldoende. Ook de anderen moeten steunen en buiten de DUW-arbeiders om moet steungeld ingezameld worden. De straf die ze Piet Wanrooy toebedacht hebben, moet een klap tegen de DUW-leiding worden, die Geurts in het gelijk stelt. Pierre keek naar de vastberaden uitdrukking op het gezicht van Gust en zag ook de verandering in

de ogen van Nelly, die met strenge blik Gust aankeek. en opnieuw vroeg hij zich af: 'Hoor ik bij haar? ... bij Gust? ... bij Toon? ...' Hij hoorde Gust zeggen:

„Je moet met Dré afrekenen! ...” Hij knikte automatisch terug, dat hij het begrepen had. 'Het zijn bijzondere mensen,' zei hij tegen zichzelf. 'Waarom slooft hij zich voor Piet Wanrooy uit? ... Waarom zegt hij, het moet een klap tegen de DUW-leiding worden? ... Is dat nu de klassenstrijd waar zij over spreken? ...'

Nelly stond er op dat Gust een kopje thee meedronk, maar handig glipte Gust met een grap de deur uit. „Ik kom vanavond tijd te kort,” riep hij nog door het spleetje van de deur naar binnen.

De stilte viel in de huiskamer. Pierre luisterde naar het tikken van de pendule en keek tegelijk naar de steunlijsten, die voor hem op tafel lagen.

„Morgen begin ik er direct mee,” zei hij. „We zullen niet achterblijven.” Zijn gedachten zweefden weer over de hei toen hij Nelly hoorde zeggen:

„Ze moeten hard op de vingers getikt worden ...” Pierre knikte verstrooid. Hij voelde de tegenstrijdigheden in zijn ziel. 'Ik wil met jou over ons beiden praten,' zei een stem in hem, maar m'n gedachten lijken wel gespleten. Een stuk ligt ginds op de Vier Winden, het andere zweeft om jou. Ik speel verstoppertje met mezelf. Hij verlegde zijn benen, keek Nelly aan en zag de ogen, die lachend op hem gericht lagen. Pierre begon te redeneren over de DUW, het werk dat ze moesten doen, en de plagerijen van Geurts. Op weg naar huis verweet hij zich, een egoïst te zijn. Gust loopt zijn benen onder z'n kont uit om de nood van 'n gezin te verlichten, en ik draai als een kát om de hete brei, om Nelly heen en denk er niet aan, dat ook haar tijd kostbaar moet zijn. Hij versnelde zijn pas en liep verdrietig door de donkere straten naar huis.

Met een korte tik op de deur, stapte Geurts het bijkantoortje van de Heide Mij binnen. De hoofdbaas zat achter zijn bureau, met voor zich grote

vellen papier, vol met cijfers en tabellen... Even keek hij op naar Geurts, en wijdde dan zijn aandacht weer aan de papieren. Hij nipte de as van zijn sigaar in de asbak, en leunde daarna achterover in zijn stoel.

„En?..” Hij keek Geurts niet aan, maar volgde aandachtig de rook die hij omhoog blies. Geurts deed een stap naar voren en overhandigde de hoofdbaas het manifest.

„Dat is vanmorgen op het werk uitgezet...” Het gezicht van de hoofdbaas liep rood aan, toen hij het manifest begon te lezen.

„Verrekte opruiers!..” siste hij tussen de tanden. Zijn nek boven de smetteloos witte boord werd purperrood en Geurts moest onwillekeurig denken aan zijn kalkoense haan, die thuis op het erf rondliep, toen hij in het gezicht keek dat nog roder werd dan het al was.

„Een wijf heeft die papiertjes uitgezet,” zei Geurts. Zijn spleetogen vernauwden zich toen de hoofdbaas zijn vuist op het bureaublad liet neerkomen en tegen hem snauwde:

„Waarom heb je dat wijf niet van het werk gedonderd?..” Geurts haalde lichtelijk de schouders op. Hij dacht: 'We leven niet in de jaren van veertig, vijfenveertig... dan zou ik het wel geweten hebben, maar dan had daar die vrouw niet gestaan. Hij antwoordde echter:

„Ze stond op de openbare weg.”

„Je bent 'n klootvent!.. Vandaag of morgen kun je daar 'n hoop heibel verwachten. 't Is alles tuig, dat er werkt!.. en als ze jou politie meegeven... laat jij je nog overbluffen!..” De hoofdbaas nam het manifest weer in zijn handen en las verder. Geurts keek naar het veranderen van de uitdrukking op het gezicht van de hoofdbaas. Hij trachtte er de stemming op af te lezen. Grinnikend legde de hoofdbaas het manifest op het bureau terug en zei smalend: „Zolang ze nog roken en een grote mond open kunnen zetten, zal het wel loslopen... eisen!.. eisen!..” zei hij plotseling als in gedachten hardop. „Die vent moet terug, en de tarieven moe-

ten beter worden... en de keten schijnen hun ook nog dwars te zitten?... Maar morgenavond hebben zij een vergadering, dus ze zijn van plan om het er niet bij te laten zitten... Het zou misschien goed zijn de politie te waarschuwen... Maar er is nog niets gebeurd!...' bedacht hij zich. In gedachten verzonken, staarde de hoofdbaas op de vellen papier. Bijna was hij met zijn rapport gereed gekomen en kon hij het hoofdbureau de nieuwe looncijfers voorleggen, die vele procenten lager waren geworden, terwijl het arbeidstempo op De Vier Winden werd opgevoerd. Maar daar heeft Geurts niets mee te maken... Hij heeft maar te doen wat ik zeg en daarmee basta. Ik ben voor alles verantwoordelijk. Bijna wellustig gleden zijn blikken over de tabellen. En nu zullen ze daar eens roet in het eten gooien?... Nu hij bijna met zijn rapport gereed was?... Hij las het manifest weer opnieuw door.

„De DUW-arbeiders worden opgeroepen om morgenavond in vergadering bijeen te komen,” las hij hardop. Hij kende de regel van buiten. „Dus morgenavond komt dat stelletje bij elkaar... Godverdomme!... wat sta je daar stom te kijken!...” voer de hoofdbaas plotseling tegen Geurts uit. „Zijn je hersens volgewaaid met heizand?... We moeten iets doen!... we moeten iets doen!... en jij staat daar met je stomme kop en doet geen bakkes open!... Ben je van lotje getikt?... Geef antwoord!...”

„Ik had die pamfletten van dat wijf moeten afnemen,” antwoordde Geurts. Het was of hij kleiner maar breder werd, toen de hoofdbaas tegen hem uitviel, en of hij zijn rug kromde om een sprong naar de hoofdbaas te maken.

„Dat is verleden tijd!” hoorde hij hem uitroepen. „Daar vraag ik je niet naar. Ik vraag wat zul je morgen doen?...” Geurts trok de schouders op en keek met zijn spleetogen de hoofdbaas schuw aan. Hij was niet gewend om zelfstandig op te treden. Men had dat nog nooit van hem gevraagd, hij was afgericht om instructies te ontvangen en die uit

te voeren, en hij verwachtte nu van hem ook instructies. Je hoeft er niet bij na te denken... enkel maar uitvoeren... En nu vraagt hij, wat ik morgen zal doen?... Het liefst sloeg ik je nou in je opgeblazen tronie en morgen weer...' Hij antwoordde met een van opwinding bevende stem:

„Ik ben juist hiervoor bij U gekomen. U hebt meer met dat bijltje gehakt, U hebt ondervinding, U weet hoe je handelen moet.” Telkens legde Geurts de nadruk op het woordje U. „U kunt dat tuig bedwingen. Ik weet als U op het werk komt dat dat zoodje in hun schulp kruipt. 't Zijn net schildpadden...” Met een handgebaar legde de hoofdbaas hem het zwijgen op. Hij voelde zich plotseling op zijn gemak.

„Je zult het nooit leren!...” zei hij kwasi verontwaardigd. „Je bent 'n ezel zonder kruis...” Hij boorg het manifest op in de bureaula. „Enfin, ik zal de zaak bekijken.” De heftigheid was uit zijn woorden verdwenen. Het ontging Geurts niet, en hij moest in zich zelf lachen, omdat het hem weer eens gelukt was de kwade bui van zijn baas te bezweren. 'Je moet ze stroop om hun tronie smeren,' dacht hij en luisterde weer toe naar wat de hoofdbaas zei. „Vanavond zal ik enkele voorbereidingen treffen,” zei de hoofdbaas gewichtig, hoewel hij op geen enkel idee kon komen, welke dat zouden moeten zijn. Een gewaarschuwd man telt voor twee, we zullen ze voor zijn. Laat ze maar vergaderen.” De hoofdbaas stond van zijn stoel op, alsof hij haast kreeg. Als een gedrilde soldaat sloeg Geurts de hakken tegen elkaar en liep in militaire pas naar de deur, die hij geruisloos achter zich in het slot liet glijden.

*

Achter de roodviolet gekleurde wolken, die met gouden draden waren omzoomd, neigde de zon naar de kim. Aan de Zuidelijke hemel stond bleek en mat van kleur, de elipsvormige maan. Slecht gehumeurd en geheel in zichzelf gekeerd, fietste

Geurts over de steenweg naar huis. Hij overlegde wat hem morgen te doen stond, maar telkens dook het beeld van de vrouw met de manifesten voor zijn geest op, en dwarrelde alles weer als opgewaaid stof dooreen. 'Als we een geweer mochten dragen was alles makkelijk op te lossen,' peinsde hij. 'Hitler wist nog eens orde te handhaven... en het plebs er onder te houden. Met die vrouw had ik korte metten kunnen maken. Ze zou me niet zo koud en doordringend zijn blijven aankijken. Die ogen kwamen me bekend voor, .. waar heb ik die toch eerder gezien?..' Hij keek naar de zon die als een rode bal op de einder scheen te rusten, en diep uit zijn herinneringen trad een andere vrouw, een Russische partisane naar voren, die hij in de bossen van Ostrow gevangen had genomen. De lucht trilde van de vorst, die als een dolle kat in het gezicht beet, toen hij haar van onder de struik uitsleurde. Twee maal hadden de partisanen de spoorlijn opgeblazen, telkens als een legertrain passeerde. De S.S.-groep waarbij hij was ingedeeld, werd opgedragen het bos uit te kammen, en er was een vuurgevecht ontstaan. Twaalf partisanen lagen als zwarte vlekken in de krakende sneeuw, toen het laatste schot was gevallen. Onder een struik, die met een dikke vacht sneeuw was bedekt, ontdekte hij een schoen. Hij greep hem vast en sleurde er een vrouw onder uit, die gewond was en hem koud en doordringend aankeek. Het waren dezelfde ogen als van die vrouw met de manifesten. Toen hij zich even omdraaide, om zijn kameraden te roepen, had de partisane zich snel opgericht en hem met de kolf van haar geweer geslagen. Het sleutelbeen werd verbrijzeld en dol van woede en pijn, had hij haar het geweer afgenomen en de loop in de wond boven haar borst gestoken. Tevergeefs had hij de haan van het geweer overgehaald, om haar een kogel door het lichaam te jagen. Toen de andere S.S.-ers erbij kwamen staan was het spoedig met haar afgelopen. Vanmorgen hebben mijn vuisten gejeukt. Het waren dezelfde ogen... Maar wat doe ik morgen?..' De vraag verdrong zijn herinne-

ringen. Alles draaide en leek door elkaar te tollen. Hij kon er geen besluit uit peuren. Met heimwee dacht hij terug aan de oorlogsjaren, toen alles voor hem makkelijker en eenvoudiger was. 'We moesten een geweer mogen dragen,' zei hij zacht tegen zich zelf.

Ze zon was reeds achter de kim verdwenen en liet aan de Westelijke hemel een vlammende gloed achter, doorsprenkeld met vurige wolkjes, toen Geurts van de fiets stapte en door het achterdeurtje van het kleine boerenhuisje verdween. Hij had geen oog voor de hond, die aan de ketting rukte, om dan vlug in zijn hok te kruipen, waar hij Geurts met schuwe ogen nakeek.

*

HOOFDSTUK VII

Weifelend liepen de DUW-arbeiders het vergaderzaaltje binnen, en alsof zij nog verlegen waren met hun houding in deze vreemde omgeving, schoolden zij achter in het lokaaltje bij elkaar en praatten met gedempte stemmen.

De twee kleine elektrische lampen, tegen de zolder, wierpen lange scherpe schaduwen over de harde trekken van de DUW-arbeiders en maakten hun gezichten grimmig. Iemand zei:

„Wat zal het helpen? .. Tegen kapitaal is niet te vechten.” Hij trok heftig aan zijn sigaret en blies de rook naar boven. Een arbeider, die vele jaren op een lederfabriek had gewerkt, en de reuk van leer nog in zijn kleren meedroeg, zag de spreker aan.

„Niet tegen te vechten? .. Ophangen ... allemaal! ..” Met zijn hand streek hij onder zijn kin en stak meteen de tong uit. Er klonk even een grinnikend gelach op. „Vanavond moest ik eigenlijk met m'n meisje uit, maar ik laat ze wachten, ik wil deze vergadering niet missen. Ze lijkt me belangrijk toe ...”

Het was een heldere stem, die boven alles uitklonk. De Peuter die zich tussen de anderen had genesteld, antwoordde:

„Wat zou het, belangrijk? .. allemaal communistisch gedoe! ..” Hij haalde minachtend zijn schouders op. Fons Hoefnagels zat achter hem. Hij wilde juist aan de man met de heldere stem iets vragen en boog zich reeds naar hem toe, toen hij de Peuter hoorde. Hij porde hem in de lende en vroeg hem met verontwaardigde stem:

„Ben jij communist? ..”

„Ik? .. Jesus nee! ..”

„Nou ik ook niet, en ik denk dat de meesten hier geen communist zijn. En toch lul je van communis-tengedoe. . . Wie heeft jou liegen geleerd? ..” Hij kuchte van de scherpe tabakslucht in het zaaltje, die hem benauwd maakte en zijn borst deed pie-pen.

Enkele DUW-arbeiders die op een ander object werkten, betraden het zaaltje. Zij hadden ook een manifest gekregen en wilden nu weten of het op „De Vier Winden” even zo slecht was als bij hun. Zij schuifelden tussen de stoelenrijen door en sloten zich bij de anderen aan. De Peuter, die even ge-zwegen had, mengde zich weer in het gesprek, dat opleefde. Hij zei, nadat hij eerst bij een ander om een sigaret geschooid had:

„We schieten er geen flikker mee op. Je maakt er de werkleiding wel stugger door, maar bang? .. nooit! .. Wat kan hun het schelen of een kluit grond een jaar op een kant blijft liggen? ..” Fons porde hem weer in de lende:

„Je bent 'n draak! .. Wat verliezen we er mee, dat we hier bij elkaar zitten om over de DUW te praten? .. Je wordt er toch niet stommer door? ..”

„Nee! .. we worden er niet stommer van,” viel de man met de heldere stem bij. „Je leert er altijd iets uit.”

„Ik geloof,” zei Fons, „dat deze vergadering voor de Peuter alleen al goed zou zijn. Als hij tenminste z'n flaporen openzet.” Meteen trok hij er aan. Boven het gemurmel van stemmen uit, hoorde Fons de honende lach van de Peuter. Het maakte hem inwendig kwaad en met een boos gezicht draaide hij zich van hem af.

Er stonden nog vele lege stoelen, toen Gust achter het tafeltje plaats nam. Verdrietig keek Dré het zaaltje door. Hij zei tegen de Mop, die naast hem zat:

„Ik had gehoopt dat er meer DUW-arbeiders zouden komen opdagen.”

„Ik kan niet klagen,” antwoordde de Mop. „Je

hebt tegenwoordig moed nodig om naar 'n vergadering te gaan, waar geen r.k. voorstaat!.. Toen we pas bevrijd waren, heb ik eens een vergadering bijgewoond... nou... de ruiten bogen door!.. Vol!.. tot onder de tafel van de voorzitter zaten ze..." Hij ratelde aan één stuk door en merkte niet dat Dré niet meer naar hem luisterde. Dré keek naar Nelis en Bartje Nelissen, die ieder aan een kant naast Gust aan het tafeltje zaten. Dré herinnerde zich de geschiedenis van Bartje, die bij Somers gedaan had gekregen wegens opstandigheid tegen de leiding van het bedrijf, zoals op het ontslagbriefje vermeld stond, dat Bartje hem had laten lezen. 'Per gratie Gods mag hij nu in de DUW werken,' peinsde Dré. 'Zijn opstandigheid bestond uit het verwijt aan de fabriekskern, dat zij naar de pijpen van de heer danste. Hij had bij de heer op het matje moeten komen. Daar herinnerde hij Somers er aan, dat hij na de bevrijding een rede voor de arbeiders had gehouden, toen er voor het eerst een fabriekskern werd gekozen. Somers zei toen, dat de fabriekskern er voor was om tot samenwerking te komen. En nou zijn we zo ver dat de heer dicteert en de kern ja, of nee knikt. . . Ik ben er niet mee tevreden, hield Bartje vol. En nou staat hij in de DUW... De waarheid mag ook al niet meer gezegd worden.' Dré keek naar zijn zwarte ogen, die vinnig rond keken. 'Hij is maar klein, bij Gust vergeleken,' zei Dré tegen zichzelf, en keek toen naar Nelis, die rustig achter het tafeltje zittend zijn pijp rookte, alsof niets hem uit zijn rust kon verstoren.

Gust stond op. Hij voelde zich geladen en kreeg een gevoel, of het boordje hem te benauwd werd en of ook zijn jas hem strak aan het lijf ging zitten... Hij keek over de hoofden van de DUW-arbeiders naar de duistere hoek van het zaaltje, en als van verre hoorde hij het schuifelen van de stoelen en het kraken van het zand op de vloer. Een laatste kuchen en de stilte viel in. Gust herkende de kuch. 'Fons is ook hier,' flitste het in hem. De schemer voor zijn ogen trok weg en hij zag de

gezichten van de DUW-arbeiders voor zich. 'Ik moet praten!... waar is het papiertje?...' en zijn blik gleed over het tafeltje en ontdekte dat het vlak voor hem lag. Gust nam het op en hoorde het tussen zijn vingers ritselen. Hij dacht dat ieder het hoorde en dat ze er allemaal naar luisterden. Weer zag hij de gezichten voor zich.

„Makkers!...” het eerste woord was eruit. Hij onderging de spanning uit de vele ogen, die op hem gericht werden en waarin hij zich opgenomen voelde, en de gewaarwording, één te zijn met de DUW-arbeiders, die hier tezamen waren, om over hun eigen belangen, die tot één belang samenvloeden, te spreken. Plotseling vond hij de woorden, die er gezegd moesten worden, en hoorde ze tegen de muren van het zaaltje terugkaatsen, alsof ze ook tot hem zelf werden gericht. Het was niet of hij zelf sprak, maar de DUW-arbeiders de onrechtvaardigheden, hun iedere dag, ieder uur, opnieuw aangedaan, door zijn mond aanklaagden.

„Vandaag staan we in de DUW, en niemand kan zeggen, hoelang hij er in zal moeten staan. Dat komt omdat de regering steeds meer geld uitgeeft voor de bewapening!... En daarom komen er ook steeds meer werklozen!... De regering wil het voor het volk zoveel mogelijk verborgen houden. Maar wij zijn het volk, en we weten heel goed, waarom de regering ons in de DUW wegmoffelt!...”

Gust voelde zich geheel bevrijd. Noch de jas, noch het boordje om zijn hals hinderden hem. De woorden vloeiden uit zijn mond en hij sprak over de winsthonger van de kapitalisten en van de toenemende armoede onder het volk. „Het zijn niet alleen de mensen, die in de DUW werken, en die het steeds moeilijker krijgen, omdat alles duurder wordt, maar alle arbeiders, op welke fabriek ze ook werken, of wat voor werk ze moeten doen, zitten er mee!... Er zijn mensen die op ons neerzien,” riep Gust, „en die denken dat 'n DUW-arbeider minderwaardig is, maar... we zijn ook mensen, en we hebben ook rechten...” Begrijpend werd 'er geknikt.

„Natuurlijk zijn we mensen. We hebben recht op 'n menswaardig bestaan..." fluisterde men elkaar toe.

„Makkers!..." riep Gust, „we moeten alles samen bepraten..."

De Mop sprong van zijn stoel op en zijn lichte stem klonk scherp door het zaaltje:

„We moeten meer loon, en die slavendrijver moet opkrassen!..." Men stootte elkander aan.

„Hoor je dat? Geurts de slavendrijver!..."

„Ja!... ja!..." werd er door het zaaltje geroepen. „Laat hem de DUW-bazen drijven!... maar ons niet. Nee, ons niet!..." De hoofden van de DUW-arbeiders deinden als rijpe korenaren op het veld, waar de wind over strijkt. De schaduwen op de gezichten werden donkerder en strakker. Handen, waar de fijne korreltjes heizand nog tussen de vingers gekleefd zaten, werden tot vuisten gebald. Met een nijdig gebaar kneep Dré het vuur uit zijn peukje sigaret. Hij keek naar de DUW-arbeider naast hem, die opsprong en dreigend zijn vuist in de hoogte stak, en met hese stem door het zaaltje riep:

„Mijn kinderen vragen er geen stuk brood te minder om, nu ik in de DUW moet werken!... Ik vraag me af, hoe wil je op de duur die buikjes blijven vullen?..." Met een verhit gezicht liet hij zich op de stoel terugvallen en zei tegen Dré: „Wat moet m'n vrouw in Jesusnaam, met die paar klootcenten doen?..." Heftig blies hij een lange sliert rook uit en trapte daarna driftig de halve sigaret onder zijn zware schoen uit. Hij bleef er naar kijken, en zei tegen zichzelf: „Stomme hond! om 'n halve sigaret uit te trappen..."

Als van verre hoorde Dré zijn eigen stem:

„Makkers!... nu we toch hier bij elkaar zijn, moeten we eens zeggen waar 't op staat!..." Het klonk hem ijl in de oren en het was of zijn woorden door de muren werden opgevangen. Hij voelde het bloed in zijn slapen kloppen en tevergeefs probeerde hij het trillen in zijn benen tot rust te brengen. Tegelijk bemerkte hij bij zich zelve een wonderlijk

en tevens angstig gevoel, dat zijn stem deed vibreren en zijn tong losmaakte. Hij luisterde naar zijn eigen stem, naar zijn woorden, die hij niet koos en waar hij geen richting aan gaf. „We moeten eisen stellen en die op papier zetten...” Plotseling wist hij niets meer en warm tot in de toppen van zijn vingers, zette hij zich op de stoel. Hij dacht: 'ik had nog meer moeten zeggen, .. nu weet ik het weer.' Boven het geroezemoes dat het zaaltje vulde, hoorde hij de roep:

„We moeten gaan staken! .. We moeten Geurts morgen al weggagen! ..” Gust riep:

„Stilte! .. we kunnen niet allemaal tegelijk praten! Bartje wil ook iets zeggen...” Bartje stond op, zwijgend keek hij even rond en klopte dan nadrukkelijk met de vuist op tafel, terwijl hij heftig uitriep:

„Vrienden, zoals het nou op de hei is, kan 't niet langer. Lange Tinus is dikwijls bij het bestuur van de bond geweest. Ik weet het, ik stond er wel eens bij en luisterde dan naar wat hij zei. Hij klaagde daar zijn nood over 'De Vier Winden'. Nu is hij dood en jullie weten hoe het gebeurd is. Maar alles hebben ze in de doofpot gestopt hé! .. en het is er nog slechter geworden. Ons bestuur heeft me weer verboden naar deze vergadering te gaan. Ik bedoel, niemand van onze bond mocht hier komen...” Even keek hij rond en vervolgde: „Maar ik ben daar, waar ik denk dat ik moet zijn! .. en ik wil vrij zijn om te gaan waar ik wil! .. Ik zal het nog sterker zeggen, ons bestuur had hier ook moeten zijn. We hadden feitelijk in onze zaal moeten vergaderen! ..”

„Bravo! ..” werd er geroepen. De DUW-arbeiders stootten elkander aan en keken lachend naar Bartje. „Die durft, hé! ..” De aandacht werd getrokken naar Nelis, die zijn pijp, die hij ononderbroken in de mond had gehouden, op tafel legde. De lichte grijze ogen lagen in de schaduw verborgen. Hij tilde even zijn hand op en zei met kalme stem:

„Als lid van het NVV heb ik ons bestuur uitgenodigd. Ze zijn niet hier. Ik vind het jammer,

maar ik zie hier toch nog verschillende leden van ons," zo klonk zijn stem rustig door het zaaltje. „Ik hoop dat onze leden zich ook achter ieder besluit stellen dat we hier vanavond nemen..."

„Bravo!... bravo!..." riep men weer. Even kalm als hij was opgestaan nam hij weer achter het tafeltje plaats.

„O, ja!..." Snel stond Nelis weer op en riep: „Ik heb nog iets vergeten... Ik heb me voorgenomen, om op de eerstvolgende ledenvergadering het bestuur aan 't verstand te brengen, dat het vanavond hier had moeten zijn. Ze moeten geen verstoppertje spelen!..." Hij knikte naar Gust alsof hij wilde zeggen, nou jij. Gust stond op:

„De plaatselijke bestuurder van onze bond is er wel..."

„Voor de dag met hem!..." riep de Mop geestdriftig wordend. „We willen hem horen!..."

„Natuurlijk, natuurlijk!..." Stoelen werden verschoven en de halzen gerekt, toen Toon van de Sande enkele stappen naar voren deed.

„Zie je wel, dat het hier een communistische zooi is!" riep de Peuter. Hij keerde zich naar Fons Hoefnagels, die gromde:

„Hou je bakkes... Ik vind het treurig, dat de besturen van de andere bonden niet hier zijn. Hier worden arbeidersbelangen besproken!..." Allen keken naar de Peuter en Fons Hoefnagels. Met veel lawaai stond de Peuter op en liet kletterend de stoel op de grond vallen. Hij riep luidkeels:

„Ik laat me niet voor het communistische karretje spannen!..." Gust Verhagen wil er een vergadering van de communistische partij van maken." Demonstratief wilde hij de zaal verlaten. Er ontstond een tumult. Iemand riep:

„Oo!... 't Is de Peuter maar... Ik zie het aan z'n flaporen!..."

De Peuter wilde Pierre, die aan het einde van de stoelenrij zat, voorbij lopen. Pierre hield hem even staande en vroeg:

„Was jij dat klóotventje niet, dat met de staking op de fabriek van Schreurs zich stakingsgeld liet

uitbetalen, en nog op de loswal ging bijverdienen?" Een daverende lach volgde en klonk nog door het zaaltje, toen de Peuter de deur met een harde klap achter zich dicht smeed.

Niemand van de DUW-arbeiders, die in het zaaltje zaten, dacht nog aan de Peuter, toen de bariton van Toon van de Sande de snaren van hun gevoelens aan het trillen bracht.

Nelis leunde voorover op het tafeltje en vergat aan zijn pijp te zuigen. Hij kende Toon nog van vroeger, en oude herinneringen werden opnieuw in hem wakker. Hij zag zich naast Toon zitten, op de vergaderingen van het NVV en de SDAP. 'Er is veel veranderd,' peinsde hij. 'Na de oorlog werd de SDAP de P.v.d.A. Waarom, dat mag Joost weten, maar ik moest er niets meer van hebben, toen ik hoorde, dat kapitalistische elementen zo maar ineens socialist werden en in de Partij van de Arbeid kropen. Ik begrijp hun socialisme niet meer. Als het straks maar niet naar fascisme gaat ruiken?.. Wat doen al die grote heren in een arbeiderspartij?.. Waarom schelden ze op de communisten? 't Zijn toch ook socialisten?.. Ik ben het met vele dingen van hen eens. Zij voeren nog klassenstrijd. Waarom is ons bestuur vanavond niet hier?..' Nelis voelde zich verdrietig worden en zei in zich zelve: 'socialisme blijft socialisme, net zo goed als arbeiders, arbeiders blijven, maar de kopstukken van de Partij van de Arbeid en het NVV veranderen... Daar zitten geen socialisten meer in... Het is niet goed... Ons bestuur had hier naast me moeten zitten.'

Nelis luisterde naar Toon en knikte instemmend, toen Toon zei:

„Beel stuurt arbeidersjongens naar Indonesië en zet ze in Amerikaanse tanks, om een volk neer te slaan dat, na dat het driehonderd jaren door Nederland onderdrukt is geweest, vrij wil zijn." 'Dat zijn andere klanken, dan die ik op de NVV-vergaderingen hoor,' peinsde Nelis. 'Daar vertellen ze, dat de regering in Indië de orde moet herstellen...' Hij trok aan zijn pijp en bemerkte dat ze was uitge-

gaan. De stem van Toon verdreef zijn gedachten. „De koloniale volkeren hebben de weg naar de vrijheid ingeslagen. Kijk naar China. Het lijkt wel ver weg, maar we hebben er mee te maken! .. Ze vechten ook voor ons.” Nelis knikte weer en zag, dat er ook anderen in het zaaltje meeknikten. „Iedere actie, groot of klein, is 'n actie tegen de oorlogsophitsers, die onze gezinnen steeds meer armoede laten lijden! .. Vergeet het niet, als jullie verbeteringen op het werk willen afdwingen! ..” Nelis gleed weg in de nieuwe gedachten, die de woorden van Toon bij hem opwekten. 'Ik word oud, omdat ik niets meer bij houd... Toon niet, Toon blijft jong, al is hij even oud als ik. Maar hij blijft bij de tijd, daar moet het verschil in zitten.' Het geklap van handen voerde hem tot de vergadering in het zaaltje terug. Hij hoorde weer het gegons van stemmen. Iemand riep:

„Het comité moet groter worden! ..”

Dré draaide een sigaret. Hij voelde zich nog onder de indruk van de vergadering. 'Ik had het me anders voorgesteld,' peinsde hij, 'en nou zie ik, dat alles anders verloopt. Toon heeft me dingen verteld waar ik nooit aan gedacht zou hebben. Ik zal het straks Gerda ook vertellen. Die hoort zo iets graag. Ze zegt, hoe meer je weet, des te meer je wilt weten. 't Is net of je dan honger krijgt, maar het is geen gewone honger, het zit ergens in je hoofd. Dré lachte bij deze herinnering. 'Maar vanavond weet ik weer meer. Ik kom pas kijken... Toon heeft het goed gezegd! .. zo is het en niet anders! ..'

„Het comité moet groter worden! ..” Dré keerde zich naar de spreker toe. Hij kende hem slechts van aanzien, en knikte hem toe. Hij zei tegen de Mop:

„Die daar zo juist riep heeft gelijk. Het comité moet groter worden, dan krijgt het zeker meer vertrouwen ook bij de DUW-arbeiders die niet op De Vier Winden werken.” Iemand riep de naam van Dré.

„Natuurlijk,” hoorde hij Gust zeggen, „Dré ook

in het comité." Dré voelde het bloed naar zijn wangen stijgen, toen hij toestemmend knikte. 'Een half jaar geleden, zou ik geschrokken zijn. Misschien was ik dan wel weggekropen... Nu blijf ik zitten en knik of het een gewone zaak is. Het brengt verantwoording mee, omdat je iets moet vertegenwoordigen, maar Gust en Nelis zullen wel helpen...' Dré herinnerde zich plotseling de woorden van Gust weer: 'We kunnen toch niet op onze stoelen blijven zitten?.. Jij moet toch ook 'n gezin onderhouden?..' Ik dacht toen bekwaam te zijn voor me zelf en voor m'n gezin de kost te kunnen verdienen. 'n Mens kan veranderen... Als een boze droom schudde hij de gedachten van zich af. Hij keek naar Nelis, Gust en Bartje, die rondom het tafeltje met elkaar gezeten, praatten, en hij dacht: 'Ze hebben elkaar niet gevraagd naar de kleur, die ieder uitdraagt. Ze zullen er ook niet naar vragen. Ze overleggen, hoe kunnen we het voor de DUW-arbeiders menselijker maken? Straks wordt ook mijn mening gevraagd...' De Mop stootte hem aan:

„Kijk Dré, daar zit een stukje eenheid, waar Toon van de Sande het straks over had." Hij wees naar het tafeltje.

Toen Dré laat op de avond thuis kwam, zei hij tegen Gerda:

„Ik ben ook in het comité gekozen..." Gerda legde haar armen om zijn hals, keek hem diep in de ogen en luisterde naar Dré, die van de vergadering vertelde. „Nu voel ik me vrijer en sterker," besloot Dré zijn relaas. „Ik voel nou geen lood meer in m'n hart." Hij lachte haar toe. Gerda maakte zich uit zijn omarming los. In gedachten keek ze naar het tafelkleed, dat in het licht van de lamp een warme kleur afstraalde.

„Ik weet niet hoe ik het precies moet zeggen," zei ze, „maar we hebben altijd zo maar oppervlakkig geleefd. M'n zorgen gingen bijvoorbeeld naar dat tafelkleed. Ik tikte de jongens op de vingers, als ze er aan peuterden. Ik zou het nog doen, maar

niet meer om het tafelkleed. Hoe hoger je boven de sleur van alle dag uitstijgt, des te verder kun je kijken... Je stijgt... en je daalt tegelijk af in de dingen van het leven zelf..." Gerda keek Dré aan. De ernstige trek om haar mond ontspande. „We worden nu pas geboren, jij en ik... We zullen nog veel moeten leren, maar het is goed als je zulke vrienden hebt.”

De kapelaan stapte van zijn fiets, en plaatste haar voorzichtig tegen het raam van de woning, waar Bartje Nelissen woonde. Een jongetje van een jaar of acht, die voor de openstaande deur stond, riep: „Moederrrr!... hier is meneer de kapelaan!...” Hij liep hard naar de keuken, waar een magere vrouw te voorschijn trad. Met een schielijke beweging probeerde zij het piekerige, dorre haar in orde te brengen, wat haar maar gedeeltelijk gelukte, en keek met haar grote ogen, die vermoeid in het smalle, met rimpels doorgroefd gezicht stonden, vol eerbied naar de kapelaan. Beschroomd liep zij de huiskamer in, terwijl zij met de voorschort haar handen afdroogden.

„Dag meneer de kapelaan!... wacht, ik zal even een stoel afvegen. Mijn man is nog niet thuis, maar zal wel vlug hier zijn. Hij moest even in de buurt een boodschap doen, ik begrijp niet, waarom hij nu zo lang weg blijft.” Op gejaagde toon praatte de vrouw door, terwijl zij de zitting van de stoel bleef afvegen. „Maar gaat U toch zitten, menheer de kapelaan!... De kapelaan nam de stoel die hem werd aangeboden, en zei:

„Ik moest Bartje spreken...” Zijn stem was kort en afgemeten en deed de vrouw schuw opkijken. Met afwezige blik keek de kapelaan naar de kinderen, die tegenover hem aan de tafel stonden en hem met grote, nieuwsgierige blikken, van boven tot onder bekeken, alsof zij een bovennatuurlijk wezen zagen. De kapelaan trok zijn mond tot een lach, direct reageerden de kinderen erop, zij lachten en sloegen hun blikken, verlegen wordend, neer.

„Vooruit snotneuzen! ..” riep de vrouw op ruzie-
toon, „ga buiten spelen! .. Jullie hebben hier niets
te maken! .. wat U, menheer kapelaan? ..” De
kapelaan vreesde echter de komende, voor hem zin-
loze en droge woordenstroom en reageerde er niet
op, maar vroeg:

„Waar is Bartje gisteravond geweest? ..” De
vrouw had juist de laatste broodkruimels van de
tafel geveegd en bedacht spijtig, dat ze geen tafel-
kleed meer bezat. Ze schrok op van de scherpe
vraag, die de kapelaan haar stelde. Ze antwoordde:

„Bartje? .. die is naar de vergadering geweest. ..
Maar waar blijft hij toch? ..” zij trachtte het ant-
woord te ontvluchten, omdat zij geen antwoord
had. Haar blik viel op de wekker, die op een have-
loos kastje stond. 'Is er iets met hem? ..' Nog juist
slikte zij de woorden in. Het is niet beleefd om
menheer de kapelaan vragen te stellen, wist ze,
maar zij begreep dat er verband moest zijn tussen
zijn bezoek hier en de vergadering waar Bartje
geweest was. En angstig vroeg ze zich af, wat of
Bartje weer uitgespookt kon hebben. Ze had geen
verstand van vergaderingen, van vakbonden of van
fabriekskernen, waar Bartje zich altijd druk over
maakte. Ik heb genoeg aan m'n huishouden, peins-
de zij. Eten koken, wassen, stoppen, werken, iedere
dag opnieuw en nooit klaar... Haar gedachten
gingen nooit verder dan haar huishouden. En
Bartje? .. er is iets met hem... Ze herinnerde zich,
dat de kapelaan nog eens hier was geweest. Bartje
had zich toen met de communisten afgegeven. Zou
het weer zo zijn? .. De vraag pijnigde haar.

De kapelaan keek naar de drukdoende bewegin-
gen van de vrouw. 'Ze schaamt zich, dat ik op dit
ongelegen uur hier binnen zit, en de kamer zie zoals
het is.' Hij schepte een stil vermaak, haar zwijgend
aan te kijken, alsof hij nog steeds op haar antwoord
wachtte. Hij zag de onthutste blik in haar ogen,
die in het smalle bleke gezicht groter leken te
worden, en de scherpe schaduw van de adamsappel,
die in de dunne hals telkens opwipte. De spanning
werd voor haar ondragelijk en de nieuwsgierigheid

won het van de gepreekte beleefdheidsvormen, „Waarom? .. Is er weer iets met Bartje? ..” vroeg zij.

„Je man is weer eens op een vergadering van de communisten geweest. Ik weet alles. Hij hoeft niets te ontkennen! .. En het was hem nog uitdrukkelijk door het bestuur van de bond verboden! ..”

„Heilige Maria, Moedergods! .., is het alweer zo,” zuchtte de vrouw. Angstig keek zij naar de bril, waarachter de waterige ogen van de kapelaan haar voortdurend aankeken. Ieder woord van hem leek op een hamerslag tegen haar hoofd.

„Is het wonder, dat Gods zegen niet meer op jullie gezin rust? .. Is het wonder, dat Uw man nu in de DUW moet werken en zijn vrouw en kinderen in armoede moet laten sterven? .. Het is Uw plicht, Uw man op het verzaken van zijn katholieke plichten te wijzen! .. U moet het hem verbieden, terwille van uw kinderen, dat hij zich langer met die communisten inlaat! ..” De vrouw sloeg haar ogen neer en stond onbewegelijk voor de kapelaan. Ze voelde het in haar hoofd daveren. De kapelaan had gezegd, dat ze Bartje op zijn plichten moest wijzen. Ze zou het zeker doen, want het bracht niets dan narigheid mee. Zij knikte tegen de kapelaan en zei haastig:

„Bartje is zo heet aangelegd. Net een builtje met vlooien! ..”

„Bartje is op het verkeerde pad,” antwoordde de kapelaan.

„Ja! ja!,” zei ze snel. „Maar ik zal het hem zeker zeggen... en goed ook...”

„Het is de tweede maal, dat ik er Bartje voor moet onderhouden.” Als van verre hoorde zij zijn woorden. Zij dacht: 'waar blijft hij nou? ..' Ze voelde zich niet meer veilig en even schuldig als Bartje.

„Hij is met 'n natte vinger om te halen, menheer kapelaan.” Ze nam het voor Bartje op en ging hem verdedigen, om haar zelve tegen de kapelaan te verdedigen. Ze wist dat het niet op Bartje sloeg, die was helemaal niet met een natte vinger om te

halen. Als hij iets in z'n kop heeft...' Zij vluchtte voor de kapelaan uit haar eigen huiskamer.

Op straat stonden enkele kinderen bij de fiets van de kapelaan en bekeken haar van alle kanten met bewonderende blikken.

„Menheer kapelaan is bij ons, en bij jullie niet! ..” Dreinend en triomfantelijk klonk het Bartje's vrouw nog juist in de oren.

„Van de fiets van menheer kapelaan afblijven, hoor! ..” Haar ogen zochten tevergeefs de straat af. Zij lette niet meer op de kinderkopjes die heftig knikten. Een kleine peuter zei:

„De fiets van menheer kapelaan is ook heilig! ..” Maar de vrouw hoorde het al niet meer. Terug in de huiskamer gekomen, zag zij, dat de kapelaan was opgestaan. De zware reuk van kinderen en etensresten in de kamer, gaf hem een gevoel of zijn maag zich dreigde om te draaien.

„Nog niet te zien?” vroeg hij, en op het ontken-nende knikken van de vrouw, vervolgde hij:

„Dan ga ik maar ... Zeg tegen Bartje, dat ik hem vanavond nog in het bondsgebouw verwacht.”

Toen Bartje thuis kwam, was het eerste wat zijn vrouw zei:

„De kapelaan is hier geweest, en hij heeft gezegd dat je vanavond nog op de bond moet komen. Hij weet alles! .. Je hebt je weer met communisten afgegeven, hé?! ..”

„Zo, weet de kapelaan weer eens alles?, .. dan hoef ik niet meer naar hem toe!”

„En ik zeg, dat je gaat!,” krijste de vrouw, van haar stoel opspringend. Haar ogen vonkten en keken hem uitdagend aan.

„En ik ga niet! ..” Bartje beefde van opkomende drift, toen hij zijn vrouw in tranen zag losbarsten.

„Ik heb het de kapelaan beloofd, dat je zou komen,” snikte ze, „en nou zet jij me voor leugena-res! .. Nou wacht hij de hele avond voor niks.”

„Ik ben al zo dikwijls voor niks op de bond geweest,” antwoorde Bartje op smalende toon. „Ze zitten daar ginds op de stoelen vastgegroeid.”

„Maar ik heb tegen de kapelaan gezegd, dat je

zeker zult komen," herhaalde ze koppig. Wat moet de kapelaan nou wel van me denken?.."

„Nou, ga jij dan!..," riep Bartje giftig terug.

„Maar de kapelaan weet alles..." Bartje gaf geen antwoord meer; hij dacht: 'waar bemoeien die vrouwen zich mee?... Wie werkt er in de DUW, de kapelaan of ik?... Ik denk, dat ik maar voor de bond bedank. 't Is geen bond meer, 't is 'n instituut voor de fabrikanten, en wij mogen de contributie betalen en verder luisteren en zwijgen tot je barst... En als je niet doet wat ze zeggen, krijg je 'n hoop heibel, is het niet thuis, dan is het ergens anders. Stik...' Opgewonden liep Bartje de deur uit.

*

Nog aarzelend kwam de zon boven de nevels in het Oosten te voorschijn, en zond haar stralen uit over de natte, dauwende aarde. De bladerkronen van de bomen, die langs de weg geschaard stonden, waren met rode en bruine pastelkleuren overtrokken. De ragfijne herfstdraden, die in het prille licht schitterden als zilver, werden op de lucht voortgedragen, doorkruisten de weilanden, zweefden van boom tot boom, van tak tot tak, hechtten zich vast aan weipalen, struiken en aan hoge grassprietten en kleefden aan de gezichten van de DUW-arbeiders, die met een snelle beweging de koude griezelige herfstspinsels wegveegden.

In groepjes of in stille eenzaamheid, reden de DUW-arbeiders over de weg, die nog vochtig en klam was. In de reinheid van de morgen, voelden de DUW-arbeiders met dubbele zwaarte de spanning van hun bestaan, die door de nachtrust niet geweken was, maar eerder verdiept scheen. De ogen van de DUW-arbeiders, die de koude van de morgen weerspiegelden, keken strak vooruit. Zij wisten dat Geurts vandaag weer een nieuwe streek ging uithalen, en zij dachten terug aan de vergadering, aan Toon van de Sande, aan Gust, Nelis en Bartje en de anderen, die daar hun mond hadden opgedaan. 'Zal het nut hebben?', vroegen zich

enkelen af', en in de ijle stilte die hen omringde, trachtten zij een beeld te vormen van de komende dag. Met iedere pedaaltrap werden hun gedachten somberder. Anderen hulden zich in grimmige zwijgzaamheid. Een onbestemd gevoel lag als een klem in hun hoofden. Ook zij dachten terug aan de vergadering. 'Ik ben blij, dat ik er geweest ben, het heeft me goed gedaan en ik weet nu ook meer.' Zij haatten Geurts en de DUW en dachten aan de ellende thuis. 'Het wordt tijd, dat we onze tanden eens laten zien, gromden zij.

Dré fietste naast Gust. De grote kruik wipte met iedere pedaaltrap even op, en hij proefde de frisse landlucht in zijn longen. 'De wereld lijkt me vandaag groot en ruim en vol verwachting, zei hij zacht in zichzelf. Peinzend keek hij naar de verte, tot achter de melkwitte nevels in het Oosten. Gisteravond had hij met Gerda nog over de DUW, over Nelly, de vergadering en het bezoek van de kapeiaan bij Bartje Nelissen, van gedachten gewisseld. 'Toen ik Geurts over de hei zag razen,' zei hij tegen haar, 'voelde ik haat tegen hem, tegen de DUW en tegen Bergen. Ik weet nu wat de haat is, waarover Gust het weleens heeft gehad. Toen we bij Bergen werden ontslagen, had ik een brandende haat tegen hem en tegen de hele wereld. Het verwekte medelijden met me zelf en voor jou en de kinderen. Ik gooide een steen in het water, en ik dacht dat de haat er door bekoeld zou worden, maar het brandde nog harder en ik voelde me nog machtelozer en kreeg nog meer medelijden met mezelf. Nu heb ik een nieuwe haat geproefd. Het is geen gewone haat, het brandt niet en het maakt je niet koortsig. Het stemt je tot nadenken. Ik geloof, dat in die haat een grote kracht schuilt, maar het moet de haat zijn, die licht uitstraalt, zoals de zon.' En Gerda antwoordde: 'Ons hebben ze de liefde gepredikt en de gehoorzaamheid. De liefde maakte ons zelfzuchtig en de gehoorzaamheid wantrouwig. Het werd een koorts, maar koorts is niet blijvend, evenmin als de mist en de duisternis. In de liefde, die men ons geleerd heeft, hebben we nimmer de liefde

kunnen ontdekken. Maar de haat waar jij over spreekt, zou je dan ook liefde kunnen noemen. Misschien is er toch nog verschil in, maar ik geloof dat beide zeker naast elkaar kunnen leven en drijven kunnen worden om iets te doen, iets goeds te doen ...'

De spanning lag als een spinrag over de hei uitgestrekt en hechtte zich aan elke boomstronk vast. Geurts stond met het boekje in de hand bij de ploeg van Vermeulen.

„Verhagen! ..” Het klonk Gust als een stille dreiging in de oren. „Jij naar de ploeg van Hooimijer! .. Vermeulen! .. jij naar de ploeg van Nelis van Es, je bent putter af ...”

„Putter af? ..” Ongelovig keek Vermeulen naar Geurts en vroeg: „Wat betekent dat? .. waarom? ..” Hij haalde niet begrijpend zijn schouders op en keek Gust aan, die ook de schouders ophaalde en met de vinger een beweging naar zijn hoofd maakte.

„Ik zeg, dat je putter af ben,” snauwde Geurts terug. „Je moet je oren uit laten spuiten ...” De hele ploeg kwam bij Vermeulen en Gust staan. Zij zeiden:

„Wat is dat nou weer voor flauwekul?, waar is het goed voor?, we hebben 'n goeie putter, laat het nou zo! ..”

„Wie is hier baas? ..” Geurts keek om zich heen en vervolgde: „Wie regelt hier het werk? .. Ik of jullie? ..”

„Vermeulen blijft hier putter,” antwoordde Gust nadrukkelijk, zonder op de woorden van Geurts acht te slaan.

„Natuurlijk!” riepen de anderen. „We hebben daar ook nog eens iets in te zeggen! ..” Een oudere DUW-arbeider liep op Geurts toe:

„Hier wordt niets veranderd! ..” en plotseling heftig wordend, riep hij uit: „Of eerst moet de DUW-inspectie maar eens hier komen! .. 't Wordt nou te gek.”

„Goed gezegd, Krielleke! .. riepen er enkelen.

„Barst maar met je boekje, steekt 't maar in brand!..” De ploeg keerde Geurts de rug toe. Geurts trachtte zijn houding nog te redden en riep:

„Verhagen, ogenblikkelijk naar de andere ploeg toe, of je wordt direct geschorst.”

„Gust Verhagen blijft bij ons!” werd hem geantwoord. „Jij gooit iedere week de ploegen uit elkaar, ben je bedonderd!.. 't blijft zoals het nou is... en ruk nou maar uit!” Zij keken elkaar veelbetekend aan. In de verte zag Geurts de Peuter aankomen, met nog enkele DUW-arbeiders, die hij naar deze ploeg had gestuurd. De Peuter had hij in deze ploeg putter gemaakt. 'Weet je wat,' overdacht hij bij zichzelf, 'laat hem maar komen, dan gaan ze bakkeleien, en ik kom er straks tussen en dan zullen we eens kijken...' Zonder nog iets te zeggen, keerde hij zich om en liep de andere kant uit. Iets weerhield hem om Gust nu te schorsen.

„Hier is jullie nieuwe putter!” kraaide de Peuter naar de ploeg. Hij stak zijn schop in de grond en keek Vermeulen en Gust om beurten aan. „Jullie moeten hier weg,” zei hij. „Geurts heeft het zelf tegen me gezegd.” Een honend gelach klonk hem als antwoord tegen.

„Ben jij de nieuwe putter?... vroeg Vermeulen. Hij lachte met heel zijn gezicht, en zijn heldere ogen schitterden van plezier, toen hij Gust aankeek. Hij wenkte zijn hoofd naar de richting van de Peuter en trachtte kraaiende zijn stem na te bootsen:

„Geurts heeft het zelf gezegd... Hoor hem!..” Hij draaide zich met een bruuske beweging naar de Peuter toe en zei: „Ik tel tot drie, om hard weg te lopen. Als ik je dan kan pakken, stoppen we je met flaporen en al in 'n gat. Een!... twee!...” Voor Vermeulen drie kon zeggen, lichtte de Peuter zijn hielen en liep weg. Tot de twee anderen, die met de Peuter waren meegekomen, zei hij: „Kom maar in onze ploeg!... Hoe meer zielen, hoe meer vreugd!... Laat Geurts de bibber krijgen...”

Nauwelijks was de Peuter weg, of Geurts stond weer bij de ploeg. Hij zei tegen Gust:

„Hier heb jij een briefje, ga er maar mee naar de arbeidsbeurs... Ik kan je niet langer gebruiken.”

Gust liet zijn schop in de steek.

„Zeg hier voor de gehele ploeg,” antwoordde hij, „waarom je me hier niet langer wenst?..”

„Ik heb met jouw brutale smoel niets te maken!” Geurts trok zijn mond tot een grijns. „Ik heb hier aan niemand verantwoording af te leggen, pak aan dat briefje.” Hij hield het Gust voor. De oudere DUW-arbeider ging tussen Gust en Geurts instaan. Hij stak zijn vinger dreigend naar Geurts op en zei met bevende stem, die de anderen driftig in de oren klonk:

„Jij zoekt hier herrie, of je wilt ons bang maken!.. Het eerste kan gebeuren, het tweede gebeurt nooit!.. nooit!..”

Pierre keek naar de ploeg van Vermeulen. Hij zei tegen de Mop, die naast hem stond:

„Geurts is weer keet aan 't schoppen. Hij gooit de ploegen weer uit elkaar...” Hij zag ook dat de andere DUW-arbeiders telkens opkeken naar Geurts. Ze schudden hun hoofden en zeiden:

„Wat 'n schrikbewind...” en keken nog scherper toe, toen Geurts en Gust en Vermeulen zich van de ploeg losmaakten en verder de hei inliepen. Pierre bleef toekijken en zei hardop voor zich uit:

„'t Gaat er nogal heftig naar toe... Kijk, Geurts wil Gust een briefje geven en Gust neemt het niet aan... Zo zijn ze nou, ze laten zich niet overrompelen. Nelly, Toon van de Sande...” Pierre verzink in gepeins, terwijl hij geen oog van Gust afwendde. 'Gisterenavond was hij bij Nelly. Ze had hem vragend aangekeken, en weer was er iets, dat hem verhinderde om haar van zijn liefde te vertellen en haar in zijn armen te sluiten. Waarom zwijg ik telkens als ik wil praten?’ vroeg hij zich af. Nelly wacht er op, dat ik iets zeg... 'Als het een andere kwestie was,’ had ze gezegd: 'kom op en vertel me wat je op je lever hebt liggen...’ Hij zag haar weer op de hoek van de zandweg staan, en manifesten uitreiken. Ze hebben er alles voor over. Zou dat

de oorzaak zijn, waarom ik telkens zwijg?..' Een warm gevoel steeg in hem op en in gedachten omhelsde hij haar.

De Mop stootte hem in de lende en riep opgewonden:

„Wat sta jij te dromen?.. Kijk daar eens!..” Pierre schrok op en zag op hetzelfde moment weer alles om zich heen gebeuren.

„Hé!.. er moet iets gebeurd zijn?..” Hij zag Nelis, die zich van zijn ploeg losmaakte en kalm zijn pijp rokend over de hei naar het drietal liep. Ook zag hij Bartje Nelissen, die Nelis wenkte, op Geurt, Gust en Vermeulen toelopen. De DUW-arbeiders strekten hun ruggen en groepten bijeen. Fons Hoefnagels, die naast Pierre was gaan staan, riep:

„Jongens!.. de alarmklok luidt. Nu of nooit!.. Of we zijn arbeiders, die de Heide Mij gaan vertellen, dat we geen zakken zijn, of we zijn zakken, die Geurts uitschudt en waarop hij zijn gore schoenen afveegt... Maar we zijn arbeiders!..” Opgewonden stak hij zijn schop in de grond. Zijn ogen vonkten en hij keek van de een naar de ander, die in somber stilzwijgen naar de verte staarden. „Hebben we recht op 'n menselijk bestaan?..” vervolgde hij. Allen knikten. „En wie besteeft ons?.. en wiens schuld is het, dat we onze kinderen in armoede moeten laten leven?..” en zichzelf antwoord gevend, vervolgde hij: „De Heide Mij... de kapitalisten.” De andere mannen, die bij hem stonden, zeiden:

„Het is waar wat je zegt, Fons!.. Het zijn de kapitalisten, die ons uitkleden!..” en de stemmen sloegen als vlammen op. Pierre ging naar de Mop en zei tegen hem:

„Jij gaat voor onze ploeg met de anderen mee naar Geurts en zeg daar maar tegen Gust: 'wat jullie doen, doen wij ook.' ”

„Maar men zal ons kunnen straffen met schorsing!..” Het was een vreesachtige stem, die het zei, maar de andere DUW-arbeiders overstemden hem en riepen:

„Wij hebben recht om te straffen, als het daarover gaat, niet zij!..” Vuisten werden gebald, en men spuugde nijdig voor zich uit op de grond, als of de bitterheid tegen alles wat ze in Geurts zagen belichaamd, hun mond dreigde te overspoelen. In hun ogen lag de aanklacht tegen hen, die hun armoede bestendigden en deden toenemen, die hen traptten, en ieder uur van de dag opnieuw beledigden en hen dwongen tot handelen. Fons Hoefnagels zei:

„We hebben veel te lang gezwezen en daarom gebeurde er niets en kon de Heide Mij. ons iedere week weer opnieuw bestellen!.. Nou hebben we met elkaar gepraat, we weten wat we aan elkaar hebben en kijk maar eens over de hei!.. We willen allemaal hetzelfde, we begrijpen elkaar!..” Fons kuchte en zweeg. In zijn blik lag de glans van een ander leven. Pierre telde acht DUW-arbeiders, die bij Geurts stonden en heftig tegen hem te keer gingen. Plots draaide Geurts zich om en liep gevolgd door de anderen naar de bazenkeet.

De DUW-arbeiders keken hen na. Ook de angstigen, die dachten aan schorsing en uitsluiting en aan narigheden, die slechts in hun breinen bestonden, keken naar de bazenkeet.

Geen windje beroerde de hei, en de stilte van de lucht werd slechts verbroken door de verre hese stem van Geurts, die de DUW-arbeiders als stotterende klanken in hun oren opvingen.

Ook Dré tuurde met gespannen aandacht naar de bazenkeet, waar Nelis, Gust, Bartje Nelissen met andere mannen uit verschillende ploegen, rond Geurts stonden. Hij zag de heftige bewegingen, die Geurts maakte, en hij voelde zich driftig worden.

„Zullen ze iets kunnen bereiken?.. Is Geurts voor rede vatbaar?..” Niemand kon het zich voorstellen. Dré liet zijn blik over de hei gaan. Hij ontdekte Pierre, Fons Hoefnagels, de Smid, de Mop en andere bekenden. Zij stonden allen recht. Hij zag ook de Peuter, die demonstratief doorwerkte. Verder op stond Piet Wanrooy. Over het smalle gezicht van Dré trok een blijde glans. Hij herinnerde zich

de handtekeningen, die ze hadden opgehaald en met een protestbrief naar de DUW-inspectie gestuurd. De steuninzameling die ze gehouden hadden, en waarvan ze hem penningmeester hadden gemaakt, en waarop niet alleen de DUW-arbeiders hadden gesteund, maar ook anderen, die niet in de DUW werkten. Ze hebben de schorsing maar weer vlug ingetrokken,' peinsde hij. Maar ze weten van geen ophouden. Nu gaan ze de ploegen maar iedere week dooreen schudden, en uitleggen als een patiencespel, zoals Nelis het zegt. Niemand weet meer wat hij zal verdienen. Gerda zit met de handen in het haar als ik haar het weekgeldje geef en Geurts knabbelt en blijft maar aan de centen knabbelen. 't Is net 'n rat. Het moet maar eens veranderen...' Hij voelde de drift in zich opkomen. 'Ik wil daar ginds bij zijn. Elk woord dat gezegd wordt, wil ik ook horen. Ik zou m'n gal wel eens tegen hem uit willen spuwen, maar het is niet goed, zegt Gust. In de strijd moet je je weten te beheersen. Als je domme dingen doet, maken zij er direct gebruik van. Ik weet het uit ondervinding, toen ik bij Bergen werkte... Gust had het toen over de eenheid en de discipline, die doorslaggevend zijn...'

Links en rechts van hem werd er geroepen:

„Kom! .. we gaan er ook naar toe! ..” en voor Dré het zelf besepte, liep hij mee. Het was of de hei in beweging kwam en of er duizenden arbeiders opmarcheerden. Het waren echter de DUW-arbeiders van „De Vier Winden”, die de hei deden ruisen en beven onder hun zware schoenen, die zich snel naar de bazenkeet voorwaarts spoedden. De moedigsten hadden haast gekregen. Ook Dré liep vooraan, zich niet meer bekommerend om de gaten en konijnenholen, waarin hij wegzakte. De twijfelaars volgden schoorvoetend, maar toen zij merkten dat ze achterbleven, versnelden ook zij hun pas. Alleen de Peuter bleef achter. Hij stond gebogen over zijn schop en keek de DUW-arbeiders na, die zich als een donkere, dreigende zwerm naar de bazenkeet bewogen.

Bleek en met verschrikte ogen, zag Geurts de DUW-arbeiders op zich afkomen. De Mop volgde zijn blik, de lichtjes in zijn ogen dansten van de ene ooghoek naar de andere, en zo sarcastisch mogelijk riep hij naar Geurts:

„Visite voor jou, baas, zet het theewater maar vast op! ..” Zijn lichte stem kaatste tegen het schot van de keet terug. Geurts hoorde hem niet. Zijn ogen vernauwden zich, tot ze dicht leken te zitten en met een harde vloek draaide hij zich om, liep de keet binnen, en sloeg de deur met een klap achter zich dicht. De Mop barstte in een schaterlach uit, bij de komieke beweging die Geurts maakte. „Was me dat even 'n hazensprong! ..” riep hij vrolijk, dat moet hij in Rusland geleerd hebben! ..” De haas heeft zich in zijn appartement teruggetrokken,” lachte hij naar Dré en Pierre, die juist aan kwamen lopen. De Mop stootte Pierre in de lenden en liep om hem heen naar het raampje, waarachter Geurts stond. Dré ging naast hem staan en beiden keken door het raam naar binnen.

„Donderen jullie voor die ruit weg! .. of ik schors jullie allemaal!” De Mop keek naar het verhitte gezicht van Geurts, dat asgrauw was van woede en angst tegelijk. Hij stootte Dré aan en vroeg:

„Heb jij ooit zulk een edel gelaat ontmoet? ..” Piet Wanrooy duwde Dré en de Mop met één veeg voor het raam weg en plaatste er zich breed voor. Een ogenblik keek hij Geurts pal in de ogen en mompelde:

„Ze zijn allemaal eender. Zolang wij zwegen, trapte hij. Twee weken lang heeft hij mij getrapt, omdat ik geen kleuter voor hem speelde. Met een briefje heeft hij er mij nog eens extra aan herinnerd, opdat ik niet vergeten zou, dat ik geschorst was. Maar ik zal het zeker niet vergeten.” Hij voelde dat zijn bloed ging koken en zich niet meer kunnende beheersen, riep hij woest: „Weg voor die ruit of ik douw het glas in je vuile tronie! ..” Geurts sprong voor het raam weg.

Dré zei:

„Het is verkeerd, Lamme, wat je daar doet ...

je bereikt er geen donder mee." Piet knikte zwijgend.

„Je hebt gelijk. Het is niet mijn zaak, maar de onze... Maar zou je hem niet?..."

De DUW-arbeiders stieten de bazenkeet open. Zij riepen:

„Nu moeten er maar eens spijkers met koppen geslagen worden! De DUW heeft ons al lang genoeg gesard."

„Kunnen wij met je praten?..." riep Gust naar binnen.

„Als de anderen aan het werk gaan en vlug ook!" drong het antwoord van Geurts door de schotten van de keet naar buiten.

„Hij zal nooit een andere taal spreken," zei Nelis, „hij is zo geboren. Het is 'n horzel!" De DUW-arbeiders riepen terug:

„Wij blijven hier! je moet met ons praten en vlug ook, of we breken je je nek!..." Zij hoorden de rauwe vloeken van Geurts.

„Er zit nog angst in die vent!..." riepen ze naar elkander. De opgekropte woede tegen Geurts en de DUW, die hoog in hun strotten lag opgestapeld, dreigde als een overrijpe vrucht te barsten. Zij haatten de tergende houding van Geurts en het arrogante optreden van de hoofdbaas. Zij haatten de Heide Mij, die slechts verachting voor hen toonde. De DUW-arbeiders herinnerden zich weer al het leed hun aangedaan, en het smolt samen tot een bundel van verzet.

„Moordenaars!... waar blijven de belofde nieuwe schuilketen?... Dieven!... betaal het loon uit, dat we verdienen!..."

Uiterlijk kalm trachtte Gust de opgekropte gevoelens te kalmeren. Hij voelde zich verantwoordelijk. Hij behoorde immers tot de partij? De partij, die leiding moest geven aan ieder stuk strijd van de arbeidersklasse?... De partij, waar steeds meer arbeiders hun vertrouwen aan schonken? Wat is vertrouwen?... Je moet het winnen, het is een geschenk, iets kostbaars, je kunt het niet vertellen. Gust veegde het parelende zweet van het voor-

hoofd. De DUW-arbeiders keken naar hem en vroegen met hun ogen. Hij voelde zich klein en machteloos. Het liep allemaal anders dan hij zich had voorgesteld. Alles was toch goed besproken en doordacht? .. De DUW-arbeiders waren bereid en wat deed hij? .. Het had hem en Nelis en Bartje verrast. Er was toch geen vergadering geweest om te vergaderen. En het comité? .. Koortsachtig tolde alles op een punt rond. Wat nu? .. Het comité moet toch leiding geven? .. De DUW-arbeiders hadden het hun vertrouwen geschonken. In de verte zag hij de Peuter staan. Klein en onbetekenend stond hij tussen de boomstronken. 'Hij is de enige vijand,' peinsde Gust en keerde hem de rug toe. Hij liep naar de deur van de bazenkeet en strekte zijn arm uit:

„Makkers! ..” Bijna ogenblikkelijk viel de stilte in en hoorde men Geurts in de keet lopen. „Het comité! ..” Gust legde de nadruk op het woord comité, en het klonk de DUW-arbeiders bijna plechtig in de oren. 'We hebben een comité,' fluisterden zij naar elkaar.

„Het is nu onze baas, maar een die we zelf gekozen hebben en die met ons praat en overlegt,” zei Fons Hoefnagels op zachte toon tegen Pierre, die met glinsterende ogen naar Gust keek en instemmend knikte, en hij antwoordde:

„Op zo'n baas moet je zuinig zijn.”

„Het comité,” riep Gust, „vraagt tien minuten om te overleggen! .. Het besluit dat wij nemen, zullen we jullie straks voorleggen en vragen of het 'n goed besluit is, en wat jullie er van denken! .. Wij houden de eer van de arbeiders hoog! .. en doen niets dat ons schaden kan ...” Gust keek om zich heen en wachtte op het antwoord. Hij voelde iedere vezel van zijn lichaam trillen. Pierre drong naar voren, en allen keken hem aan en luisterden wat hij te zeggen zou hebben.

„Wij wachten! .. we hebben de tijd! Ons comité geeft leiding! ..” Als een kolos stond hij midden tussen de andere DUW-arbeiders in, die in koor riepen:

„Jáá!... wij wachten!... Er moet leiding zijn, zeiden zij en lieten zich tussen de buntbossen neervallen, draaiden een sigaret of speelden met een buntspriet en probeerden, hoe diep die in het zand gestoken kon worden, zonder dat ze afknapte.

De boswachter, die op zijn vaste route langs de bazenkeet fietste, keek vreemd op toen hij de DUW-arbeiders rond de keet zag liggen. 'Nu al betaaldag? en al zo laat?...' mompelde hij. Hij keek op zijn horloge 't Is nog vroeg...' Recht voor zich uitkijkend fietste hij verder.

„Dus dat houden we afgesproken?..." hoorden de DUW-arbeiders de vinnige stem van Bartje Nelissen. Allen stonden op, en benieuwd wat er besproken was, omringden zij het viertal, dat het comité uitmaakte.

„Nu zullen we zeker vlug weten, wat er moet gebeuren?..." riepen zij hun toe. Er ontstond een deining en ieder zocht een goed plaatsje op. Geen woord wilden zij missen van wat er gezegd zou worden... Zo juist hadden zij nog gelachen om de grappen van de Mop, die zei: 'Ik ben jullie gouvernante, ik hou de kindertjes wel zoet.' Nu stonden hun gezichten weer ernstig en in afwachting. Geurts stond achter het raampje, maar niemand lette op hem.

Kalm klopte Nelis zijn pijp uit en trapte het vuur met de hak van zijn schoen in het zand. Rustig keek hij om zich heen, alsof er niets aan de hand was en lachte naar Fons Hoefnagels. Dan stak hij zijn hand op, de wenkbrauwen fronsend, alsof hij moeite had zijn gedachten te ordenen:

„Makkers!..." Luid klonk zijn stem over de hoofden van de arbeiders heen en kaatste tegen de boomstammen van het bos terug. „Het comité is van oordeel, dat we onze eisen aan Geurts moeten overbrengen. Wij willen met de DUW-leiding spreken. De lonen moeten hier maar eens verbeterd worden en het uit elkaar gooien van de ploegen moet afgelopen zijn, en daarbij: er wordt hier niemand geschorst. Zo staat het er bij en niet anders!..."

„Goed gezegd Nelis! ..” riep men. „Het moet maar eens afgelopen zijn met die pesterijen van Geurts! ..”

Weer hief Nelis zijn hand op.

„Jullie, die onze vergadering bijgewoond hebben, weten zeker nog wel wat Toon van de Sande gezegd heeft. Toon is een ouwe kameraad van me, hij is eerlijk. Hij zei op die vergadering: 'dat iedere cent, die ze van ons stelen, gebruikt wordt voor de oorlogsvoorbereiding.' Maar we willen geen oorlog. We willen in vrede werken.” Even zweeg Nelis. Hij was het niet gewoon om lang te praten. Het zweet stond met dikke druppels op zijn voorhoofd en rolde langs de wangen omlaag. Maar hij merkte het niet. Hij was vol van verontwaardiging over de DUW-leiding, die zulke armzalige loontjes liet verdienen, terwijl ze van de morgen tot de avond in het zweet stonden. „Wij zullen doorzetten! ..” riep hij. „We geven niet toe! ..”

„Nee! .. nee! .. we geven niet toe! Er moet nou doorgebeten worden! .. We zijn over de kop en we gaan ook over de staart! ..” De stemmen galmden over de hei.

„Goed!” zei Nelis. Zijn ogen glansden en hij begon haastig te praten alsof er haast bij gemaakt moest worden.

„We hadden zo gedacht ... We zullen voor deze keer Geurts z'n zin doen. Het comité blijft hier. Jullie gaan terug naar de putten, maar! .. we verzetten geen schep grond! .. geen korrel! ..” Een luid gemompel steeg op, als het vallen van grint. Hoofden werden geschud en schouders botsten tegen elkaar. Fons Hoefnagels liep naar voren en helder riep hij boven alle anderen uit:

„Zoals ons comité het zegt, zo moet het gebeuren. We kunnen niet allemaal tegelijk praten, dat doen ouwe wijven! .. Maar wij zijn arbeiders en hebben een comité gekozen ...” Zijn woorden vielen terug in de stilte. Hij merkte niet, dat zijn borst piepte en vragend keek hij om zich heen.

„Je hebt gelijk Fons; daarvoor hebben wij een comité,” antwoordden de verstandigsten. „We zul-

len terug gaan en wachten, en we verzetten geen schop."

Als wegvloeiend water, verspreidden de DUW-arbeiders zich over de hei, telkens omkijkend naar de bazenkeet en naar de mannen van het comité, die dicht bijeen stonden en hen naogden. Geurts keek door het raampje naar buiten, en zag dat de DUW-arbeiders zich verwijderden. Hij opende de deur.

"Kom binnen," snauwde hij tegen het comité.
„Wat willen jullie? .."

„Onze centen," beet Bartje hem venijnig toe. Hij deed een stap naar voren. Geurts zag de blauwe glans op het zwarte haar.

„Ben jij ook 'n rooie? .." vroeg hij aan Bartje, terwijl hij schuins naar Gust keek. Hij voelde zich weer zekerder van zich zelf en weer brutaler wordend, zei hij op snauwende toon:

„Jullie worden geschorst!" Bartje lette niet op hetgeen hij zei. Hij ging vlak voor hem staan en snauwde hem terug:

„Of ik rood, wit of blauw ben, gaat je geen bliksem aan, daarvoor staan we niet hier om je dat te vertellen. Wij willen onze centen! .." Zijn felle ogen schenen dwars door Geurts heen te kijken. Gust begrijpend, dat er nu veel op het spel stond, ging naast Bartje staan. 'De DUW-arbeiders verwachten immers iets van hen. Geurts is wel brutaal, maar daarachter verbergt hij zijn angst. 'n Horzel blijft 'n horzel, Nelis heeft niks teveel gezegd. We staan sterk, we moeten doorbijten ...' Snel overwoog hij de situatie waarin ze nu stonden, hij begreep er de ernst van. 't Is geen spel, dat we spelen ...'

„We willen met de hoofdbaas spreken," zei Gust op een toon, die geen tegenspraak duldde „en vandaag nog! .. De mensen kunnen geen dag meer wachten."

„En zo niet," vulde Nelis aan, „de boomstronken blijven zitten. 't Is menens ..." Dré knikte bevestigend. Hij voelde een stille trots, en onwillekeurig trok hij zijn schouders naar achteren en gooide het

hoofd in de nek. Hij dacht: 'Als Gerda me nu eens hier zag staan...' Hij draaide het hoofd om en keek naar de verte, naar de kerktorens en de fabrieks-schoorstenen. Langzaam sloeg hij zijn blik terug en zag de DUW-arbeiders in een grote groep bijeen zitten. 'Zij hebben mij ook hun vertrouwen gegeven,' overdacht hij en een gevoel van warmte doorstroomde hem.

In een grote kring zaten de DUW-arbeiders nadat Geurts was weggegaan, bij elkaar. Ze hadden een klein grasplekje in de hei uitgezocht en van hieruit hielden zij de zandweg in het oog. Blauwe rookwolkjes stegen op en de stemmen roezemoesden over de hei. Plots sprong Pierre op en riep:

„Daar komt de bazenauto aan!..” De DUW-arbeiders volgden zijn blik en zagen de donkerblauwe auto van de hoofdbaas over de zandweg hobbelen. „Het onderhoud kan beginnen,” zei hij.

Grijnslachend stapte Geurts uit de auto. Hij was naar het kantoor gegaan en had de hoofdbaas gewaarschuwd. 'Ik zal dat tuig er uit mieteren!' riep de hoofdbaas tegen hem. Hij lachte stil voor zich uit en dacht: 'Ziezo, nu zal het gaan gebeuren.'

„Jullie zitten hier zeker op ons te wachten?” zei hij tegen Gust, Nelis, Bartje en Dré, die bij de bazenkeet waren gebleven. Zij gaven geen antwoord, maar keken naar de hoofdbaas. Het opgeblazen gezicht kwam achter de auto uit en nog voor hij op de weg stond, riep hij:

„Jullie zijn geschorst!.. en binnen het kwartier hier van het terrein af!..” 'Het zijn allemaal horzels,' dacht Nelis. 'Geen fatsoenlijk woord kunnen zij meer zeggen.' Hij trok heftig aan zijn pijp en krabde zich achter het oor. De hoofdbaas meende in deze beweging verlegenheid en angst te ontdekken en heftiger riep hij weer:

„Verstaan jullie me niet?.. Ik geloof dat ik duidelijk ben geweest, niet?..”

„Wij staan hier namens de DUW-arbeiders,” zei Gust onverstoorbaar, niet lettende op dat wat de hoofdbaas zei. Gust keek hem vast in de grijs-groene ogen. „We hebben Geurts niet voor niets

naar het kantoor gestuurd..." Langs de brede schouders van Gust, keek de hoofdbaas over de hei, waar hij de DUW-arbeiders bijeen zag zitten en naar zijn kant kijken. Een rauwe vloek ontsnapte hem. Hij werd woest op Geurts, die hem verteld had, dat hij de DUW-arbeiders naar het werk had teruggejaagd. Hij begreep nu, dat het hun ernst was geworden en voelde zich niet meer zeker van zichzelf. Een hete drift maakte zich van hem meester.

"Moet ik me door dat schorem de les laten lezen?..." Tranen van woede verduisterden zijn blik. "Jullie, ... jullie komen hier opruien, hé?..."

"Wij willen onze centen," mengde Dré zich er in, "daarvoor staan we hier." In zijn geest zag hij achter de hoofdbaas Gerda, die hem lachend aankeek en scheen te zeggen: 'We zijn een deeltje van de arbeidersklasse. Nu pas begrijpen we, waar het om gaat. Om het grote arbeidersbelang, waar onze kleine belangen in vervlochten liggen...'

"Geen flikker krijgen jullie meer!" hoorde hij de hoofdbaas roepen. Meteen keek hij weer in het opgeblazen gezicht van de hoofdbaas, die met overslaande stem doorschreeuwde: Donder op! ... of ik laat je er door de politie afdonderen! ..." Hij keerde zich om en liep de keet binnen. Geurts volgde hem in militaire pas.

Geen afspraak was er onderling tussen de DUW-arbeiders gemaakt. Maar toen zij de hoofdbaas met Geurts in de bazenkeet zagen verdwijnen en zij de hand van Nelis in de hoogte zagen gaan, begrepen de meeste DUW-arbeiders dat de hoofdbaas hen tarte. Een onbegrepen woede maakte zich van hen meester, en de haat, die in hun harten tegen de DUW en de Heide Mij en de hoofdbaas en Geurts hoog lag opgestapeld, verdiepte zich. Zij sprongen op en riepen naar elkaar:

"Dat stuk ellendeling wil niet met ons comité praten? ... we zullen zien! ..." Pierre, Fons Hoefnagels en de Mop liepen vooraan. Even later kwam de smid naast hen lopen, hij zei:

"Ik heb nog nooit zo vlug gelopen als nou ..."

Voor de tweede maal die dag ruiste en dreunde de hei onder de zware schoenen van de DUW-arbeiders. De verstandigsten begrepen, waarom het ging. Zij hadden reeds gissingen gemaakt en zij wisten uit ervaring dat hun niets gegeven werd. Noch door de DUW, noch door de fabrikant. 'Voor iedere cent meer moet gevochten worden,' zeiden zij tegen de twijfelaars, die nieuwgierig waren en meenden, dat de hoofdbaas tegen het comité misschien wel iets goeds gezegd had. Misschien geeft de hoofdbaas nu wel meer voor het rooien van boomstronken?.. en wil Nelis ons dat vertellen. Een kleine vonk van hoop gloeide in hun harten op.

„Alleen kun je niets bereiken,” antwoordden zij. „Je moet een comité hebben. Je ziet het nou wel hé, ze boksen het toch maar voor mekaar!.. We worden al geroepen!..” En zij versnelden hun pas om niet achter te blijven. Zij dachten aan hun gezinnen. Het zou nu wel weer beter worden...

Toen zij rond het comité verzameld stonden en Gust hun toesprak, begrepen de twijfelaars, dat de hoofdbaas hun niets wilde geven. Ze werden woedend en riepen:

„Zie je wel!.. Zij zijn heer en meester... Ze doen met ons wat ze willen!.. Wat doe je er tegen?..” De anderen overstemden hen en riepen terug:

„Wij zijn baas en de lonen moeten hier beter worden!.. We blijven achter ons comité staan!” In koor riepen zij:

„Geurts, kom er met de hoofdbaas uit, je moet met ons comité onderhandelen!..” Binnen in de keet bleef het stil. Enkelen, die hun vuisten voelden jeuken, trommelden tegen de schotten van de bazenkeet. Een holle klank klonk hen tegen. Met een ruk werd de deur opengezwaaid; de hoofdbaas verscheen in de opening. Met een arrogante houding keek hij naar de DUW-arbeiders, die vlak bij hem stonden... Ieder zweeg, het rumoer verstomde en met gespannen blikken keken zij naar de hoofdbaas, benieuwd wat hij te zeggen had.

„Jullie moeten direct aan het werk gaan! ..” riep hij met stemverheffing. „Zodra jullie weer werken, .. zal ik de kwestie bekijken! .. maar die vier blijven geschorst! We hebben geen ophitsers nodig.”

„Er valt hier niets te bekijken! ..” riep iemand die achteraan stond, met een harde stem.

Nog even bleef de hoofdbaas staan en keek onderzoekend rond.

„Ik geef jullie tien minuten bedenktijd! ..” Hij smakte de deur achter zich dicht. Een dof zwijgen viel in. Het was of plotseling de weg afgesneden werd door de deur van de bazenkeet, die de hoofdbaas met een harde slag had dichtgesmeten. Enige oudere DUW-arbeiders wilden afdruipen. Zij dachten: 'Als de hoofdbaas de kwestie bekijkt, zal hij wel tot de ontdekking komen, dat het zo niet langer kan, dus:

„Laat ons maar gaan,” zeiden zij. Maar de anderen omringden hen en sloten hen tussen zich in.

„Wij blijven hier, tot de hoofdbaas toegeeft! Wat donder? .. wat denkt hij wel? ..” Iemand riep met volle borst:

„Hé... Geurts! .. we zijn geen kleuters! ..” De stemmen sloegen hoog op en schalden veruit over de hei. Gust liep op de deur van de bazenkeet toe. Op de houten rooster staande, die voor de deur lag, kon hij over de DUW-arbeiders heen kijken.

„Makkers! ..” riep hij, „het comité zal overleggen, wat ons te doen staat, nu de hoofdbaas niet met ons wil praten...”

„Hij moet met ons praten!” vielen de DUW-arbeiders hem in de rede. „Wat is dat nou? .. Wij zullen hem tien minuten tijd geven! ..” En zij bonsden met hun harde vuisten tegen de schotten van de bazenkeet en schreeuwden:

„Kom eruit, rotkop! .. de tien minuten zijn om! ..”

Het comité begreep, dat er snel gehandeld moest worden en het vroeg zich af: 'Wat doen we nou? ..' Zij hurkten tussen de buntbossen bij elkaar, terwijl de gemoederen van de DUW-arbeiders steeds meer ontvlamden. In koor riepen zij:

„Kom eruit baas, of je gaat met keet en al in de sloot!..” Maar binnen de bazenkeet bleef het stil. De hoofdbaas had een oude krant voor het raam gehangen, zodat de DUW-arbeiders er niet meer door naar binnen konden kijken. Fons Hoefnagels riep:

„Eerst tartte hij ons met z'n grote mond, en nu pest hij ons weer door z'n rotkop dicht te houden!..” Niemand luisterde naar hem. Als een koorts greep de woede de DUW-arbeiders aan. Zij zetten hun ruggen tegen de bazenkeet en onder luid gejoel, dat het brullend roepen binnen overstemde, werd de keet aan een zijde hoog opgelicht. De schotten kraakten en kreunden in haar voegen. Enkele dakpannen vielen met een doffe klap op het zand.

„Wel allemachtig!..” riep Gust, „ze gooien de bazenkeet om... Stop!.. Stop!..” brulde hij. Met een smak lieten de DUW-arbeiders de keet weer op de grond terugvallen. Gust drong zich met geweld naar voren. Voor de deur staande spreidde hij zijn armen wijd uit, of hij de keet wilde beschermen. Streng keek hij om zich heen en riep verontwaardigd uit:

„Dit is geen methode van onderhandelen!..” Het klonk de DUW-arbeiders als een berisping in de oren en zij keken elkander even aan en fluisterden: 'Hij heeft gelijk...' en luisterden weer toe, wat Gust verder zou zeggen, „Jullie hebben een comité gekozen?... Goed... maar het comité wil jullie vertrouwen hebben, anders heeft het geen nut. De hoofdbaas zal met ons praten. Er zal nou onderhandeld worden!” Vastberaden keek Gust om zich heen en zag de vele ogen op zich gericht. Hij keerde zich zwijgend om en bonsde met kracht tegen de deur. Even later ging de deur langzaam open en keken de DUW-arbeiders in het grauwe gezicht van Geurts. Hij zei tegen Gust:

„Het comité kan binnen komen.” Onder het hoerageroep der arbeiders verdwenen Gust, Nelis, Bartje en Dré in de keet. Als gonzende bijen om een korf, liepen de mannen om de bazenkeet. Enkelen

drukten hun oren tegen het schot en luisterden, naar wat er daar binnen gezegd werd. Zij bleven om de keet rondscharrelen, of zetten zich tussen de buntbossen neer en probeerden opnieuw, hoe diep zij een buntspriet in het zand konden steken, zonder dat ze afknapte. Fons Hoefnagels wedde met een ander om een sigaret. Telkens keken zij op en omvingen met hun blikken de keet.

„Het onderhoud met Zijne Excellentie duurt nog al wat...” zei de Mop tegen Pierre en de smid.

„Een goed teken,” antwoordde Pierre eenvoudig en met afwezige blik keerde hij zich om naar de bazenkeet en bekeek haar van boven tot onder, alsof hij haar nu pas voor het eerst zag. 'Wat zal ik vanavond veel aan Nelly te vertellen hebben,' peinsde hij. Een weemoedige gedachte overviel hem. 'Waarom zwijg ik, als ik over m'n gevoelens, die ik voor haar koester, wil praten...' De droge dorre hoest van Fons Hoefnagels, bracht hem weer op de plaats terug waar hij was. Hij zag de deur van de bazenkeet opengaan en Nelis in de deuropening verschijnen, die zijn pijp uit de mond nam en naar de DUW-arbeiders keek, die luidruchtig op hem toeliepen.

„Vertel op Nelis!.. Wat heeft hij gezegd?..” riepen ze en zij keken met spanning naar zijn lichte grijze ogen, die schitterden in de stralen van de dalende zon. Hij kuchte en zei met een lichte stemverheffing en voor iedereen duidelijk hoorbaar:

„We zijn met de hoofdbaas tot een gedeeltelijk accoord kunnen komen. De tarieven voor het rooien van de boomstronken worden verhoogd!..” Met één handbeweging legde hij de DUW-arbeiders die hoera wilden roepen, het zwijgen op. „Ook het wekelijkse uiteenrafelen van de ploegen is afgelopen... En de schorsing van jullie comité gaat ook niet door!.. Maar...” De stem van Nelis ging verloren in het hoerageroep, dat als een steekvlam omhoog schoot. Hij wuifde met beide handen en even zo snel viel de stilte terug. „Maar!.. de uren, die wij hebben gestaakt, moeten uitbetaald worden. Daar staan wij op!..”

„Natuurlijk! .. Het is niet onze schuld! ..” Binnen de keet ontstond een heftige woordenwisseling. Nelis zweeg en draaide zich om, zonder van zijn plaats te gaan. De DUW-arbeiders bleven wachten. Iemand zei:

„De hoofdbaas komt zeker nooit uitgeluld?..” Even later keerde Nelis zich weer naar hen toe, en vervolgde met dezelfde lichte stemverheffing:

„De hoofdbaas zegt, dat hij hierover niet alleen kan beslissen. Maar hij wil het de DUW-leiding voorleggen.”

„Niks voor te leggen!” schreeuwde de smid en de Mop stemde direct bij en riep met zijn lichte stem:

„Uitbetalen! ..” De andere DUW-arbeiders, die bij hen stonden, riepen mee:

„Uitbetalen! .. De stakingsuren moeten ook uitbetaald worden! ..”

Gust zei tegen de hoofdbaas:

„Je hoort het... ook de stakingsuren moeten uitbetaald worden.” Telkens het zweet van zijn voorhoofd veggend, knikte de hoofdbaas.

„Ik hoor het,” zei hij. Van zijn arrogante houding van daarstraks was niets meer te bespeuren, en met doffe blikken staarde hij langs Nelis naar buiten. Gust keerde de hoofdbaas de rug toe en ging naast Nelis staan. Hij voelde zich opgewonden en moest het deurkozijn vasthouden, om het trillen van zijn hand te bedwingen. Het onderhoud met de hoofdbaas was hem niet meegevallen. Het had de uiterste inspanning van hem gevergd en het was of z'n kop op barsten stond. 'Ik zou niet graag 'n diplomaat willen zijn,' peinsde hij. De hoofdbaas had er zich met allerlei slinkse smoesjes onder uit willen werken, en het willen doen voorkomen, alsof hij hier niets te beslissen had. Met dankbare blik keek hij Nelis aan. 'Zonder hem hadden we het waarschijnlijk niet zo vlug voor elkaar gekregen,' flitste het in hem op. Nelis heeft meer levenservaring, en hij bleek ook nog goed op de hoogte te zijn met de DUW-reglementen. Het is een fout van me, dat ik me daarin nooit verdiept heb. Je

ziet het weer, je komt nooit uitgeleerd... Maar nu nog de stakingsuren... Hij richtte zich hoger op en keek naar de DUW-arbeiders, die dicht opeengehoopt tegen de bazenkeet gedrukt stonden.

„Makkers!...” Met het uitspreken van dit woord, voelde hij de activiteit weer door zijn lichaam stromen. „Makkers!... het comité blijft in actie, tot ook de stakingsuren zijn uitbetaald!... Kunnen wij op jullie rekenen?...” De stemmen leefden om hem op: „Natuurlijk!... Wij blijven achter het comité staan!...”

Dikke rookwolkjes uit zijn pijp blazend en met een tevreden blik om zich heen kijkend, stapte Nelis, schijnbaar even kalm als altijd, van de deur weg. Gust, Bartje en Dré volgden hem. Geurts sloot de deur achter hen dicht.

„Draai jij maar 'n sigaret op de goeie afloop, Slome,” zei de Mop, „ik neem een verse pruim tabak.” Hij spuugde de uitgekauwde tabakspruim uit, en knorrend van genot, duwde hij een verse pluk achter zijn kiezen.

In een lange sliert reden de DUW-arbeiders van 'De Vier Winden' over de grote weg naar huis. Dré wendde zijn blik naar de hei, die in vredige rust voor hem uitgestrekt lag. De zon was reeds achter het dennenbos verdwenen en zond haar laatste stralen in bundels langs de blauw- en violetkleurige wolken, met gouden randen omzoomd, de ijle lucht in. Enkele kraaien cirkelden met trage vleugslag rond de vervelozе schuilketen en wiekten omlaag.

Dré, die naast Gust fietste, zei:

„De hoofdbaas heeft toe moeten geven, 't Zal nu wel 'n beetje menselijker worden...” In zijn stem lag de klank van de overwinning. Gust draaide zich naar hem toe en keek Dré onderzoekend in het smalle gezicht en ontdekte de trotse blik in zijn ogen. Hij antwoordde:

„In de DUW zal nooit iets menselijks te ontdekken zijn. De hoofdbaas is vandaag gestruikeld over het verzet van de DUW-arbeiders. Zelfs de duivel breekt daar z'n nek nog over. Maar zoals de duivel

is, zo is ook de hoofdbaas en zoals de hoofdbaas is, zijn alle uitbuiters. Het zijn vampiers! .. ze leven van het bloed, dat ze uit het volk zuigen. Ze zullen nooit ophouden ons aan te vallen. Openlijk of geniepig, predikend of bestraffend. Het is hun moraal. Iedere dag opnieuw zullen wij terwille van ons bestaan tegen hen moeten vechten. We zullen steeds waakzamer moeten worden. Iedere overwinning van ons is 'n kostbaar iets. We moeten er mee pronken en er tegelijk uit leren..." Gust zweeg, en geheel vervuld van hetgeen vandaag op de hei gebeurd was, verzonk hij in overpeinzingen. Het kapitalisme kan ons niets anders meer geven dan honger, ellende, DUW, oorlog en onderdrukking. Het ligt in het wezen van het stelsel. Het vernietigt iedere schoonheid van het leven. Maar de ontwikkeling van de arbeidersklasse gaat verder. Dré, Nelis, Bartje, Pierre, .. de anderen, ze leren, ze gaan het begrijpen en inzien. Het is weer een stap voorwaarts... Vandaag hebben we een overwinning behaald. Het is belangrijk, het zal ons in staat stellen om morgen weer een overwinning te behalen, en het zal een reeks van overwinningen worden! .."

Pierre zei 's avonds tegen Nelly:

„Ik geloof, dat ik weer opnieuw jong ben geworden. Gisteren voelde ik me nog oud, 'n drijvende boomstam, die links en rechts tegen de oevers van het leven stoot en op goed geluk zich verder met de stroom mee laat drijven. Vanmiddag was ik baldadig. Ik lichtte de bazenkeet mee op en joelde met de anderen mee. Gust tikte ons op de vingers en ik werd als 'n schooljongen, en nu ben ik opgetogen..." Nelly keek hem scherp aan. Er lag een zachte trek om haar mond. Zij zag een ander licht in zijn ogen, .. vuriger.

Pierre vertelde wat er die middag op 'De Vier Winden' gebeurd was. Plotseling vroeg hij zich af: 'Waarom leg ik haar alles uit? .. Ik zie, het doet haar goed, ze leeft er in. Het is ook haar strijd, ze heeft er haar deel aan bijgedragen... Wat gek

is dat ... en toch is het waar.' Hij luisterde naar wat Nelly zei:

„Staar je niet blind op het succes, want dat staat gelijk met naar een zeepbel te kijken. Het ding spat uit elkaar, en dan? ... Je moet een succes als iets kostbaars, van alle kanten bekijken, er over nadenken en ... gevolgtrekkingen er uit maken. Je zult dan veel ontdekken, goeie en minder goeie dingen, maar het is iets waarop je verder kunt bouwen...” Zij sprak zacht en op vlugge toon. Pierre zag weer de vaste blik in haar ogen en onderging de warmte, die ervan uitstraalde. Hij zei:

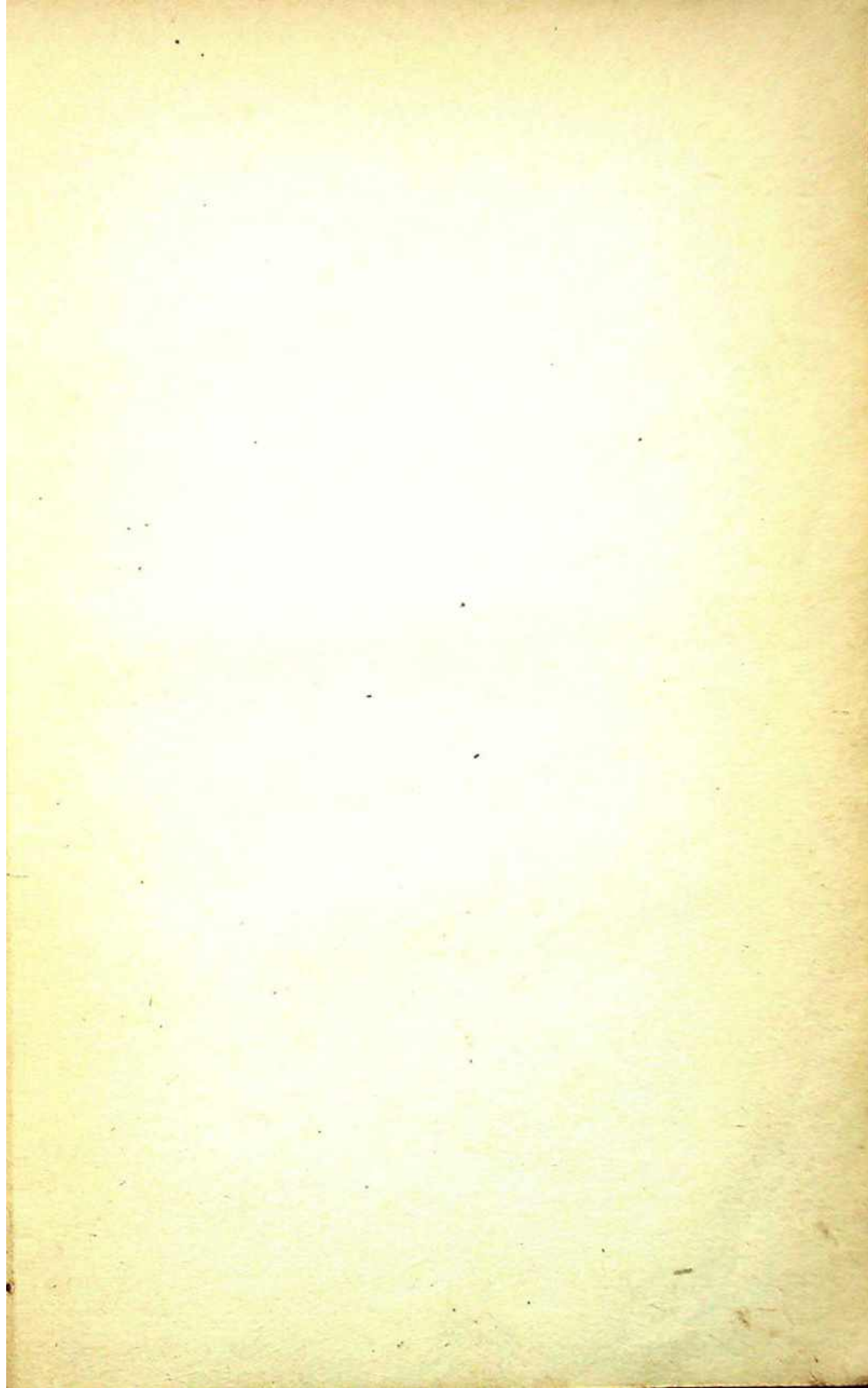
„Dikwijls denk ik dat jullie een ander soort mensen zijn ... Jij, .. Gust, .. Toon...” en hij vroeg zichzelf weer af: 'Hoor ik daarbij?..' Als van verre hoorde hij Nelly lachen, een lach, die zijn gevoelens aan 't trillen bracht.

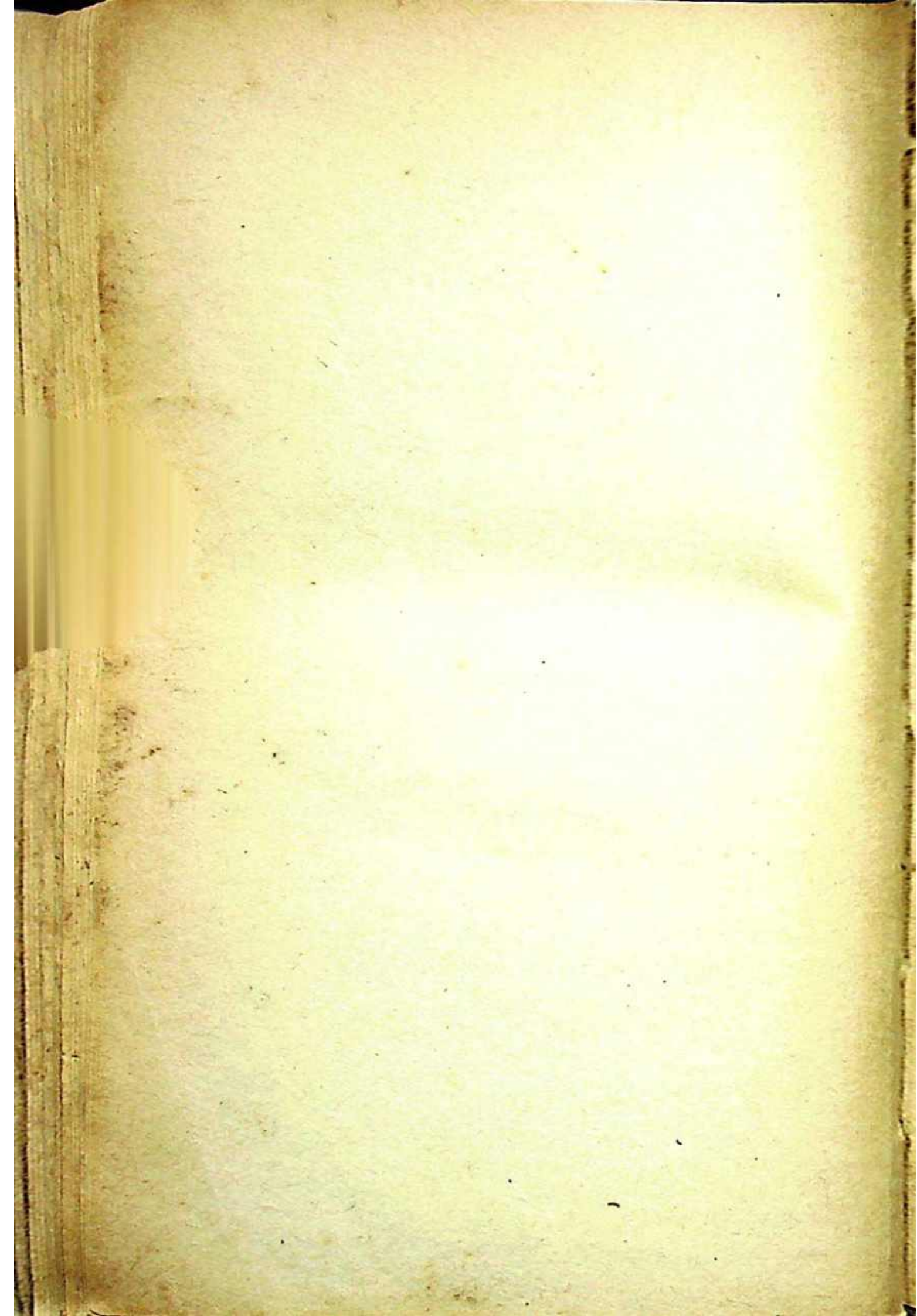
Zij keek hem diep in de ogen en bijna fluisterend, alsof ze in gedachten tegen zich zelve sprak, zei ze:

„Morgen zullen we weer anders zijn. Gust, .. Toon, .. en m'n andere kameraden.” Ze dacht aan Dré en Gerda en lachte stil voor zich heen. „We willen steeds betere mensen worden. We willen onze eigen belangen opzij schuiven, om het grote belang te dienen. Het belang van het proletariaat. Wij zijn geen betweters. Wij leven midden in het volk, omdat wij er een deel van zijn, maar staan toch voor-aan ... Wij hebben een doel, Pierre, en een grote taak. Wij willen een gelukkige mensheid, omdat ... wij zelf ook gelukkig willen zijn...”

Ze nam zijn gezicht tussen haar handen en zwijgend keek zij hem opnieuw in de ogen. Zij voelde zijn arm, die om haar middel werd geslagen. Haar hart sprong jubelend open, toen hun lippen elkander raakten. Twee grote krachtige mensen-kinderen vonden elkaar waar alle tijd in het niet verzonk. Haar mond dicht bij zijn oor, fluisterde zij:

„Pierre, .. nu gaan wij samen verder. Samen zullen we sterker zijn, zullen we nog meer kunnen doen ... We zullen onze liefde, ons leven in dienst stellen van de arbeidersklasse ... onze klasse.

IN DE PEGASUS ROMANREEKS 1948 VERSCHENEN:

Upton Sinclair	Ford
J. Fucik	Met de strop om de nek
N. Ostrowski	In storm geboren
Multatuli	Max Havelaar
John Beecher	Een schip voer uit
Egon Erwin Kisch	Ontdekkingen in Mexico

ALS PREMIE UITGAVE

Theun de Vries	't Hert
----------------	---------

IN DE PEGASUS ROMANREEKS 1949 VERSCHENEN:

Maxim Gorki	Zomer
Tjen Tsjun	Tchifoeng - dorp in Augustus
Mulk Raj Anant	Paria
A. Makarenko	De weg naar het leven deel I
Sonja Prins	De groene jas
H. Scherfig	Het verzuimde voorjaar

ALS PREMIE UITGAVE

E. Grien	Dagboek van een schooljongen
----------	------------------------------

IN DE PEGASUS ROMANREEKS 1950 VERSCHENEN:

Jacques Roumain	Dauwdruppels op Haiti
Zaharia Stancu	De Barrevoeters deel I
Zaharia Stancu	De Barrevoeters deel II
T. Stjomoeskjin	Alitet gaat naar de bergen, deel I
T. Stjomoeskjin	Alitet gaat naar de bergen, deel II
H. Leberecht	Licht in Koordi

ALS PREMIE UITGAVE

M. Gorki	Amerika, het land van de gele duivel
----------	--------------------------------------

IN DE PEGASUS ROMANREEKS 1951 VERSCHENEN:

Ts'jao Sjoc-Li	De Dorpszanger
Vera Panowa	De Zonnige Oever
A. Wolosjin	De Mijningenieur
Béla Illés	Het lied van de vrijheid
E. Grien	De laatste hooischelf
A. Makarenko	De weg naar het leven, deel II

IN DE PEGASUS ROMANREEKS 1952 VERSCHENEN.

A. Makarenko	De weg naar het leven, deel III
P. Courtade	Jimmy, deel I
P. Courtade	Jimmy, deel II
G. Goelia	Lente in Saken, deel I

